

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ BİLİM DALI

**YENİ SAĞ'IN GÖLGESİNDE SOSYAL POLİTİKA:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME**

Sibel ÇALIŞKAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Hülya EŞKİ UĞUZ

Konya-2017

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin

Adı Soyadı	Sibel ÇALIŞKAN
Numarası	154228001017
Ana Bilim / Bilim Dalı	Kamu yönetimi/Kamu Yönetimi
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
Tezin Adı	Yeni Sağ'ın Gölgesinde Sosyal Politika:Türkiye Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Sibel ÇALIŞKAN

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı	Sibel ÇALIŞKAN		
	Numarası	154228001017		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Kamu yönetimi/Kamu Yönetimi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Hülya EŞKİ UĞUZ		
	Tezin Adı	Yeni Sağ'ın Gölgesinde Sosyal Politika:Türkiye Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme		

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Yeni Sağ'ın Gölgesinde Sosyal Politika:Türkiye Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme başlıklı bu çalışma 14/06/2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı Danışman ve Üyeler İmza

Doç. Dr. Hülya Eşki Uğuz

Yrd. Doç. Dr. Vahap Göksu

Yrd. Doç. Dr. Şerife Pekküçükşen

ÖNSÖZ

Öncelikle tez konusunu seçerken isteklerimi göz önünde bulundurarak beni yönlendiren, çalışmam süresince ilgi ve desteğini esirgemeyen,engin bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım danışman hocam Doç. Dr. Hülya EŞKİ UĞUZ'a, başta Sayın Prof. Dr. Orhan GÖKÇE olmak üzere tüm bölüm hocalarıma, pek çok konuda yardımına koşan, emeği geçen Abdullah ERCAN'a, yalnızca bu çalışmamda değil tüm eğitim hayatım boyunca desteklerini ve güvenlerini hiç eksik etmeyen babam İrfan ÇALIŞKAN, annem Gülşen ÇALIŞKAN, ablam Öğrt. Aylin ÇALIŞKAN SÖNMEZ ve tüm aileme teşekkür ederim.

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı	Sibel ÇALIŞKAN
Numarası	154228001017
Ana Bilim / Bilim Dalı	Kamu yönetimi/Kamu Yönetimi
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Hülya EŞKİ UĞUZ
Tezin Adı	Yeni Sağ'ın Gölgesinde Sosyal Politika:Türkiye Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme

ÖZET

Bu çalışmanın amacı; Türkiye’de hâkimiyeti 1980 ANAP’lı yıllarla birlikte söz konusu olan, AK Parti’li yıllarla birlikte etkisini artıran, neo-liberal ve neo-muhafazakar değerleri bir arada bünyesinde barındıran yeni sağ ideolojinin sosyal politika üzerindeki etkilerini incelemektir. Çalışmanın amacı dahilinde ilk bölüm; sosyal politikanın anlamsal ve işlevsel olarak zamanla değişime uğradığı gerçeğinden hareketle, klasik liberalizmden neo-liberalizme sosyal politika olarak belirlenmiş ve burada sosyal politikanın liberal dönemler içerisinde ortaya çıkış koşulları, anlamı, kapsamı, işlevi ve dönüşümü incelenmiş, ideolojilerin dolayısıyla yeni sağ’ın sosyal politikaya etki etme ve onu şekillendirme gücü dünya ülkelerindeki örnekleriyle ortaya koyulmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde ise; yeni sağ’ın gölgesinde yeniden şekillenen sosyal politika Türkiye deneyimi içinde ve farklı alanlar (eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, konut,) özelinde değerlendirilmiş ve son olarak da yoksullukla mücadele noktasında yeni (sağ) tarz bir sosyal politikanın ortaya çıkışından söz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Politika, Yeni Sağ, Neo-liberalizm, Neo-muhafazakarlık

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı	Sibel ÇALIŞKAN
Numarası	154228001017
Ana Bilim / Bilim Dalı	Kamu yönetimi/Kamu Yönetimi
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Hülya EŞKİ UĞUZ
Tezin Adı	Social Policy In The Shadow Of The New Right: An Evaluation On Turkey

SUMMARY

This study aims to analyze the impacts of new right ideology, which was dominant in 1980s during the Motherland Party (ANAP) period, which has increased its impact during the Justice and Development (AK) Party era and which includes neo-liberal and neo-conservative values, on social policy. In the first part of the study, social policy has been analyzed in classical liberalism, social liberalism and neo-liberalism periods in the light of the fact that social policy has changed semantically and functionally over time. In addition, the emergence conditions of social policy within the liberal periods, its meaning, scope, function and transformation have been analyzed and the impact and shaping power of ideologies - specially new right- on social policy with example from countries around the world, have been explained. In the second part, the social policy which has been reshaped in the shadow of the new right has been evaluated within the Turkish experience and in different fields (education, health, social security, housing) and finally the emergence of a new type (right) of social policy has been described.

Anahtar Kelimeler: Social Policy, New Right, Neo-liberalism, Neo-conservatism

KISALTMALAR LİSTESİ

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

ANAP: Anavatan Partisi

AP: Adalet Partisi

Bkz. : Bakınız

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

FP: Fazilet Partisi

GSS: Genel Sağlık Sigortası

GSYİH: Gayrisafi Yurt İçi Hasıla

HP: Halkçı Parti

IMF: Uluslararası Para Fonu

MDP: Milliyetçi Demokrasi Partisi

MGK: Milli Güvenlik Konseyi

MNP: Milli Nizam Partisi

MSP: Milli Selamet Partisi

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

RP: Refah Partisi

SSK: Sosyal Sigortalar Kurumu

SDP: Sağlıkta Dönüşüm Programı

SYDTF: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu

SYDV: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları

SYGM: Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü

TOKİ: Toplu Konut İdaresi Başkanlığı

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

V.b. : Ve benzerleri

V.d. : Ve diğçerleri

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: İngiltere'nin Pamuklu Sanayinde İstihdamın Yaş Yapısı (1835 Yılı)	10
Tablo 2: OECD Ülkelerinde Kamu Harcamalarının GSYİH İçerisindeki Payı % (1960-1980)	18
Tablo 3: Refah Devletin Temelleri.....	23
Tablo 4: Sosyal Refah Sağlayan Kurumlar ve Fonksiyonları.....	31
Tablo 5: Genel Sağlık Göstergeleri (1985-90).....	60
Tablo 6: 1980 Sonrası Hükümetler ve Uygulanan Özelleştirme Gelirleri	74
Tablo 7: Seçilmiş Ülkelerde Kişi Başına Koruyucu Sağlık Hizmetleri (ABD Doları)	79
Tablo 8: 2012 yılı İlaç ve Tedavi Hizmetleri Harcamalarının Toplam Sağlık Harcamalarına Oranı	80
Tablo 9: Yıllara Göre Toplam Cari Sağlık Harcamaları İçinde Kamu ve Kişiler Tarafından Yapılan Sağlık Harcamalarının Payı (%).....	80
Tablo 10: Yıllara Göre SYDV'lere Aktarılan Periyodik Paylar (TL).....	88

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	I
YÜKSEK LİSANS TEZ KABUL FORMU	II
ÖNSÖZ	III
ÖZET	IV
SUMMARY	V
KISALTMALAR LİSTESİ	VI
TABLolar LİSTESİ	VIII
İÇİNDEKİLER	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KLASİK LİBERALİZMDEN NEO-LİBERALİZME

SOSYAL POLİTİKA

1.1. Klasik Liberalizm (1700-1930)	5
1.1.1. Klasik Liberalizmin Sosyal Politika Yorumu	9
1.1.2. Liberal Düşünceye Tepkiler ve Sosyal Politikayı Hazırlayan Koşullar	11
1.1.3. Kapitalizmin Krizi, Büyük Buhran ve Keynesyen Refah Devletine Geçiş ..	14
1.2. Sosyal Liberalizm (1930-1970)	15
1.2.1. Refah Devleti ve Sosyal Politikanın Gelişimi	17
1.2.2. Sosyal Politikanın Gelişiminde Öncü Ülkeler ve Katkıları	22
1.2.2.1. Bismarck Almanyası ve Sosyal Güvenlik Sistemi	22
1.2.2.2. İngiltere’de Sosyal Politika: Keynes ve Beveridge’nin Katkıları	23
1.2.2.3. İsviçre ve Fransa’da Sosyal Politika Gelişmeleri	25
1.2.3. Küreselleşme, Refah Devletinin Bunalımı ve Neoliberalizme Yöneliş	26
1.3. Neo-Liberalizm (1970’ler-)	28
1.3.1. Neoliberal Sosyal Politika Anlayışı	30
1.3.2. Neoliberalizm ve Neomuhafazakarlık Uzlaşısı: Yeni Sağ	32
1.3.2.1. Yeni Sağ’ın Politik ve Yönetsel Boyutu: Neomuhafazakarlık	34

1.3.2.2. Dünyada Yeni Sağ'ın Yükselişi: İngiltere ve Amerika	36
1.3.2.2.1. İngiltere' de Yeni Sağ: Thatcherizm	36
1.3.2.2.2. Amerika' da Yeni Sağ: Reaganizm.....	38
1.3.2.2.3. Yeni Sağın Sosyal Politika Üzerindeki Etkisi	39

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YENİ SAĞ'IN GELİŞİMİ VE SOSYAL POLİTİKA ALANINA YANSIMALARI

2.1. Türkiye'de Yeni Sağın Doğuşu: ANAP'lı Yıllar ve Sosyal Politika (1980-1989)	43
2.1.1. 1980 Sonrası Türkiye'de Ekonomik ve Siyasal Yeniden Yapılanma Süreci45	
2.1.1.1. Yeniden Yapılanmanın Ekonomik Boyutu: 24 Ocak Kararları	45
2.1.1.2. Yeniden Yapılanmanın Siyasal Boyutu: 1982 Anayasası ve Yeni Siyasi Partilerin Oluşumu	46
2.1.2. ANAP ve Yeni Sağ'ın Seçim Zaferi	49
2.1.3. Özalizm ve ANAP Dönemi Sosyal Politikalarına Yansımaları	50
2.1.3.1. Sosyal Güvenlik Politikaları.....	56
2.1.3.2. Eğitim Politikaları.....	57
2.1.3.3. Sağlık Politikaları	59
2.1.3.4. Konut Politikaları	60
2.2. ANAP'ın Yeni Sağ Mirası: 90'lı Yıllar Türkiye'sinin Sosyal Politika Anlayışına Genel Bir Bakış (1989-2002).....	62
2.3. Türkiye'de Yeni Sağın Yükselişi: AK Parti'li Yıllar ve Sosyal Politika (2002 - 2014).....	64
2.3.1. AK Parti İktidarının Temelleri.....	65
2.3.2. AKP Yeni Sağ ve Muhafazakar Demokrat Söylem.....	67
2.3.3. Yeni Sağ Yaklaşımın AKP Dönemi Sosyal Politikalarına Yansımaları.....	70
2.3.3.1. Sosyal Güvenlik Politikaları.....	73
2.3.3.2. Sağlık Politikaları	77
2.3.3.3. Eğitim Politikaları.....	81
2.3.3.4. Konut Politikaları	82

2.3.4. Yeni (Sağ) Tarz Bir Sosyal Politika: Hayırseverliğe Dayalı Sosyal Yardım	84
SONUÇ	94
KAYNAKÇA.....	96

GİRİŞ

Yeni sağ yaklaşımın sosyal politika üzerindeki etkisi ve sosyal politika alanında yarattığı değişimi idrak edebilmek öncelikle belli bir süreci ele almayı gerektirmektedir. Bu süreci belirleyen veya bu sürecin sınırlarını çizen şey; etki eden “yeni sağ” ile etkilenen “sosyal politika”nın dönüşmeden veya başkalaşmadan önceki saf hâlimden dönüştüğü biçime değin gerçekleşen olaylar ve ortaya çıkan farklı bakış açılarının bütünüdür. Dolayısıyla neoliberal değerlerin etkisiyle dönüşmüş olan günümüz sosyal politikası öncelikle klasik liberalizmden neoliberalizme gerçekleşen yolculuk kapsamında yani tarihsel bir bakış açısı dahilinde değerlendirilmelidir. Kısaca yeni sağ ile sosyal politika kavramlarını tam anlamıyla açıklayabilmek için kökenlerine kadar gidilmelidir. Zira tez, yeni sağın sosyal politikayı “etkilediği” iddiasında olduğu için söz konusu kavramların öncesi de en az bugünü kadar önemli olmaktadır.

Sosyal politika, farklı zaman dilimlerindeki hâkim paradigmanın yönlendirmeleri neticesinde hem anlamsal hem de işlevsel açıdan değişime uğramış ve uğramaktadır. Böylece sosyal politika için farklı liberalizm türlerine ve dönemlerine göre farklı tanımlamalar yapılmaktadır. Ülkedeki hegemonik yaklaşımın neden sosyal politikayı değiştirdiği sorusunun cevabı ise bizi devlet müdahalesi meselesine yönlendirir. Çünkü bir ülkedeki hâkim yaklaşım, o ülkedeki devletin müdahale düzeyini tayin eder ve akıllara devletin bir sosyal politika yürütücüsü olduğu getirilirse “ideoloji-devlet-sosyal politika” ilişkisi daha net anlaşılabilir.

Sosyal politikanın tarihsel evrelerine karşılık gelen ideolojiler liberalizmin üç türü; klasik, sosyal ve neo liberalizmdir. Sosyal politikanın doğuşu kapitalizmin ilk dönemi olarak da ifade edilebilecek olan ve devlet müdahalesi konusundaki yaklaşımı “sınırlı müdahale” şeklinde kendini gösteren klasik liberalizmin dönemine, gelişimi ve altın çağı devlet müdahalesi fikrinin devreye girdiği sosyal liberalizm dönemine, hem anlamsal hem de işlevsel açıdan dönüşümü ise küreselleşmenin hâkim olduğu yeni sağın temel dayanaklarından olan neoliberalizmin dönemine denk gelmektedir.

Liberalizmin her türü kapitalizmin girdiği krizler neticesinde kendini göstermiş ve her biri bir öncekinin krize çözüm sunamayan eksik ve olumsuz yanlarını ortaya çıkarmak ve gidermek üzere geliştirilmiştir. Örneğin sosyal liberalizm, klasik liberalizmin devlet müdahalesini reddeden tavrıyla ve piyasanın kendiliğinden dengeye gelebileceği (Adam Smith-Görünmez El) düşüncesiyle uyguladığı politikaların bir sonucu olarak ortaya çıkan toplumsal ve ekonomik tahribatı gidermek, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'na çözüm sunmak üzere geliştirilmiştir. Sosyal liberalizmin kapitalizmin krizine yönelik reçetesi, devletin müdahale düzeyini daha aktif ve kapsamlı bir hale kavuşturmak şeklinde olmuş ve klasik liberalizmin “sosyal hak, sosyal adalet ve sosyal devlet” gibi sosyal değerlerle yoğrulduğu, sosyal politikanın kapsam olarak genişletildiği ve hak temelli bir yaklaşımla değerlendirildiği, “pozitif özgürlük” anlayışına vurgu yapan bir refah devleti modeli devreye sokulmuştur. Ancak Keynesyen refah devleti uygulamaları ile ekonomik ve sosyal refahın yakalanmasındaki başarının, küreselleşen sermaye hareketleri ile devletin müdahalesinin sorgulandığı yeni döneme taşınması mümkün olmamış (Özaydın, 2013: 76), 1970’lerden itibaren ekonomik ve toplumsal yapıda meydana gelen değişimlere -başka bir deyişle krizlere- cevap veremez hale gelen sosyal liberal yaklaşımın yerini piyasa fikrini yeniden gündeme getiren neoliberal yaklaşım almaya başlamıştır.

1970’li yıllarla birlikte refah devletine karşı yönelttiği eleştirilerle yükselen, Türkiye’deki hakimiyeti 1980 ANAP’lı yıllarla birlikte söz konusu olan ve AK Parti’li yıllarla birlikte etkisini artıran neoliberalizm-neomuhafazakarlık eklemlenmesi yeni sağ ideoloji, refah devleti kazanımlarından bir çoğunun kaybedilmesine yol açmıştır. Devletin özellikle sosyal yönünü sınırlandırma savunusuna sahip olan yeni sağ ideoloji, devletin sosyal politika alanından geri çekilmesine yönelik bir programla ortaya çıkmış (Güzelsarı, 2007: 22) ve böylece sosyal devlet organizasyonu tarafından yönetilen birçok kurum ve hizmet özel sektör, yerel yönetimler, vakıflar, gönüllü sektör ve dini kurumlar gibi kamu dışı organizasyonlarca yönetilir hale gelmiştir (Koyunoğlu, 2002: 3’den Aktaran: Özaydın, 2013: 83). Yeni sağ yaklaşım sonucunda sosyal sorumluluğu azalan hükümetler bu vakitten sonra yurttaş hakkıyla değil küresel piyasa ile ilgilenir olmuş,

sosyal güvenlik gönüllülük temeline dayalı olarak sağlanmaya çalışılmıştır. Neticede hem ANAP hem de AK Parti'nin iktidarlığı süresince sosyal politikanın temel alanlarında (eğitim, sağlık, konut, sosyal güvenlik vb.) uygulanan politikalar yeni sağ ile uyumlu bir çizgide olmuştur. Dolayısıyla bu alanlarda kamu harcamaları azaltılmaya çalışılıp, özelleştirme uygulamalarına ağırlık verilmiş; yoksullukla mücadele konusu ise gönüllülük vurgusuyla devletin sorumluluğundan çıkarılmaya, bu anlamda sorumluluk gönüllülük ve sivil toplum kuruluşlarına devredilmeye çalışılmıştır. Özetle sosyal politika, sermaye güçlerinin ve yeni sağ anlayışın yönlendirmeleri doğrultusunda şekillendirilmeye, neoliberal devlet hayırseverliği sosyal refah işlevinin yerine geçirilmeye çalışılmış (Köse ve Bahçe, 2013: 492), bu şartlar altında sosyal politika “hak temelli” olmak yerine “gönüllülük temelli” olarak değerlendirilir olmuştur (Koray, 2015: 45).

Çalışmanın temel amacı da bu bağlamda belirlemekte, yeni sağ ilkeler ışığında devlet aygıtında meydana gelen değişimin sosyal politika alanına yansımalarını, yeni sağın sosyal politikayı dönüştürme serüvenini ve kapitalizm semptomlarından olan yoksulluk sorunu ile mücadelede sosyal yardımlaşmanın sosyal politikanın yerini almasını Türkiye üzerinden okumak çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu çerçevede tez iki bölüm halinde kurgulanmış, çalışmanın ilk bölümünde liberal dönemler içerisinde sosyal politikanın ortaya çıkış koşulları, kazandığı -ve kaybettiği- anlam ve işleve yer verilmiş, ideolojilerin dolayısıyla yeni sağın sosyal politikaya etki etme ve onu şekillendirme gücü dünya ülkelerindeki örnekleriyle ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Ayrıca söz konusu liberal dönemler işlenirken bu dönemlere özgü önemli olay, gelişme ve kavramlara da (Sanayi Devrimi, kapitalizm, darwinizm vb.) -dolaylı yoldan da olsa- değinme gayreti gösterilmiştir.

İkinci bölümde ise, ilk bölümde genel çerçevede dünya ülkeleriyle izah edilen, yeni sağın sosyal politika üzerindeki etkisi Türkiye özelinde incelenmekte ve yeni sağ politikaların Türkiye'deki takipçisi ve temsilcisi olan iki iktidar partisi; ANAP ve AKP'nin sosyal politikaları eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, konut başlıkları altında değerlendirilmektedir. Son olarak da yeni sağın etkisiyle sosyal yardımlaşma pratiğine dönüşen sosyal politikanın yeni tarzı ele alınmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KLASİK LİBERALİZMDEN NEO-LİBERALİZME

SOSYAL POLİTİKA

Dünyanın ilk çağdaş sosyal güvenlik sistemini gerçekleştiren Alman devlet adamı Bismarck tarafından literatüre kazandırılan sosyal politika kavramı geniş içeriği ile birçok disiplin ve politikanın konusunu oluşturmaktadır. Böylesine çok yönlü olan bir kavramın haliyle belli sınırlar içinde ve genelgeçer bir tanımının yapılması da söz konusu değildir. Her ne kadar kesin ve tek bir tanımından söz edilemese de başlangıç için bir tanım verilebilir. Buna göre sosyal politika, *ücretli istihdama ağırlık vererek, emeğin yeniden üretimi noktasında aile, piyasa ve devlet arasındaki ilişkileri siyasi iktidar ve kamu kesimindeki örgütlenme zemininde algılayan bir disiplindir.*” (Özügürlü, 2003: 61; Esin, 1982: 119). Tarih sahnesinde tüm toplumları temsil eden yegâne bir sosyal politika uygulaması ve modelinden bahsetmenin mümkün olmadığı da burada belirtilmelidir. Yani sosyal politikanın, hem içeriği hem de kurum ve mekanizmaları zamanla değişime uğramış, kavram farklı zaman dilimlerinde farklı anlam kiplerinde kullanılmıştır. Mesela kavram başlangıçta günümüzdeki şekline göre daha dar bir kapsama sahiptir. Bu dar kapsamın içeriğini işçiler, hedefini ise işçilerin çalışma koşulları ve iş ilişkileri bakımından korunması oluşturmaktadır. Oysaki günümüzde sosyal politika, çok daha geniş bir kapsama sahip olmakla birlikte sadece işçiler gibi belli bir sınıf ve onların sorunlarıyla değil, toplumla ve tüm sosyal sorunlarıyla ilgilenmektedir. Bu, sosyal güvenlik, sosyal yardım, sağlık, eğitim, konut, ulaşım, işçi sendikaları ve emeği gözeten iş yasalarına kadar pek çok hususun sosyal politika kavramı içerisinde değerlendirilmesi gerektiği anlamına gelmektedir.

Sosyal politikanın anlamındaki genişleme bizlere kavramı ilgili olduğu tarihsel çerçevede tanımlamanın ve değerlendirmenin ne kadar önemli olduğunu da göstermektedir. Kavram, piyasa hâkimiyetini savunan liberal düşünceye bir tepki olarak doğmuş, refah devletinde yani sosyal liberalizm anlayışında daha geniş bir anlam kazanmış ve yükselişe geçmiş, 1970’lerden günümüze etkisini sürdüren neoliberal anlayışın hâkimiyetindeki dönemde ise; kapsam ve içerik olarak büyük bir

dönüşüm sürecine girmiştir. Dolayısıyla sosyal politikanın hem bugünkü geldiği noktayı açıklamak hem de gideceği noktayı öngörebilmek için tarihsel ve toplumsal gelişmelere bakmak gerekir.

1.1. Klasik Liberalizm (1700-1930)

Klasik (erken) liberalizm¹ kapitalizmin ilk aşamasını ifade eden sürecin bir ürünü olarak 17. yüzyılda doğmuştur ve 1870'lere kadar etkisini sürdürmüştür. Liberalizmin bu ilk görünümü; *“bireyciliğe dayalı, rasyonel bireylerin siyasal ve ekonomik alandaki hak ve özgürlüklerini güvence altına alan, piyasa ekonomisinin doğal işleyişine bırakılarak, devletin ekonomiye müdahalelerinin en az düzeye indirilmesini savunan bir doktrin”* olarak tanımlanabilir (Aktan, 1995: 4).

Liberalizmin başlıca düşünürleri olarak ise; T. Hobbes, J. Locke, J.J. Rousseau, A. Smith, D. Ricardo, T.R. Malthus, C. Montesqueiu, J. Bentham, J. Mill, A. Tocqueville, I. Kant, J. B. Say, F. Bastiat, N. Senior, J.S. Mill, D. Hume ve H. Spencer gösterilebilir. Bu düşünürler tarafından ortaya konulan düşünceler ve eserler klasik liberal öğretinin fikrî temellerini oluşturur. Bu düşünürlerden Thomas Hobbes 1651 yılında yayınlamış olduğu “Leviathan” adlı eserinde devlet konusunda yeni bir perspektif sunan düşünceleri ile kendinden sonraki birçok düşünürü etkisi altında bırakmıştır. Hobbes, “Ejderha” olarak nitelendirdiği “Devlet”i bireylerin yaşam ve mülk güvenliklerini koruması için gerekli görmüştür. Bireyin toplumsal sözleşme yapmasına sebep olan şey de bu güvenlik gereksinimidir (Hobbes, 1651: 11’den Aktaran: Sallan Gül, 2006: 10).

Hobbes’dan sonra klasik liberal düşüncenin oluşmasında önemli payı olan düşünürlerden bir diğeri ise Siyasi Liberalizmin kurucusu ve babası olarak kabul edilen John Locke’dur (Aktan, 1995: 7). Locke’a göre bireyler yaşam, mülkiyet ve özgürlük gibi bazı doğal haklara sahiptir. Doğal haklar; insanın sırf insan olmasından dolayı doğuştan sahip olduğu kutsal, devredilemez, dokunulamaz haklardır ve insan dışında hiçbir güçten ve iktidardan kaynaklanmazlar (Çetin, 2002: 93). Bu haklar aynı zamanda vazgeçilemez haklardır, aksi söz konusu olup, bu hakların değiş-tokuş

¹ Kapitalizmin aşamaları ile ilgili olarak bkz. Werner Somhart (1998), Aşk, Lüks ve Kapitalizm, Bilim ve Sanat Yayınları, Çev. Necati Alça, Ankara.

edilmesi durumunda adaletsiz bir düzen ortaya çıkacağı savunulmaktadır. Bu doğal ve kutsal hakların korunması işi ise devlete aittir. Buna göre Locke, devlet ve hukuk kurumunun varlık sebebini, birey haklarını korumakla sınırlı görür ve bu anlamda devleti ‘gece bekçisi’ konumuna indirger (Karagöz, 2002: 277). Çünkü bu yaklaşıma göre toplumun doğasında uyum vardır ve rasyonel bir varlık olan birey, aklını kullanarak mutluluğa ulaşabilir, bireyin özgürlüğü kısıtlanırsa doğadaki mevcut uyum bozulma eğilimine girebilir ve bunun sonucunda toplumsal çatışma doğabilir, o yüzden devlet müdahalesi istenilen bir şey değildir (Ayhan Türkbay ve Polat, 2011: 86). Locke, 1690 yılında yayınladığı Devlet Üzerine İki Deneme (Two Essays on Government) adlı eserinde doğal özgürlük, insanların eşitliği, özel mülkiyet, rızaya ve kuvvetler ayrılığına dayanan sınırlı meşru bir yönetim gibi konulara dikkat çekerken; ayrıca, bireylerin örgütlenme ve devrim hakkı olduğu bir sivil toplum anlayışını savunur (Gray, 1986: 11-12; Goodwin, 1982: 31-32’den Aktaran: Sallan Gül, 2006: 10). O’na göre yasaların bittiği veya iktidarın sınırlandırılmadığı bir yapıda kaçınılmaz olarak tiranlık ortaya çıkar. John Locke’ın düşünceleri zamanın birçok düşünürünü derinden etkilemiş ve yönlendirmiştir. Bu düşünürler içerisinde yer alan David Hume, Locke’un düşüncelerinin yanısıra liberalizme önemli katkılarda bulunmuş ve aynı zamanda anti-rasyonalist liberalizm savını müdafaa eden en önemli isimlerden birisi olmuştur. Birçok klasik liberal düşünür, birey çıkarı maksimizasyonunun akıl yürütme yeteneğiyle sağlanacağına inanırken; Hume, Bentham ve Hobbes gibi düşünürler bireysel tercihlerin duygu, arzu veya istekler tarafından belirlendiğine inanır. David Hume, İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme (A Treatise of Human Nature) adlı ünlü eserinde neden sonuç ilişkisinin akıl aracılığıyla değil, alışkanlık ve tecrübelerle kurulduğunu, ahlaki ayrımlara akıl aracılığıyla değil hislerle ulaşıldığını, özetle; insan aklının sınırlılığını, toplumsal düzen ve insan davranışlarının akıl temelinde değil his temelinde kurulduğunu savunmuştur (Kalkan, 2013: 9). Ayrıca Hume, politik sistemin doğa kanunları ve kanunların üstünlüğü temeline dayandırıldığında, bu sistemin iktidarı sınırlandıracağı ve özgürlüğü teminat altına alacağı fikrini savunmuştur. Yani kısaca Hume’a göre faydacılık ve özgürlük insan doğasıdır, en adil düzen “kendiliğinden düzen”dir ve devletin buna müdahale etmemesi gerekir.

Liberalizm, siyasi ve ekonomik olarak bir bütünlük oluşturmaktadır. Öncesinde belirtildiği üzere Siyasi Liberalizmin kurucusu John Locke'dur. Liberalizmi ekonomik açıdan ilk kez sistemli bir şekilde inceleyen düşünür ise Adam Smith olmuştur. Hume tarafından savunulan kendiliğinden düzen fikrini Smith "görünmez el" (invisible hand) teorisiyle açıklar. Smith, devlet müdahalesinin sınırlı olduğu özgür bir ortamda bireylerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğinde âdeta görünmez bir el varmış gibi toplumsal çıkarın da en üst düzeye çıkacağını savunmuştur. Liberal düşünce ve ekonomi biliminin Adam Smith'in 1776 yılında yayınlanan ünlü eseri "Ulusların Zenginliği" ile başladığı kabul edilmektedir. Sonrasında liberal düşünce, David Ricardo ve Thomas Robert Malthus gibi düşünürlerin Smith'in düşüncelerine yaptığı katkılar neticesinde klasik okul niteliğini kazanmıştır (Talas, 1990: 57). Klasik economicilere göre ekonomik sorunların çözümü piyasa ekonomisinde saklıdır. Tam rekabet koşulları altında tam istihdam düzeyinde ekonomik dengenin "görünmez el" ile otomatik olarak sağlanacağı varsayıldığı için devletin ekonomiye müdahalesi gereksiz görülür ve istenmez. Klasik iktisatçılara göre ekonominin temel aktörü bireydir. Birey; kendi çıkarını kollayan, sınırlı kaynak ile sınırsız ihtiyaçları arasında optimum seçim yapabilen akılcı varlık yani "homo economicus" dur. Bireyin kendi çıkarını düşünmesi aslında toplumun da çıkarına hizmet eder ve bu yüzden bireyin ekonomik faaliyetleri ve özgürlüğü sınırlandırılmamalıdır (Koray, 2000: 27). Devlet müdahalesinin sınırlandırılması düşüncesi sadece piyasaya özel bir durum değildir, toplumsal ve siyasal düzende de devlet müdahalesi minimize edilmek istenir ve eğer devlet sınırlandırılmazsa bireye müdahale edeceği, bunun da bireyin geri plana itilmesine neden olacağı düşünülür. Ayrıca -liberal düşünür Bentham'ın vurguladığı üzere- devlet tarafından topluma yapılacak her müdahale girişiminin toplumsal mutluluğu baltalayacağı öne sürülür. Bu yaklaşımın savunusuna göre devlet müdahalesinin söz konusu olmadığı durumda bireyler kendilerini daha iyi ifade eder ve özgür olurlar. Bu yüzden devlet bir eylemde bulunacağında toplumun rızasını almak mecburiyetindedir ve anayasa vasıtasıyla sınırlandırılmalıdır.

Klasik iktisatçıların birleştikleri ortak noktaların yanında Malthus nüfus konusuna da dikkat çekerek, sefaletin önlenmesinde sosyal reformlardan ziyade

nüfus artışını kısıtlayacak önlemler (geç evlenmek, az çocuk sahibi olmak vb.) önermektedir (Talas, 1977: 45'den Aktaran: Koray, 2000: 28). Yoksa o'na göre nüfus savaş, kıtlık, salgın hastalıklar vb. faktörlerle dizginleninceye kadar artmaya devam edecektir (Dursunoğlu, 2016: 215). Malthus, özellikle yoksullara yapılacak yardımların onların maddi şartlarını iyileştirerek daha çok çocuk sahibi olmalarına sebep olacağını, bunun da neticede toplumsal refah sağlamak bir yana, topluma daha fazla yoksul katacağını öne sürerek sosyal yardımlara karşı çıkmıştır. Malthus'un nüfus yaklaşımından etkilenen liberal düşünür; Herbert Spencer, genellikle kötü karşılanan nüfus artışına, güçlülerin yaşamda kalmasını sağlayan bir rekabet ortamı ve mücadele yaratması sebebiyle iyimser yaklaşır ve nüfus artışının toplumsal gelişmeye katkısı olduğu görüşünü savunur. Burada, Herbert Spencer'dan söz edilmişken bununla ilişkili olarak *Sosyal Darwinizm* teorisine de değinmekte yarar vardır. Charles Darwin'in evrim teorisinden, "doğal ayıklanma" kavramından yola çıkarak *laissez faire* öğretisini savunan Herbert Spencer, teorinin sosyal alanda "uyum yeteneği en çok olanın hayatta kalması" şeklinde uygulanmasını sağlayarak bilim dünyasında önemli bir yer edinmiştir. (Dursunoğlu, 2016: 214; Tosun, 2010: 87). Spencer, bir yandan devletin minimize edilmesi fikrini, öte taraftan da birey özgürlüğünün maksimal bir düzeyde tutulması fikrini savunmuştur. O'na göre devlet; toplumsal ve ekonomik alandaki düzenleyiciliğini bırakmalı, evrimin ilerleyişini sekteye uğratacak, en güçlüünün yaşamda kaldığı doğal düzeni bozacak yasal faaliyetlerden uzak durmalıdır. Düşünürün bu tutumu; sosyal yardım, sağlık tedbirleri, zorunlu eğitim, fabrika koşullarının iyileştirilmesi gibi yoksullara yönelik sosyal politikalara karşı koymasına sebep olmuştur. Bu tutumun arka planını oluşturan düşünce ise; şüphesiz Sosyal Darwinizm'dir. Çünkü Sosyal Darwinizm, her bireyin "kendini kurtarmakla" yükümlü olduğu bir sistemdir ve bu sistem yoksullar, sakatlar, hastalar gibi yetersiz ve başarısız kişilerin "elenmesini" öngörmektedir (Tosun, 2010: 82). Bu perspektifte, yoksulluk ve hastalık gibi olgular, sosyal eşitsizlik çıktısı olmaktan ziyade bireysel bir hata olarak değerlendirilmekte ve asgari ücret, çalışma saatlerinin azaltılması, ücretsiz eğitim, yoksullara yardım gibi düzenlemelerin bireysel özgürlükleri zedelediği ve -liberalizmin temel argümanlarından- "kendiliğinden düzen" işleyişini bozduğu düşünülmektedir (Sallan Gül, 2006: 18; Tosun, 2016: 89). Yoksul, hasta vb. sebeplerle piyasaya giremeyen

kişilerin refahı ise gönüllülük esaslı çerçevesinde aile, dini ve yerel kuruluşların bir sorumluluğu olarak görülmektedir (Sallan Gül, 2006: 3).

Klasik liberal düşüncenin gelişim çizgisinde önemli bir yere sahip olan bir diğer düşünür de Jeremy Benthamdır. Bentham daha sonra çok fazla tartışma yaratacak olan *toplumsal fayda teorisinde*; devletin amacının bireysel çıkarı arttırmak olduğu, özgürlüğün fayda, faydanın ekonomik özgürlük, ekonomik özgürlüğün mülkiyet, bunların tümünün de mutluluk sağladığını ileri sürmektedir. Faydacı felsefesinin tartışma konusu olmasının altında yatan sebep; liberalizmin birey özgürlüğünü en üstün değer olarak saydığı yerde, faydacı felsefenin birey hazzı veya mutluluğunu temel değer olarak kabul etmesidir. Faydacılar bazı noktalarda liberalizmden ayrılıyor olsalar bile, sonraki süreçte faydacı felsefe özellikle Neo-klasik iktisat okulunun² benimseyip, ekonomik terimlere dönüştürdüğü bir teori olmuştur (Sallan Gül, 2006: 15).

Her ne kadar klasik liberal düşünürlerin fikirleri arasında bazı hususlarda bir fikir birliğinden söz edilemese de ekonomik alanda klasik liberalizmin, girişimci sınıfın çıkarlarını korumayı hedefleyen, doğal bir düzenin olduğu varsayımıyla devletin ekonomiye müdahalesini reddeden “bırakınız yapsınlar” (laissez-faire) anlayışına dayalı bir piyasa sisteminin savunusu olduğu rahatlıkla söylenebilir. Politik alanda ise klasik liberalizm; bireyi ve bireyin haklarını referans alan, devletin varlık sebebini bireysel hakları koruma ile sınırlandıran (sınırlı hükümet), güçler ayrılığı, biçimsel eşitlik ve dinsel hoşgörüyü baz alan bir “gece bekçisi devlet” anlayışının savunusudur.

1.1.1. Klasik Liberalizmin Sosyal Politika Yorumu

Liberal düşünceye göre bireyler özgür olmaları şartıyla kendi çıkarlarını düşünen, ekonomik ve toplumsal durumunu iyileştirme arzusuna sahip olan varlıklardır. Özgürlük ile kastedilen şey ise; ekonomik yaşamın serbestliği, sınırsız

² Neo-klasik iktisat okulunun temel varsayımları; iktisadi insan (homo economicus), doğal iktisadi düzen ve tam rekabettir. Klasik ekolün revizyonu da denebilecek olan Neo-klasik kuramda, değer marjinal faydaya indirgenmiştir yani yeni teori psikolojik etkenlere dayandırılarak *fayda* ön plana alınmıştır. Bu da bizlere bireysel faydaya verdikleri önemi göstermektedir. Bkz. Atik, Selda (2009). Post Otistik İktisat Çerçevesinde Küresel Ekonomik Kriz ve NeoKlasik İktisat İlişkisi (Bildiri). Anadolu Uluslararası İktisat Kongresi, Eskişehir.

mülkiyet hakkı, rekabet ve girişim serbestliği, gümrük duvarları ve tekellerin kaldırılması, emek-sermaye ilişkilerinde sözleşmesel özgürlük ve son olarak da hem toplumsal yaşamda hem de işçi-işveren ilişkilerinde devletin uzak tutulmasıdır (Talas, 1990: 68-70). Liberalizm, bu özgürlük ve serbestlik mantığının toplum üzerindeki olası etkilerini hiç hesaba katmaz. Sömürü sisteminin, ağır çalışma ve yaşam koşullarının toplumda nelere mal olduğunu veya olabileceğini gözönüne almaz. Sosyal politikayı, devletin ekonomik ve sosyal yaşama karışmasını kati bir şekilde reddeder. Bu dönemdeki sosyal politika anlayışı piyasanın insafına terk edilmiş, insani yardımları ve patronların himayeciliğini geliştirmeye endekslenmiştir. Özellikle 18. yy'ın ikinci yarısından sonra ekonomik bir doktrin olarak yükselişe geçen liberalizm, maddeci düşünceye güç kazandırmış ve emeği bir mal olarak değerlendirmiştir. Liberal ilkelerin benimsendiği bu dönemde devlet, işçi-işveren ilişkilerine karışmamayı yeğlemiş ve bu da sonuç olarak çalışma yaşamında bazı sorunlara neden olmuştur. Talas'ın (1993: 7) "bir bakıma örtülü soykırım" olarak nitelendirdiği bu sorunların en somut örneklerinden bazıları ise; işgücüne kadınların ve çocukların da dahil edilmesi (bkz. Tablo 1) ve bunun sonucunda ücretlerin daha da düşmesi, ücretlerin sadece çalışılan günler için söz konusu olması (çalışanın hastalık veya herhangi bir sebeple çalışamayacak durumda olması durumunda herhangi bir gelirin olmaması), dönemin erkek, kadın ve çocuklarının çalışma sürelerinin 14-16 saatin altına düşmemiş olmasıdır (Koray, 2000: 25; Talas, 1990: 44). Yine klasik liberal ideolojinin izlerini görebileceğimiz bir başka örnek olarak dönemin Yoksulluk Yasası idarecilerinin, yoksul çocuklarını tekstil endüstrisinde yirmi bir yaşına kadar minimum yedi yıl çıraklık yapmaya zorlamaları gösterilebilir (Mantoux, 1927: 67'den Aktaran: Yaşar ve Yenimahalleli Yaşar, 2012: 68).

Tablo 1: İngiltere'nin Pamuklu Sanayinde İstihdamın Yaş Yapısı (1835 Yılı)

Yaş grubu	Erkek		Kadın	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
8-12 yaş	4.030	4.6	3.073	3.3

12-13 yaş	9.196	10.4	7865	8.4
13-18 yaş	23.974	27.3	29.869	31.6
+... 18 yaş	50.675	57.7	53.410	56.7
Toplam	87.875	100	94.217	100

Kaynak: G. R. Porter: The Progress of Nation (Londra, 1886), Cilt 1, 228'den aktaran Beşir Hamitoğulları: Çağdaş İktisadi Sistemler (Ankara, 1978), 165.

1.1.2. Liberal Düşünceye Tepkiler ve Sosyal Politikayı Hazırlayan Koşullar

Özellikle 19. yüzyılın başından itibaren, sosyal konular üzerine yapılan tartışmaların odak noktasını “emek ve çalışma” olguları oluşturmuştur. Sanayi Devrimine kadar emek ve çalışma olguları önemli ve saygın bir konuma oturtulmuş, dolayısıyla tüm çalışanların korunması taraftarı olunmuştur. Fakat Sanayi Devrimi ile birlikte gelişen kapitalizm, çalışmanın ahlâki boyutundan soyutlanmasına ve saygınlığını yitirmesine yol açmıştır. Liberalizmin kapitalist maddeciliği ile birlikte emeği korumak değil, ucuz emek çalıştırmak önemli hâle gelmiştir. Bu anlayışın karşısında ise; çalışanın emeğinin sömürüldüğünü ve yarattığı değer karşılığını alamadığını öne süren bilimsel sosyalizm yani Marx’cı düşünce ortaya çıkmıştır. Marx’a göre kapitalist sistemde emek ve sermaye olmak üzere iki temel sınıf vardır. Üretim (emek) çoğulcu özellikteyken buna karşın, üretim araçları (sermaye) bir azınlığın elindedir. Bu da azınlığın hakimiyetinde çoğunluğun yani emeğin sömürülmesi sonucunu doğurur. Marx’cı teoriye göre işçiler bu sömürü sistemine bir dur demeli ve sosyalist-komünist sisteme geçmelidir (Talas, 1990: 13-14). Marx’ın sınıfsız toplum kurma ideali işçi sınıfı üzerinde büyük etki yaratmış, uzun süre devrimci düşünceler işçi sınıfına yön vermiştir (Koray, 2000: 32). İlerleyen süreçte işçi sınıfının genel oy hakkı için verdiği mücadele ve aldığı olumlu sonuç buna örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca genel oy hakkı için verilen mücadeleden cevap alınması, “demokratik düzen içinde ve siyasal açıdan güçlenerek hak aranabileceği ve istenilen reformların gerçekleştirilebileceği” yönündeki görüşleri kuvvetlendirmiş

(Koray, 2000: 32) ve neticede liberal kapitalist sistemin karşısında yer alan Marx'ın bilimsel sosyalizmi, sendikacılık hareketlerinin oluşmasında etkili olmuştur. Dolayısıyla sosyal refah düşüncesinin ve doğal olarak sosyal politikanın doğması ve bunun kapitalist sistem tarafından benimsenmesinde Marx'cı kuram büyük rol oynamıştır.

Kapitalist sistemin değişimi ve sosyal politika ile ilgili bir başka önemli anlayış Marksizm çizgisinde gelişen sosyal demokrasidir. Bugün en demokratik ülkelere örnek gösterilen Batı Avrupa ülkelerinde bile demokrasinin tam anlamıyla sağlanabilmesi 20. yüzyılın ortalarını bulmuştur. Demokrasinin yerleşmesinin uzun süreç alması, o zamana kadar bu ülkelerde uygulanan liberal politikalara (sınırlı devlet, anayasal yönetim, bağımsız ve adil yargı) yorulabilir (Güç, 2015: 80). Sosyal demokrasi yerini alıncaya kadar bu ülkelerde sınırlı bir demokratik yönetime karşılık gelen liberal demokrasi anlayışı hâkim olmuştur. Başlangıçta sosyal demokrasi için Marksist çizgide tabirinin kullanılması sosyal demokrasinin 20. yüzyıla kadar devrimci Marksist bir yapıda olmasındandır. 20. yüzyıldan sonra bu devrimci yapı Eduard Bernstein'in fikirleriyle evrimci (revizyonist) yapıya dönüşerek Marksizmden ayrılmıştır. Bu şekliyle sosyal demokrasi, Devrimci Otoriter Sosyalizmin aksine özgürlükçü ve barışçıdır, sosyal adalet ve fırsat eşitliğini vurgular ve evrimci yöntemi savunur. Sosyal demokrasi kapitalizm, çoğulculuk, siyasal demokrasi gibi klasik liberal değerleri bünyesinde barındırırken, bunları ayrıca sosyal adalet, sosyal hak ve sosyal devlet gibi değerlerle beslemektedir. Ayrıca özgürlük anlayışı da liberalizmin negatif özgürlük anlayışından ziyade pozitif özgürlük anlayışına dayanmaktadır (Güç, 2015: 85). Sosyal haklara vurgu yapılması da buradan kaynaklanmaktadır.

Liberal düşünceye tepkiler, sendikal örgütlenmelerin doğuşunu da beraberinde getirmiştir. İşçi sendikaları gerek toplu pazarlıklar yoluyla, gerek yasama organını etkileme yoluyla sosyal politikanın oluşumunda etkin ve önemli bir rol oynamıştır (Koray, 2000: 69). Liberal kapitalist sistem ve sanayileşme ile birlikte çalışma hayatında karşılaşılan sorunlar zamanla büyük boyutlara ulaşmaya, Talas'ın (1990) deyimiyle “emek ile sermaye arasındaki çıkar ayrılığı” büyümeye başlayınca işçiler

kapitalistler tarafından yapılan sömürüye tepki göstermeye ve bu duruma karşı örgütlenmeye başlamıştır. Böylece örgütlenmenin bir sonucu olarak sendikalar ve sendikacılık faaliyetleri oluşmuştur. Ama liberal düşüncenin önerilerini dikkate alarak işçi örgütlenmelerini yasaklayan (1799 Sendikalaşma Yasası) birçok sanayileşmiş ülkede işçilerin örgütlenmeye çalışmaları gayet tabii kolay olmamış; bu hak, birçok savaşlardan sonra ancak elde edilebilmiştir (Talas, 1990: 49). 18. yüzyıl sonlarında başlayan örgütlenme düşüncesi 19. yüzyılın ilk çeyreğinde kurumsal bir yapıya kavuşabilmiştir.

Zaman içinde artan tepkiler, ekonomik güçlükler, işsizlik ve istikrarsız para birimleri devletin artık ekonomik ve sosyal alana müdahalesinin gerekli olduğu düşüncesini doğurmuştur. I. Dünya Savaşı'ndan sonra bu tarz düşüncelerin hız kazanması liberalizmin etkisinin gerilemesini beraberinde getirmiştir. Bunun sonucunda normal şartlarda sosyal politikaya muhalif olan liberal düşünce 20. yy.'ın başlarından itibaren insana ve onun toplumsal koşullarını iyileştirecek araçlara yönelmeye ve katılığından ödün vermeye başlamıştır (Talas, 1990: 69). Klasik liberal düşüncenin katı kurallarına başlangıçta sadece işçiler tepki gösterirken; daha sonra burjuvazi tarafından da tepkiler yükselmeye başlamıştır.

Bunlar arasında yer alan ve sosyal politikanın ilk kuramcısı olarak da bilinen Simonde de Sismondi; klasik liberal düşünceye eleştiri yöneltten ilk düşünürlerden birisidir (Koray, 2000: 29). Sismondi gençlik yıllarında liberal çizgide yer alarak Adam Smith'in düşüncelerini benimsemiş ve bu doğrultuda yönlendirmeler yapmış, fakat zaman içinde edindiği tecrübeler onu liberal düşünceye karşı isyankâr kılmıştır. Sismondi, liberal düşüncenin oluşturduğu kapitalist düzenin toplumu mutsuzluğa sevk ettiğini ve emeğin kapitalistler tarafından sömürüldüğünü savunmuştur. Ayrıca liberal kapitalist düzenin adaletsiz gelir dağılımını eleştirerek, devlet ve sosyal politika karışımına ihtiyaç olduğunu ve işçilerin çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Talas (1990: 73-74) Sismondi'nin sosyal politika programını şu şekilde özetlemektedir: *“Birleşme, bir bakıma loncalar içinde örgütlenme hakkı yeniden tanınmalıdır. Çocukların çalışmaları kısıtlanmalı, pazar günü çalışması kaldırılmalı ve çalışma süreleri azaltılmalıdır. Bir tür hastalık ve*

yaşlılık sigortası denebilecek bir program uygulanmalı ve işçi hastalandığında, yaşlandığında işveren tarafından bakımı sağlanmalıdır.” Sismondi’nin kendisi sosyalist olmasa bile düşünceleriyle sonraki süreçte birçok sosyalist düşünürün kuramında ilham kaynağı olmuştur.

1.1.3. Kapitalizmin Krizi, Büyük Buhran ve Keynesyen Refah Devletine Geçiş

Liberal düşüncenin hâkim olduğu bu dönemde (1700-1930) önemli bir dönüm noktası kapitalizmin girdiği kriz ve krize kurtuluş reçetesi niteliğinde beliren Keynesyen refah devleti anlayışıdır. Başka bir deyişle; liberalizmin talihini, kapitalizmin gidişatı tayin etmiştir.

Çalışmanın bu aşamasında her ne kadar kapitalizmin 1929 yılındaki krizine odaklanılmışsa da krizleri tarihsel perspektif üzerinden değerlendirmek yararlı olacaktır. Bu bağlamda kapitalizmin tarihsel geçmişine baktığımızda sistemin üç büyük kriz yaşadığı dikkat çekmektedir. İlk kriz “Uzun Depresyon” ismiyle anılan 1873-1896 yılları arası dönemi ifade eder. Genellikle en uzun süren krizin bu olduğu düşünülmekle birlikte krizin, 1914 yılındaki Birinci Dünya Savaşı’na kadar etkisini sürdürmüş olabileceği de düşünülmektedir. 1929-1935 yılları arasını kapsayan “Büyük Buhran” ismiyle anılan dönem ise burada çalışma konusu edilen kapitalizmin ikinci ve en büyük krizidir. Bu kriz hakkında ayrıntılara geçmeden önce kapitalizmin üçüncü ve ilk “küresel” krizine değinilecek olursa; kapitalizmin küreselleşmesi sonucunda çıkan bu kriz 2008 yılında çıkmıştır. İzleyen bölümün konusu olan, 1980 sonrasında uygulanan neoliberal politikalar, ekonomik ve siyasi serbestleşmeye büyük etki etmiştir. Böylece dünyadaki mekansal sınırların ortadan kalktığı küresel bir ortam ve serbest ticaret oluşmuştur. Küreselleşen dünyada ortaya çıkmış olan 2008 krizi de haliyle küresel bir krizi ifade eder ve bu yönü onu önceki krizlerden farklı kılar.

1929 Krizine tekrar dönmek gerekirse kapitalizmin en büyük krizine zemin hazırlayan temel olgunun; dönemin hâkim ideolojisi olan klasik liberalizmin benimsediği ekonomi politikası sonucunda devletin ekonomik alana müdahalesinin reddedilmesi ve Adam Smith’in görünmez eliyle piyasanın kendiliğinden dengeye

geleceği düşüncesi olduğu söylenebilir. 1929 Dünya ekonomik krizi sonucunda ülkelerin ekonomileri çok fazla küçülmüş, milyonlarca insan işsiz kalmış, yaşam standartları ve ticaret hızlı bir şekilde düşüş sergilemiştir. Kapitalizmin yaşadığı bu vahim krizden kurtuluş reçetesi ise; büyük oranda John Maynard Keynes'in önerdiği devlet müdahalesi aracılığıyla olmuştur.

Kapitalizm krizleri liberalizmin dönüşümünü de beraberinde getirmiştir. Diğer ideolojilerle bir araya gelen liberalizm, kapitalizm krizlerinin aşılmasında büyük rol oynamıştır. Büyük Buhran'ın başlaması liberalizmi dönüşüme zorlamış, liberalizm-sosyalizm eklemlenmesi sonucunda kapitalizmin krizine çözüm sunması amacıyla “sosyal liberalizm” yaklaşımı geliştirilmiştir. Bireyciliği merkeze alan liberalizm, bireyleri çok yalnız ve korumasız bırakmış; buna karşın, toplumculuğu merkeze alan sosyalizm ise, şahısları devlet baskısı altında çaresiz bırakmıştır. Dolayısıyla, bu iki anlayışa tepki olarak, her ikisinin de olumsuz yanlarını elimine edebilecek yeni bir model arayışı doğmuş ve üçüncü yol olarak refah devleti modeli bulunmuştur (Özdemir, 2007: 25).

1.2. Sosyal Liberalizm (1930-1970)

19. yüzyılın ortalarından itibaren sanayileşmenin işçilerin yaşamında ve çalışma koşullarında meydana getirdiği dramatik tabloyu yukarıda bazı somut örneklerle açıklamıştık. Bu insanlık dışı koşullara öncelikle vahşi kapitalizmin pençesindeki işçiler, sonrasında kentsoylular, en sonunda bazı liberallerden bile tepkiler yükselmeye başlamış böylece liberalizmin “bırakınız yapsınlar” anlayışının sınırlandırılması gerektiği düşünülerek, liberalizmin revizyonu gerçekleştirilmiş neticede ise 20. yüzyılın başında sosyal liberalizm yaklaşımı “laissez faire” politikasının yerini almıştır. Kısaca liberalizmin sola doğru kayışının tetikleyici unsurunun işçilerin örgütlü mücadelesi olduğu söylenebilir.

T. H. Green, B. Bosenquet, L. T. Hobhouse gibi başlıca isimlerin temsil ettiği, “Sosyal”, “modern”, “revizyonist”, “refah devletçi”, “eşitlikçi” gibi birçok isimle anılan bu yeni liberal grup, klasik liberalizm düşüncesinden belli noktalarda ayrılmıştır. Liberalizmin bu yeni yorumu “pozitif özgürlük” anlayışını ve “sosyal” ağırlıklı bir düşünceyi ifade eder. Kısaca sosyal liberalizm; klasik liberalizmin

“toplumculuk” (communitarianism) ile harmanlanmış bir türü olarak açıklanabilir (Erdoğan, 2002). Sosyal liberalizmde “pozitif özgürlük” anlayışı olmazsa, devlet müdahalesinin reddedildiği “negatif özgürlük” anlayışının da yetersiz hatta anlamsız kalacağı savunulur (Sallan Gül, 2006: 32). Klasik liberalizmde benimsenen negatif özgürlük anlayışı çerçevesinde devlet müdahalesi büyük ölçüde reddedilirken; sosyal liberalizmde toplumun özgürleşmesi, toplumsal ve ekonomik eşitiğin sağlanması için pozitif özgürlük anlayışı benimsenerek, devlet müdahalesi gerekli görülmüştür. Ayrıca bu anlayışta sosyalizmin işbirliği ve organizasyon düşüncesi ile liberalizmin bireysellik vurgusunun bir bütünlük oluşturduğu düşünülür. Ama Green’e göre birey; klasik anlayıştaki gibi soyut bir birey değil, toplumu oluşturması ve ona etki etmesi münasebetiyle toplumsal bir kavramdır (Sallan Gül, 2006: 33). Yani sosyal liberalizmde bireyin önemi topluma yaptığı katkıdan kaynaklanır. Bu yüzden bireyin temel haklarını gereği gibi kullanabilmesini sağlamak, ortak refahı, zayıf tarafı, kamu sağlığı ve eğitimini korumak adına gerekirse devlet; bireyin gücünü ve sözleşme özgürlüğünü sınırlandırabilir.

Sosyal liberalizm anlayışına göre devlet veya hükümetler bireylerin refahını gözeterek ve onlara asgari bir yaşam seviyesi sağlama amacıyla piyasaya müdahale etmek zorundadır. Bu da devletin, liberal düşüncenin uzantısı olan fırsat eşitliğini gerçekleştirmek ve piyasadaki yarışmayı daha adil kılmak üzere piyasaya müdahale etme hakkını meşrulaştırır (Sallan Gül, 2006: 33). Sosyal liberaller devlet müdahalesini savunurlar ama sosyalistler gibi devletin üretim süreçlerine doğrudan karışmasını istemezler.

20. yüzyılın yükselen değeri ve liberalizm-sosyalizm karışımı bir toplum modeli olarak ifade edilebilecek olan “sosyal liberalizm” sosyal devlet anlayışının ve sosyal politika uygulamalarının gelişmesine yol açan temel etkidir. Sosyal liberalizmin benimsenmesi sonucunda “genel oy hakkı”nın tanınması ve “sosyal güvenlik sistemleri”nin gelişmesi ideolojik açıdan demokratik ve ılımlı bir ortam oluşturmuş, bu şartlar altında kapitalist sistemin terk edilmesi yerine sistem içinde kalma ama onda bazı reformlar gerçekleştirme yoluna gidilmiştir. Yani özetle işçi sınıfının siyasal haklara kavuşmasıyla ya da başka bir deyişle devleti müdahale aracı

olarak kullanabilmesi ile kapitalizmin demokrasi içinde yumuşaması ve iyileşmesi sağlanmıştır (Koray, 2000: 33-34). Bu düşünce doğrultusunda kapitalist sistem kabul edilirken; sistemin daha etkin çalışması ve adil bir bölüşüm sağlaması için piyasaya müdahaleler gerekli görülmüştür. Bu değerlendirmeler ışığında 20. Yüzyılın toplum modeli için “piyasa ekonomisi”, “çoğulcu demokrasi” ve “sosyal devlet” özelliklerini barındırdığı söylenebilir.

1.2.1. Refah Devleti ve Sosyal Politikanın Gelişimi

Klasik liberal döneme denk gelen 1870’lerde Almanya’da Bismarck’ın sosyal güvenlik alanında gerçekleştirdiği reformların refah devletinin temel dayanağını oluşturduğu söylenebilir. Bismarck Almanyası tarafından literatüre kazandırılan sosyal politika kavramı, refah devleti ile birlikte yaygınlık kazanmış ve kapsam olarak da büyük ölçüde genişlemiştir. Modern anlamda sosyal politikalarla eşdeğer olarak kabul edilen refah devleti, ilk defa Avrupa’da ortaya çıkmıştır. Toplum odaklı yaklaşımlar, seçim hakkının tanınması, sosyal güvenlik kurumlarının gelişimi, sendikalaşma hareketlerinin artması ve işçi sınıfının güçlenmesi, vatandaşlık haklarının özümsemesi vb. gelişmeler refah devletinin oluşumunda etkili olmuştur.

Refah devletinin doğuşu, gelişimi ve -bir sonraki kısım için konuşulacak olursa- krize girmesinin daha net anlaşılması için refah devletinin ve sosyal politikanın tanımlanması önemli olmaktadır. Buradan hareketle refah devletinin tanımı şu şekilde yapılabilir:

“Bireylere ve ailelere asgari bir gelir güvencesi veren, onları toplumsal tehlikelere karşı koruyan, onlara sosyal güvenlik olanakları sağlayan, toplumsal konumları ne olursa olsun tüm vatandaşlara eğitim, sağlık, konut gibi sosyal hizmetler alanında belirli bir standart getiren devlettir.” (Flora, vd. 1990: 29’dan Aktaran: Koray, 2000: 52).

Temel gayesi ekonomik ve sosyal bakımdan kötü durumda olan bireyleri korumak olan refah devleti, bunu sosyal politikalar yoluyla gerçekleştirmektedir. Sosyal müdahaleciliğe yönelik bu yaklaşıma sosyal politika demek de mümkündür. Bu görüşü Talas’ın (1990: 35) sosyal politika açıklamasına yer vererek

güçlendirebiliriz; “*Sosyal politika; toplumun refahı ve sosyal barışın sağlanması için ekonomik oluşumların sınıflar arasında yaratması olası dengesizlikleri ve adaletsizlikleri gidermeye dönük önlemleri inceler.*” Sosyal politikaların pratikte gerçekleştirilmesi ise; artan oranda kamu harcamaları (bkz. Tablo: 2) ile olmuştur.

Tablo 2: OECD Ülkelerinde Kamu Harcamalarının GSYİH İçerisindeki Payı % (1960-1980)

Ülkeler	1960	1970	1980
ABD	27,8	31,6	31,8
Almanya	30,0	38,6	47,9
Danimarka	24,8	40,2	56,2
Fransa	34,6	38,5	46,1
Hollanda	33,7	45,5	54,9
İngiltere	32,6	38,8	43,0
İspanya	13,7	22,2	32,2
İsveç	31,1	43,3	60,1
İtalya	30,1	34,2	41,9
Yunanistan	17,4	22,4	33,1
Toplam OECD	28,8	32,3	37,1

Kaynak: Süleyman Özdemir, “Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti”: İstanbul Ticaret Yayın No:2004-69 s. 161.

Bir başka tanıma göre sosyal politika, “insan hakları ve demokrasinin gelişmesine dayalı olarak gelişen, devletin toplumu bütünleştirme hedefiyle (uzlaşmasıyla) ilgili ve toplumun çeşitli kesimlerine ve farklı sorun alanlarına yönelik bir politika” (Koray, 2015: 13), dar anlamıyla, “çıkarları uyuşmayan sınıflar arasında tırmanan çatışmaları önleyerek toplumsal uyumu garanti altına almak” (Şenkal, 2011: 26) geniş anlamıyla, “toplumu meydana getiren sosyal sınıfların, sosyal hareketleri, tezatları ve mücadeleleri karşısında devleti ve dayandığı hukuk düzenini ayakta tutmaya yönelik” (Tuna, Yalçıntaş, 1999: 29’dan Aktaran: Şenkal, 2011: 27) bir bilim dalıdır.

Refah devletinin uzun bir tarihsel arka planı vardır. Bu yüzden refah devleti anlayışını açıklayabilmek için öncelikle onu ontolojik perspektiften değerlendirmek

ve tarihsel sosyal gelişmeler sonucunda biçimlendiğini göz önünde bulundurmak gerekir (Koray, 2015: 13). Örneğin; ulus devletlerin ortaya çıkışı, insan hakları ve demokrasinin değer kazanması, yoksulluğun artması, sosyal ve ekonomik sorunların tırmanması, yıllarca süren işçi hareketleri; sonrasında çıkan II. Dünya Savaşı ve bu tecrübeden çıkarılan dersler; liberalizmin yol açtığı krizler, Keynesci ekonomi akımına geçiş gereksinimi vb. birçok faktörden bahsedilebilir.

Sanayi Devrimi öncesi dönemde toplumsal sorunlardan, diğer bir ifadeyle sosyal risklerden korunma ve onlarla başetme işi aile kurumuna aitti. Ancak Sanayi Devrimi'yle birlikte toplumsal sorunların çeşitlenmesi, artık aile kurumunun sorunlarla başetmek için yetersiz kalmasına neden olmuş ve böylece devlet müdahalesine; "refah devleti"ne ihtiyaç doğmuştur (Güç, 2015: 19). Modern anlamda sosyal politikalara eşdeğer olan refah devleti, Kuzey Avrupa'da ortaya çıkmış ve aşamalı bir şekilde gelişimini tamamlamıştır. Siyasi ideolojiler, genel oy hakkının tanınması, ekonomik büyümeye paralel olarak kamu sosyal harcamalarının artması, sosyal güvenlik kurumlarının gelişmesi, vatandaşlık haklarının benimsenmesi, işçi örgütlenmelerinin artış göstermesi gibi faktörler refah devletinin dolayısıyla sosyal politikanın doğuşu ve gelişiminde etkili olmuş, I. Dünya Savaşı ve 1929 Ekonomik Buhranı ise refah devletinin müdahaleci yapısında belirleyici bir faktör olmuştur (Güç, 2015: 1). II. Dünya Savaşı'ndan sonra etki alanı genişleyen evrensel ve kapsamlı bir yapıya kavuşan refah devleti, işçilerin güç kazanmasına, sosyal hak söylemi ile sosyal demokrasi düşüncesinin gelişmesine uygun zemin kazandırmıştır. Refah devletinin ortaya çıkışı özetle üç neden altında toplanabilir:

- İlk neden, 1929 Büyük Buhranı sonrasında liberal anlayışı temsil eden devletin başarısız olarak düşünülmesi ve devleti farklı bir perspektiften değerlendiren yeni bir anlayışa gereksinim duyulmasıdır.
- İkinci neden, II. Dünya Savaşı'ndan sonra iki kutuplu hale gelen dünyada, artan sosyalizm (komünizm) tehlikesini dizginlemek amacıyla, sert liberal ilkelere dayanan devletin sosyal içerikle harmanlanıp yumuşatılmasıdır.
- Son neden ise; refah devletinin, emek-sermaye arasındaki çıkar uyumsuzluğunu dengelemek ve işçileri kontrol altına alabilmek için

kapitalist sistemin ürettiği yeni bir yönetim şekli olarak belirmesidir (Özdemir, 2007: 84).

Sonuç olarak, özünde klasik liberal düşünce olan düzen çatırdamaya başlayınca ekonomik yaşamda devlet müdahalesinin gerekliliği üzerinde duran yeni bir düşünce Keynes’ci akım 1936’larda gün ışığına iyice çıkarak kapitalist düzeni çöküşten kurtarmıştır (Talas, 1993: 8). Özetle, devlet artık “gece bekçisi” olmaktan çıkıp “sosyal refah devleti”ne dönüşmüştür. Bu dönüşümün (devletin sosyal nitelik kazanması) aşamalarını Koray (2000: 47) dört madde altında şöyle aktarmıştır: “Birinci aşamada ulusal birliğin kurulması, parasal ve askeri gücün merkezde toplanması gerçekleştirilmiş; ikinci aşamada ulus bilincinin halk yığınlarınca benimsenmesi için çaba gösterilmiş; üçüncü aşamada geniş halk kesimlerine demokratik haklar verilerek siyasal demokrasiye geçiş sağlanmış; dördüncü aşamada ise devletin gelirin yeniden dağıtılmasında etkin bir rol oynaması, yani sosyal niteliği ortaya çıkmıştır.” Yani kısaca önce bireyin temel hak ve özgürlükleri eşit siyasal haklar yoluyla genişletilmiş, sonrasında da insan hakları, -gerçekleşmesi için devlete yükümlülük yükleyen- (pozitif nitelikli) ekonomik ve sosyal haklar (eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, grev hakkı vb.) ile zenginleştirilmiş, siyasal hakları güçlenen işçi sınıfı demokrasi içinde kalarak toplumu değiştirme gücü elde etmiştir (Koray, 2000: 9). Böylece sosyal politika da kapsam ve anlam olarak bugünkü -geniş- yapısına kavuşmuştur.

Sosyal politikanın bugünkü geniş anlamı, refah devletinin varoluş amacının da meşruluğunun da temelini oluşturur. Özdemir’e (2007:1) göre refah devletinin kurum ve uygulamalarıyla “Altın Çağ” olarak nitelendirilen döneminde (1945-1975), devletin amacı vatandaşların en iyi yaşam koşullarında yaşamasını sağlamaktır. Refah devletinde devlet iktidarının meşruluğu da bu bağlamda; toplumun bütün kesimleri için istihdam, sosyal sigorta, asgari ücret gibi sosyal politikalar uygulamasına veya kısaca herkese asgari bir yaşam düzeyi sağlamasına bağlıdır (Harvey,1999:162’den Aktaran: Özalp, 2008: 108).

Bu çerçevede geliştirilen “Sosyal Güvenlik Sistemleri” örneği, refah devletinin en büyük adımlarından biridir. Önce sadece işçiler gibi sınırlı kesimi ilgilendiren

sosyal güvenlik sistemi nihayetinde herkesi kapsar duruma gelmiştir. Refah devleti anlayışıyla birlikte sosyal politika önlemlerinin kapsamı ciddi oranda genişlemiştir. Devlet; eğitim, sağlık, çevre, çalışma yaşamı, istihdam, gelir dağılımı gibi birçok konuda sosyal politika çalışmaları yürütmeye başlamıştır.

Ancak burada belirtmelidir ki refah devletinin görev alanı oldukça geniş olmakla birlikte her ülkenin sosyal refah modeli ve buna bağlı olarak yürüttüğü uygulamalar farklılık göstermektedir. Refah devleti modelleriyle ilgili Esping Andersen'in oldukça ünlü olan sınıflandırmasından yararlanılabilir. Andersen'in refah rejimleri sınıflandırmasında üç temel faktör baz alınmıştır. Bunlardan ilki, sosyal hizmet veya sosyal güvenliğin sosyal bir hak olarak sağlanma derecesiyken ikincisi, sosyal refahın hangi aktör tarafından (devlet, piyasa, aile, gönüllü kuruluşlar) sağlandığıdır ve üçüncüsü ise, sosyal politikaların hangi tür tabakalaşma modeline göre (statü, sınıf vb.) uygulanacağıdır (Arts ve Gelissen, 2010: 570'den Aktaran: Güç, 2015: 23-24). Andersen, bu etkenlere göre refah rejimlerini "liberal (Anglo-Sakson modeli), muhafazakar-korporatist (Kıta Avrupa modeli) ve sosyal demokrat (İskandinav modeli)" olmak üzere üç sınıfa ayırmıştır.

İsveç, Danimarka ve Norveç başta olmak üzere Kuzey Avrupa ülkelerinde yaygınlık gösteren sosyal demokrat modelde sağlık, eğitim vb. hizmetler piyasa ilişkilerinden bağımsız kılınmaya çalışılmakta, devlet yoğun sosyal haklar sağlamakta, yaşlı, çocuk ve engellilere yönelik gelişmiş sosyal hizmetlere rastlanmakta, özgürlükçü, eşitlikçi, evrensel ve geniş bir kesimi içine alan bir refah modeli ile karşılaşılmakta; İngiltere, ABD, Avustralya, Kanada, İrlanda ve Yeni Zelanda'nın dahil olduğu Anglo Amerikan ülkelerinde görülen liberal modelde gereksinimlerin ve sosyal sorunların karşılanması piyasa aracılığıyla ve ancak en kötü durumda olanlara yapılmakta, devletin vatandaşlara sağladığı yarar -gelir testine göre olup- asgari düzeyde olmakta ve hak temelli sosyal politika yerine ihtiyaç temelli sosyal yardım uygulamaları mevcut olmakta; Almanya, Fransa, İsviçre, Japonya, Finlandiya ve İtalya'nın dahil olduğu Kıta Avrupa veya muhafazakar modelde ise korporatist bir sistem karşımıza çıkmakta, sınırlı bir piyasa eleştirisi içermekte, piyasaya daha az bağımlı olmakta ve toplumsal yapıda haliyle sosyal

politikanın şekillenmesinde en önemli kurum aile olmaktadır (Özdemir, 2007: 132-142; Güç, 2015: 24-28).

1.2.2. Sosyal Politikanın Gelişiminde Öncü Ülkeler ve Katkıları

Sosyal politika Sanayi Devriminin yarattığı sosyal sorunlara çözüm yolları araştırılması sonucunda ortaya çıkmıştır ve nispeten yakın zamanların bir ürünüdür. Sosyal politikanın gelişimi İngiltere ve Almanya başta olmak üzere belli başlı ülkelerin yürüttüğü uygulamalar ve benimsediği refah anlayışı neticesinde gerçekleşmiştir. Sosyal politikanın tarihsel gelişimini görebilmek adına aşağıda farklı ülkelerde yaşanan önemli gelişmelere yer verilmiştir.

1.2.2.1. Bismarck Almanyası ve Sosyal Güvenlik Sistemi

Refah devletinin en önemli görevlerinden biri olan sosyal güvenlik sisteminin oluşmasında Almanya'nın çok büyük rolü olmuştur. 19. yüzyılda hızla sanayileşen Almanya'da yoksulluğun artması sosyalist hareketlere ivme kazandırmıştır. 1872 yılında hem sosyalizme hem de liberalizme eleştiriler yönelten, sosyal reformlar talebinde olan “Sosyal Politika Birliği” kurulmuş, bu birliğin görüşleri kilise ve bürokratlar dahil olmak üzere birçok kesim tarafından desteklenmiştir. Yaşananların akabinde 1881 yılında Almanya Başbakanı Bismarck parlamentoda, sosyal güvenliğin Magna Carta'sı olarak nitelendirilebilecek bir konuşmaya imza atmıştır. Konuşma tam olarak şöyledir: “İşçilerin sosyal yoklukları, sadece devletin işçi hareketlerini yasaklamasıyla kaldırılamaz. İşçinin sosyal durumunun düzeltilmesi için devlet müdahalesi gerekir. Bu anlamda, devletin yeni fonksiyonu işçinin kaza, hastalık ve yaşlılığa karşı korunmasını sağlayacak olan yasaları çıkarmak olacaktır. Bu sigorta, devletin hakimiyetinde değil, işçi ve işverenin katılımı ile özerk bir yönetim modeline göre organize edilecektir.” (Özdemir, 2007: 191).

Reform sinyallerini alabildiğimiz bu konuşmadan sonra sırasıyla hastalık, iş kazası, yaşlılık ve sakatlık sigortaları çıkartılmıştır. Almanya öncülüğünde gerçekleştirilen bu sosyal politikalar zamanla bütün dünya ülkelerine örnek olmuş (bkz. Tablo: 3) ve sosyal politikanın gelişimini bir adım daha öteye taşımıştır. Tabloda sunulan verilerden görüldüğü gibi, refah devleti temelleri öncelikli olarak

Almanya’da atılmıştır. İngiltere’nin sanayileşme sürecine ilk giren ülke (1815) olmasına rağmen refah devleti temellerinin en önce -İngiltere’ye göre daha geç sanayileşen (1830-1840)- Almanya’da atıldığı görülmektedir. İngiltere’de atılması beklenen refah temellerinin neden daha önce Almanya’da atıldığıyla ilgili iki temel iddia üzerinde durulmaktadır. Bunlardan ilki, 19. yüzyılın ortalarında Almanya’da kitlesel olarak yoksulluk yaşayan işçilerin sosyal risk oluşturmaya başlaması ve bu durumun daha tehlikeli bir hâl alacağı yönünde endişelerin doğmasıyken; ikincisi, sosyalist harekete karşı bir engelleme mekanizması geliştirmek istenmesidir (Aktan ve Özkıvrak, 2003).

Tablo 3: Refah Devletinin Temelleri

Ülkeler İçin Başlangıç Yılı	Almanya	İngiltere	İsveç	Fransa	İtalya	ABD	Kanada
Sosyal Sigorta Alanları							
Hastalık Sigortası	1883	1911	1910	1939	1943	-	1971
İş Kazaları	1884	1906	1901	1946	1898	1930	1930
Yaşlılık Sigortası	1889	1908	1913	1910	1919	1935	1927
İşsizlik Sigortaları	1927	1911	1934	1967	1919	1935	1940
Aile Yardımları	1954	1945	1947	1932	1936	-	1944
Sağlık Sigortası/ Hizmetleri	1880	1948	1962	1945	1945	-	1972

Kaynak: Ian Gough, “Refah Devleti”, Çev.: Kamil Güngör, New Palgrave Dictionary of Economics, Vol: 4’den aktaran Özdemir, 2007: 192.

1.2.2.2. İngiltere’de Sosyal Politika: Keynes ve Beveridge’nin Katkıları

Avrupa’da çalışma yaşamına ilişkin ilk sosyal politika önlemleri yasal düzenlemelerle ortaya çıkmıştır. Tarihsel açıdan değerlendirildiğinde sosyal politika önleminin ilk örneğini 1802 yılında İngiltere’de dokuma sanayiinde çalışan çocukların çalışma şartlarını düzenleyen “Çırakların Bedensel ve Tinsel Sağlıkları Hakkında Yasa” oluşturmaktadır. Robert Owen ve parlamentoda yer alan Sir Robert

Peel, bu yasanın kabul edilmesine öncü olmuşlardır. Sanayi Devriminin neden olduğu kötü çalışma şartlarına karşı çocukları korumayı amaçlayan bu yasal düzenleme, uygulamada her ne kadar fazla etki uyandırmasa da sosyal politikanın tarihsel gelişimindeki öncüllüğü ve önemi inkâr edilemez (Talas, 1990: 191). Çalışma koşullarıyla (çalışma yaşı, süresi, izinler vs.) ilgili birçok önemli noktaya vurgu yapan 1802 yasasını sırasıyla 1825, 1831, 1833, 1842, 1844, 1847 yıllarında çıkarılan yasalar izlemiştir (Talas, 1990: 193-198).

1940'lı yıllara gelindiğinde ise; sosyal politika alanına en önemli katkılar Keynes ve Beveridge'den gelmiştir. Refah devletinin oluşumunda önemli katkısı olan Keynes'in sosyal politikaya ilişkin açıklamaları değerlendirildiğinde genellikle ücret, işsizlik ve istihdam konularına ağırlık verildiği görülmektedir. Klasik liberallerce ücretlerin artırılması, işsizliğin temel nedeni olarak görülürken; Keynes'e göre tam istihdamın sağlanması amacıyla ve toplam talebi arttırmak açısından ücretlerin yükseltilmesi önemli ve olumlu bir yöntemdir. Keynesin fikirleri William Beveridge'in sosyal güvenlik konusundaki düşüncelerinin şekillenmesinde de oldukça etkili olmuştur.

Beveridge'nin çalışmalarından önce İngiltere'de sosyal güvenlik alanında yaşanan gelişmeleri ifade etmek gerekirse; 1601 yılında Kraliçe Elizabet döneminde çıkartılan “Yoksulluk Yasası” ile sosyal koruma süreci başlamış, 1834 yılında yine aynı isimle çıkartılan yasa ile bu koruma devam etmiştir. 1880 yılında işverenlere iş kazalarıyla ilgili hukuki bir sorumluluk yükleyen “İşverenlerin Sorumluluğu Yasası” ve 1897 yılında “İşçiler Tazminat Yasası” ile sosyal koruma sürecinin devamlılığı sağlanmış, 1906 yılında iş kazaları sigortası, 1908 yılında “Yaşlılık Aylığı Yasası”, 1911 yılında “Ulusal Sigorta Yasası” ve 1925 yılında “Dul, Yetim ve Yaşlılar Primli Aylık Yasası” ile gelişimini sürdürmüştür (Özdemir, 2007: 194).

1942 yılına gelindiğinde W. Beveridge tarafından hazırlanan “Beveridge Raporu” İngiliz sosyal güvenlik sistemine önemli düzeyde yön vermiştir. Üç temel öneri üzerine bina edilen rapor; tam istihdam (işsizliği azaltmak), kapsamlı, ulusal bir sağlık sistemi ve asgari bir ücretin garanti edilmesini öngörmekte ve ayrıca sosyal güvenliğin sağlanmasında devlete önemli bir rol atfetmektedir (Talas, 1967: 39).

Beveridge'nin sosyal güvenlik anlayışı kısa süre içinde geniş bir alana etki etmiş ve diğer Avrupa ülkelerine zincirleme bir şekilde yayılmıştır.

1.2.2.3. İsviçre ve Fransa'da Sosyal Politika Gelişmeleri

Batı ülkeleri arasında ilk sosyal politika önlemleri almış olan ülkelere bir diğeri de İsviçre'dir. 1874 Anayasasının kabul edilmesinden sonra 22 kantondan oluşan federal devlet haline gelen İsviçre'nin sosyal politika önlemleri değerlendirildiğinde; kanton sınırları dahilinde olan ve öte yandan 1877 yılında kabul edilen tüm kantonları kapsayan "Fabrikalar Hakkındaki Federal Yasa" ile gerçekleşen sosyal politika önlemleri dikkat çekmektedir. Öncelikle kantonlar (Zurich, Glaris ve Bale gibi) özelinde oluşturulan sosyal politika önlemleri çoğunlukla çocukların çalışma yaşı, süresi ve şartlarını iyileştirici önlemler içerirken; 1877'de kabul edilen yasadaki bütün kantonları kapsayan ve sadece çocuk veya kadınları değil tüm işçileri koruyan önlemler düzenlenmiştir.

Ülkelerin sosyal politika önlemleriyle ilgili önemli bir konu sanayileşme süreçlerinin başlamasıdır. Bu süreç İsviçre açısından düşünülecek olursa, İngiltere'den çok kısa bir zaman sonra ve 18. yüzyılın sonlarına doğru denk gelmektedir. Sanayileşmeyle birlikte başlayan yeni kapitalist düzen diğer ülkelerde olduğu gibi İsviçre'de de işçi sınıfının istismar edilmesine yol açmıştır. Bu durum karşısında başta çocuklar olmak üzere çeşitli gruplar sosyal politika önlemleriyle koruma altına alınmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda çocukların çalışmasıyla ilgili ilk sosyal politika önlemi 1779 tarihinde alınmış olup, bunu 1815, 1837, 1848, 1874 yılında çıkarılan kanunlar izlemiştir (Talas, 1990: 131). Bu kanunların genel amacı ise çocukların uygun şartlar altında ve uygun yaşta çalışmasının sağlanmasıydı. Ancak liberal anlayışın hâkim olduğu bazı kantonlarda bu tarz politikalara rastlanmamaktaydı. İsviçre'de çocuklara yönelik uygulanan politikaların yanında erişkinleri ilgilendiren politikalara da rastlanmaktaydı, 1864 yılında çıkarılan ve sanayide çalışan tüm işçilerin korunmasını öngören (ilk) kanun buna örnek olarak gösterilebilir. İsviçre ile ilgili muhakkak değinilmesi gereken son bir kanun ise, İsviçre sosyal politikasının temel kanunu sayılan, 1914 yılında çıkarılan Fabrikalar Kanunu'dur. Bu kanunun önemli olması ise toplu iş sözleşmelerini daha ileriye

taşıması, sendika ve çalışma şartları konusunda iyileştirmeler sağlamasından kaynaklanmaktadır.

Fransa'ya gelince, Fransa'da Sanayi Devrimi ve ekonomik gelişmenin İngiltere, Almanya ve İsviçre gibi ülkelere nazaran daha geç hissedilmesi ve burada sert liberal tutumun uzun süre etkisini sürdürmesi sosyal politika gelişmelerinin de gecikmesine neden olmuştur (Talas, 1990: 107). Geç de olsa sosyal politikalarla tanışmış olan Fransa'nın ilk sosyal politika önlemi 1841 tarihli yasadır. Bu yasa ile çocukların işe alınma yaşı 8 olarak kabul edilmiş, 16 yaşın altındaki çocukların tehlikeli işlerde çalışmaları yasaklanmış ve 8-12 yaşındaki çocukların çalışma süresi günde 8 saat olarak belirlenmiş, kadınların ise yeraltı işlerinde çalışması yasaklanmıştır. 1892 yılında çıkarılan kanunla ise çocukların çalışma süresi 10, çalışma yaşı da 13 olarak revize edilmiştir. Yine yetişkinler için de zamanla çeşitli kanunlar çıkartılmış ve önemli olarak 1946 yılında kabul edilen Anayasa ile işçilerin sendikalar vasıtasıyla haklarını korumalarına izin verilmiş, sosyal güvenliğin tüm vatandaşlara bir hak olarak tanınması sağlanmıştır (Talas, 1990: 142).

1.2.3. Küreselleşme, Refah Devletinın Bunahımı ve Neoliberalizme Yöneliş

İkinci Dünya Savaşı sonrasında altın çağını yaşayan refah devletiyle birlikte eşit paylaşımı sağlayacak uygulamalar ve bir nevi kapitalizmi dizginleme görevi gören sosyal politikalar geliştirilmiş, hem ekonomik hem de toplumsal açıdan büyük başarılarla imza atılmıştır. Ne var ki refah devletinin 1971 yılında çıkan ekonomik kriz sonucunda temelleri sarsılmaya başlamıştır. Krizle birlikte düşmeye başlayan kâr oranlarını bir de sosyal refah devletinin sağlık ve sosyal harcamalarının artışı izleyince politik çevrenin her kesiminden Keynesyen anlayışa yönelik eleştiriler çoğalmış, kapitalizm yeni “meşruiyet” alanları bulmaya yönelmiş, refah devleti politikalarının devletin müdahale alanını çok fazla genişlettiği düşünülmüş ve nihayetinde refah devleti uygulamaları terk edilmeye başlanmıştır. Böylece Polanyani'nin kısa ifadeyle refah devletini nitelendirdiği “Büyük Dönüşümü” de sonlanmak üzeredir (Özdemir, 2007: 255). Keynesyen iktisat modeli ve refah devletinin krizine neden olan bu durum, refah devleti döneminde derin bir uykuya dalmış olan piyasa fikrini 1980'lerle birlikte, tüm sorunlara çözüm kaynağı olacağı

düşüncesiyle, yeniden uyandırmıştır. Aynı Keynes'in refah devletine teorik temel oluşturan tezleri gibi, refah devletinin anomalileri ³ belirgin bir hâl almaya başladığında, bu defa Milton Friedman'ın tezleri gündeme gelmeye başlamıştır (Şimşek, 1997: 60).

Harvey'e (2007: 13) göre, kapitalizmin ve refah devletinin girdiği krizden çıkabilmesinin iki yolu görünüyordu: İlki İskandinav modeli gibi sosyal liberalizmi bir üst seviyeye taşımak yani onun dozunu artırmaktır. Bunun pratikteki karşılığını 1970'lerin başında ABD Başkanı Nixon'un "hepimiz şimdi Keynesyeniz" sloganında bulmak mümkündür. İkinci çözüm yolu ise, 1940'lı yıllardan beri Hayek, Mises, Friedman ve Popper gibi düşünürlerce savunulan liberal değerlere tutunup, sosyal liberalizmin terk edilmesidir. 1970'li yılların ortalarına gelindiğinde ekonomik durgunluk ve enflasyonun artan etki ve baskısı ikinci yolun ivme kazanmasına neden olmuştur. Böylece piyasa fikrine temsilen ortaya konan neoliberal iktisat politikaları döneme damgasını vurmuştur. O dönemlerden bu yana Milton Friedman'ın liberalciliğe ve kapitalist düzene övgülerle dolu düşüncelerinin dünyada yaygınlığa ve oldukça geniş bir onaya ulaşmasından sonra bir ikinci yeni liberalcilik olayına tanık olunmaktadır (Talas 1993: 3).

1970'lerden sonra yaşanan krizlere karşı çözüm üretemez duruma gelen ve itibardan düşme yoluna giren sosyal liberalizm artık yerini küreselleşmenin hâkim olduğu ve bir anlamda klasik liberalizme dönüşü ifade eden *neoliberalizme* devretmiştir. Sonuç itibarıyla neoliberalizm, refah devleti anlayışına bir tepkiyi ifade ederken, aynı zamanda klasik liberalizmin yeniden doğuşunun da adeta bir simgesi haline gelmiştir. Bu gelişmelerle birlikte 20. yüzyılın sonunda adına "küreselleşme" denilen bir süreç başlamıştır. Küreselleşme sonucunda teknolojik hamle ve ekonomik büyümenin hiç olmadığı kadar hızlandığı, yüksek teknolojilerin egemen olduğu bir ortam oluşmuştur. Küreselleşme süreci genellikle ekonomik açıdan tanımlanmasına rağmen siyasi açıdan yorumlara da konu olmaktadır. Özdemir'e (2007: 237) göre bu

³ Şimşek'in Sosyal Devlet'in ve Neoliberalizmin öyküsünü anlatan "Paradigmalar Savaşı ve Beşinci Dalga" ile "Paradigmalar Savaşı: Kaostaki Türkiye" eserlerindeki açıklamasına göre "Anomali" (sorunsal) doğrudan bir paradigmanın temellerine, ana varsayımlarına ilişkin ciddi soruları ifade etmektedir. "Paradigma" kavramı ise; büyük ölçekli değişimlerin temel mantığı, süreçlerini ifade etmek için kullanılır.

şöyle ifade edilmektedir: “...küreselleşmenin, piyasaların ortaya çıkardığı basit bir ekonomik olgu olmadığı, gerçekte politik ve ideolojik bir olgu olduğu öne sürülmektedir. Dolayısıyla, küreselleşmeye, nüfuzunu dünya çapında genişletme yollarını arayan ulus-ötesi (transnasyonel) neo-liberalizm ideolojisi olarak bakılmaktadır.” Bu bağlamda küreselleşme, Sovyet Bloğunun çökmesiyle birlikte liberal ekonomik düzenin tüm dünyada tek ve bağımsız bir güç olarak ortaya çıkmasıyla başlamıştır (Özaydın, 2007: 1).

Küreselleşmenin arkaplanda dayandığı ideoloji neoliberalizmdir (Özdemir, 2007: 237). Neoliberal ilkeler ile şekillenen küreselleşme sürecinin birçok alan ve aktör üzerinde oluşturduğu etki şüphesiz siyaset ve yönetim alanına da yansımıştır. Bu etkinin bir sonucu olarak devlet, birey ve toplum ilişkisinin yeniden tanımlanması gereği doğmuştur. Böylece 1980’li yıllarla birlikte daha yoğun hissedilen küreselleşme etkisi, devletin üretim ve hizmet sürecindeki doğrudan müdahalesinin terk edilmesi, bunun yerine düzenleyici rolüyle ortaya çıkmasına neden olmuştur (Özaydın, 2007: 92). Bu aynı zamanda refah devletinin, sendikaların vb. piyasaya müdahalesinin engellenmesi anlamına gelmektedir (Özdemir, 2007: 228).

Bu yeni süreçle birlikte ekonomik alanda liberal ekonomik değerler, politik alanda ise liberal demokrasi ağırlık kazanmıştır (Özdemir, 2007: 220).

1.3. Neo-Liberalizm (1970’ler-)

Neoliberalizm öncelikle tüm boyutlarıyla (siyasal, sosyal ve ekonomik) bireyci bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda bireyin rasyonel-ussal bir varlık olduğu varsayılır ve serbest bırakıldığı takdirde kendisi için optimum olana ulaşabileceği vurgulanmaktadır (Aksoy, 1998: 6).

Neoliberalizm, 1980’li yıllardan günümüze değin tüm dünyada hakim anlayış olarak yükselen, çoğu tarafından belki de “yegâne ideoloji” olarak görülen *yeni sağ*ın temel dayanaklarından biri olmuştur. Hayek, Friedman, Barry gibi öncülerinin ifadesiyle neoliberalizm; bir ideoloji olmanın ötesinde bilimsel bir kuramı ve klasik liberalizmin bir devamını hatta onun hatalarından arındırılmış bir biçimini anlatır (Barry, 1997: 5, Hayek, 1983: 30-31’den Aktaran: Sallan Gül, 2006: 1). Ayrıca

neoliberalerler “devletin sınırlandırılması”, “piyasa-devlet arasındaki ilişki”, “sosyal adalet” ve “seçim özgürlüğü” gibi bazı konuları sosyal liberallerden farklı bir gözle değerlendirdiklerini ve yeniden biçimlendirdiklerini belirtmişlerdir (Özaydın, 2007: 33).

Neoliberalizm, klasik liberalizmin sınırlı hükümet, piyasa serbestisi ve seçim özgürlüğü gibi temel değerlerine sadık kalırken; sosyal liberalizmin bu değerleri gözardı ettiği kanaatindedir. Piyasa ekonomisi açısından değerlendirildiğinde klasik liberalizmle ortak fikri temelde buluşan neoliberalizmin temel farkı, muhafazakarlığın mevcut kurumları ve geleneği sahiplenışı, devlet veya ilahi güce itaati, piyasada oluşan fiyatın adalet süzgecinden geçirilme eğiliminin (adil fiyat) oluşturduğu müdahale gibi hususlarda farklı tutum sergiliyor olmasıdır.

Neoliberalizmde devleti merkeze alan refah anlayışının aksine piyasa merkezli bir yapı öngörülür. Bunun pratikteki karşılığı Kurtbağ’a (2007: 104) göre şöyle ifade edilmektedir: “Ticaretin önündeki tüm engellerin kaldırılarak serbestleştirilmesi, sadece ticaretin, yani malların değil, aynı zamanda sermaye ve kişilerin de serbest dolaşımının tesis edilmesi, devletin fiyatlar üzerindeki kontrollerinin sona erdirilmesi ve nihayet, bireysel girişimin önünün açılarak özel sektör yoluyla kalkınmanın sağlanmasıdır.”

Neoliberalizm öncesi dönemde devlet çoğu sorunun çözümünde adeta kurtarıcı melek gibi görülürken, neoliberalizm anlayışıyla birlikte sorunun bizzat kendisi devlet olarak algılanmaya başlamıştır (Kazgan, 2002: 33’den Aktaran: Özdemir, 2007: 246). Modern çağda karşılaşılan sorunların çoğunun kaynağını refah devletinin aşırı büyümesine bağlayan *yeni sağ* anlayış, refah devletini belli yönlerden eleştirmiştir. Yeni sağ kanattan ilk eleştiri okları, devleti önceleyen yapının özel yatırımı dışlaması ve çalışanları tembelliğe teşvik edecek düzeyde yardımların yapılmasına gelmiştir. Öte yandan yine aynı mantalitede yer alan kişilerin yönelttiği eleştirilere göre, bürokrasi ve baskı grupları kendi çıkarlarını toplum çıkarlarının önünde tutmaktadır ve bu da toplumun genel refahının düşmesine sebebiyet vermektedir (Özdemir, 2007: 307).

Neoliberalizmin refah devletine yönelttiği eleştiriler sunduğu önerilerle daha güçlü anlam kazanmıştır. Bu önerilere göre, öncelikli olarak devlet ekonomiye müdahale etmekten vazgeçmeli, liberalizmin “laissez faire” ilkesi yani serbest piyasa yaklaşımı yeniden geçerli olmalı; para, mal ve metanın küresel entegrasyonu sağlanmalı bunların dünya ölçeğinde akışına izin verilmelidir. Bunların yanında sermaye geliri üzerindeki vergi yükü azaltılmalı, devlet harcamaları sosyal ücreti artırıcı ve yeniden dağıtıcı olmaktan ziyade sermayeyi teşvik edici olmalıdır.

1.3.1. Neoliberal Sosyal Politika Anlayışı

Çalışmadaki temel savunulardan biri olan ve burda bir kez daha tekrar edilmesinin gerekliliği görüldüğü konu şudur ki; sosyal politika, içinde bulunduğu devletin ve toplumun ideolojik ve politik ikliminden ayrı düşünülemez ve o, bu doğrultuda şekillenir, uygulamalara konu olur. Dolayısıyla 1970’li yıllardan günümüze kadar ideolojik açıdan neoliberalizmin baskın hale gelmesi sosyal politika anlayışının kapsam ve içeriğini de bu bağlamda şekillendirmiştir.

Fakat neoliberal ellerin şekillendirdiği ve dönüştürdüğü sosyal politikanın çok da olumlu bir çıktıya dönüştüğü söylenemez. Sosyal refah anlayışının terk edilip, özünde devletin küçültülmesini, sosyal harcamaların azaltılmasını ve serbest piyasa hakimiyetini savunan neoliberal değerlerin hakimiyet kazanması sosyal devletin temel ürünü sayılabilecek olan sosyal politikanın aşınmasına neden olmuştur. Esasında neoliberallerin refah devletine karşı sergiledikleri antipatik yaklaşım devlet aygıtının kendisine karşı bir tutum değil daha ziyade devletin sosyal yönüne bir tepkidir ve burada asıl amaçlanan şey devletin sosyal politika alanından geri çekilmesidir (Güzelsarı, 2007: 22).

Neoliberalizmin hegemonyasını ilan etmesiyle birlikte özellikle sosyal güvenlik gibi işçi sınıfına tanınan sosyal hakların sermaye üzerinde yük oluşturduğu düşünülmüş ve bu tarz sosyal politika uygulamalarının kısıtlanması yoluna gidilmiştir. Neoliberallere göre sosyal güvenlik, sosyal adalet, eşitlik, sosyal amaç gibi kavramlar yapay kavramlardır. Bunun ötesinde sorumluluk ve haklar da bireysel şeylerdir. Sosyal refah devletinin koruyucu ve güvence altına almaya yönelik bu nitelikteki kurum ve kurumsallaşmalarına son vermek gerekir (Aksoy, 1998: 6).

1980’lerde bu mantıkla başlayan tasfiye süreci sosyal güvenlik, eğitim, sağlık gibi birçok sosyal politika kanadının kamusal alanına aktarılmasına yani kamusal hizmetlerin metalaştırılmasına neden olmuştur ve bu etki günümüzde tüm hızıyla sürmektedir. Söz konusu etki ve değişimin temel unsurları, devletin vatandaşlarına sağlamakla yükümlü olduğu hizmetlerin azaltılması ve bu hizmetlerin özel sektör eliyle gerçekleştirilmesidir (Topcuoğlu ve Akbaş, 2009: 176).

“Refah karması” (welfare mix) olarak da ifade edilen bu yeni durum özel sektör, sivil sektör, gönüllü sektör ve dini kurumların yer aldığı (bkz. Tablo: 4) karma yapının sosyal refah sağlamada kamu sektörüne yardım etmeye başlamasını anlatmaktadır (Özdemir, 2004: 98).

Tablo 4: Sosyal Refah Sağlayan Kurumlar ve Fonksiyonları

Sosyal Politika Kurumları	Türleri	Temel Fonksiyonları	Sosyal Refah Fonksiyonları
Sivil Sektör	Aile, akraba, arkadaş, komşu	Üreme, sosyalleşme, koruma, dostluk, manevi destek	Bağımlı aile üyelerinin bakımı, aile içi mali destek
Din	Dini kurumlar	Ruhi gelişme	Bağlılarına refah, sağlık, eğitim, sosyal hizmetler sağlamak ve danışmanlık hizmetleri
Gönüllü Sektör	Gönüllü kuruluşlar, gruplar	Karşılıklı yardım, insan sevgisi, yardımseverlik	Kendi kendine yardım, gönüllülük, topluma yönelik sosyal hizmetler
Kamu Sektörü (Merkezi ve Yerel Yönetimler)	Merkezi yönetimler ve yerel yönetimler	Toplumsal amaçlarla kaynakların yönlendirilmesi ve dağıtılması	Yoksulluğun önlenmesi, ekonomik güvenlik, sağlık, eğitim ve konut hizmetleri
Özel Sektör (Piyasa)	Üreticiler (işletmeler) ve tüketiciler (aileler)	Mal ve hizmetlerin değişimi	Mal ve hizmetlerin ticari sosyal refahı
İşyerleri	İş organizasyonları	İstihdam	Ödenekler

Kaynak: Neil Gilbert, Paul Terrell, Dimensions of Social Welfare Policy, Massachusetts: Allyn-Bacon Publ., Fourth Edition, 1998, s.3’den aktaran Özdemir, 2004: 125.

İşte tam bu noktada yukarıda değinilen neoliberal sosyal politika anlayışının tam olarak olumlu bir çıktı üretememesinin temel sebebi karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki:

1970 sonrası neoliberal anlayışın yeniden şekillendirdiği sosyal politikanın bu süreçten sonra devlet yerine özel sektör eliyle yürütölmeye başlanması bazı büyük risk taşıyan (işsizlik, hastalık, yaşlılık vb.) durumlarda olumsuzluklara mahal vermektedir ve sonuç olarak özel sektör bu tarz büyük sorunlarla baş edebilmek için maalesef yetersiz kalmaktadır. Bu yüzden, böyle risk taşıyan durumların elimine edilmesi, sosyal politikanın ve sosyal refah hizmetlerinin tam olarak sağlanması için devletin başat bir rol üstlenmesi gerektiği, sorumluluğu tamamen özel sektöre yüklemek yerine bu kurumlarla ortaklaşa hareket etmesi gerektiği söylenebilir (Özdemir, 2004: 124).

Neoliberal sosyal politika anlayışıyla birlikte sosyal sorumluluğu azalan hükümetler artık yurttaş hakları veya gereksinimleri yerine küresel piyasa ile ilgilenmeyi yeğler olmuştur. Bu düşünce Topcuoğlu ve Akbaş'ın (2009: 177) çalışmasında şu şekilde ifade edilmektedir: *“Devletin sosyal hakları tanımak konusundaki isteksizliği, refahı bir bireysel sorumluluk olarak görüp özel sektörün kamu hizmetlerindeki rolünü artırmayı tercih eden yeni sağ siyasetin gelişimine koşut bir seyir izlemiştir.”* Ayrıca Aksoy'un (1998: 6) ifadesiyle de: *“Vatandaş kavramı ve etrafında somutlaşan haklar, müşteri ve müşteri hakları düzeyine indirgenmektedir. Haklardan yararlanmak, imkanları kullanmak, karşılığı varsa ve bedeli ödenebiliyorsa mümkündür.”*

1.3.2. Neoliberalizm ve Neomuhafazakarlık Uzlaşısı: Yeni Sağ

1970'li yılların sonuna doğru ekonomik perspektifiyle hakim anlayış haline gelen neoliberal yaklaşıma felsefi kanatta neomuhafazakarlık akımı eşlik etmiştir. Bu iki bileşenin oluşturduğu bütün ve uyum “Yeni Sağ” anlayışı meydana getirmiştir. *“Ancak, bu ittifak bir tesadüf değil, akıllıca şekillendirilmiş bir projedir.”* (Topal, 2002: 67). Nihai amaç ise; bir taraftan devletin iktisadi alandan geri çekilmesini sağlamakken; diğer taraftan devlet aygıtında meydana gelen bu değişimin topluma

yansımaları sonucu oluşabilecek boşluk ve tepkileri aile, din, milli kimlik gibi muhafazakar kurum ve değerlerle bertaraf etmektir.

Yeni sağ kavramı hakkındaki ayrıntılara geçmeden önce kavram ile ilgili önemli bir noktaya dikkat çekmek gerekir. Şöyle ki, aralarındaki simbiyotik ilişkinin bir sonucu olarak genellikle birbirlerinin yerine kullanılan neoliberal politika ve yeni sağ, iktisadi anlamda özdeş kabul edilebilirler ama yeni sağın, neoliberalizmin ekonomik görüşünün yanısıra neomuhafazakarlığın politik ve yönetsel yorumunu da barındırdığı gözardı edilmemelidir. Neoliberalizm ve neomuhafazakarlığın yeni sağ çatısı altında yakaladığı uyum bu akımların geçmişteki klasik yapısında mümkün değildir. Adeta iki zıt kutubu anımsatan klasik liberalizm ile muhafazakarlık ancak “yeni” şeklini alınca paralellik ve uyum yakalayabilmiştir. Klasik liberalizm ekonomik alanda devlete gece bekçisi rolü yüklemekte ve serbest piyasa ekonomisini benimsemekteyken; toplumsal alanda ahlaksal değerler ve geleneği göz ardı etmekteydi. Muhafazakarlığın klasik tanımı ise; asıl vurguyu piyasadan devlet, gelenek ve ahlaksal değerlere kaydırmaktaydı.

Yeni sağ yaklaşımın neoliberal kanadı yani iktisadi boyutu, daha önce neoliberalizm başlığı altında da belirtildiği üzere, piyasanın doğal işleyişine dayanan, devlet müdahalesinin en aza indirildiği, kamusal alanın da bu doğrultuda yeniden şekillendirildiği bir yapıyı ifade ederken; neomuhafazakar kanadını temsil eden siyasi felsefesini ise küçük, sınırlı müdahalede bulunabilen ama etkin bir devlet profili oluşturur.

Akımın, temel prensipleri anti-devletçilik üzerine bina edilmişken; tezleri, özgürlüklerin kısıtlayıcısı hatta yer yer yok edicisi konumunda olan devlete karşı serbest piyasanın erdemleri üzerinde yükselmektir (Eşki, 2003: 29). Yaşanan kapitalizm krizleri sonucunda oluşmuş olan yeni sağ, küreselleşmenin de etkisiyle devletlerin yeniden yapılandırılmasına ideolojik referans teşkil etmektedir. “Devletin değişmesi, ilk bakışta kurumsal bir değişimdir. Üzerinde daha dikkatle durulduğunda ise, devletteki herhangi bir değişikliğin doğrudan sosyo-ekonomik bir öze sahip olduğu görülmektedir.” (Güler, 1996: 5).

1.3.2.1. Yeni Sağ'ın Politik ve Yönetsel Boyutu: Neomuhafazakarlık

Neomuhafazakarlıktan önce geleneksel haliyle muhafazakarlık konusuna eğilmek gerekirse muhafazakarlık; kelime kökünün de işaret ettiği üzere mevcut siyasal, sosyal ve ekonomik düzenin mümkün olduğunca “muhafaza” edilmesi, korunması ayrıca değişimin yavaş ve tedrici (evrimci) olmasının taraftarıdır. Bu anlayışta geleneksel olana ve tarihsel sürekliliğe güven duyulmaktayken, insan doğası ve “yeni” diğer deyimle “denenmemiş” olana da bir güvensizlik söz konusudur. “...muhafazakârlık, tarihin akışına, toplumlara ve siyasal düzene devrimci müdahalelere karşı çıkar. Onun yerine evrimci bir değişimden yana olduğunu ilan eder.” (Yanardağ, 2013: 5). Muhafazakar anlayışta birey yerine toplum değerli bir konuma sahiptir ve “bireysel akıl” yerine “ortal akıl” yüceltilir. Birey yalnızlaştırıldığında ahlaki değerlerinin zedeleneyeceği iddia edilir ve bu iddiasıyla liberalizme tam olarak zıt bir çerçeve çizer. Siyasal açıdan yerellik vurgusu yapan muhafazakar düşünce, yerele indirgenmiş toplumsal ilişkilere, aile kurumuna ve cemaatlere büyük hassasiyet gösterir.

Muhafazakarlık, Yayla'nın (2005: 157) cümlelerinde şöyle karşılık bulmaktadır: “Modern zamanlarda ortaya çıkan, bireyin kendini gerçekleştirmesinin araçları olduğuna inandığı aile ve din gibi sosyal kurumların korunması duyarlılığından hareket eden, devlete ve siyasete bu doğrultuda sınırlı bir rol biçen bir düşünce geleneği, bir siyasi ideoloji ve felsefi ve edebi bir akım.”

Neomuhafazakarlık ise muhafazakarlığın bu klasik tanımının belli noktalarda dışına çıkmıştır. Öncelikle liberalizm ile arasındaki ilişki bakımından farklılık taşıyan neomuhafazakarlık, klasik liberalizmin özgürlük ve bireycilik anlayışına ilişkin temel kaidelerini benimsemiştir. Bireysel girişimcilik; herhangi bir bahane ile veya otorite tarafından geri alınması mümkün olmayan kişisel hak ve özgürlükler, bireyin bağımsızlık ve yaratıcılığına engel teşkil etmeyen “gölge devlet” bunların en önemlileri arasındadır. Bu katı bireycilik anlayışının somut ifadesi, Margaret Thatcher'ın “toplum diye bir şey yoktur; sadece bireyler ve aileleri vardır” şeklindeki meşhur iddiasında bulunabilir.

Bir başka ayrım noktası ise; neomuhafazakarlığa göre *birey* bilinçli ve kendi durumunu düzeltmeyi hedefleyen bir varlıktır. Bu hedefe ise *rekabet* ederek ve rekabetin uygun ortamı olan *pazarda* ulaşabilir. Dolayısıyla neomuhafazakarlar bireye ve pazar sistemine, selefleri olan klasik muhafazakarlardan daha çok değer verirler. Neomuhafazakarlık kapitalizme ve yeni ekonomik, siyasi, kültürel şartlara ayak uydurabilir durumdadır ve değişime açıktır. Yani neomuhafazakarlık liberalizm, piyasa ekonomisi ve teknolojik yeniliklerle ılımlı bir ilişki yürütmektedir artık.

Neomuhafazakarlığın muhafazakar gelenekle paralel çizgide olduğu ilkeler olarak ise; devletin ekonomik alana müdahalesine ve toplumsal eşitlik ilkesine karşı olan tepkileri gösterilebilir.

Neomuhafazakarlıkta iki konu üzerinde özellikle durulmaktadır. Bunlardan ilki *geleneksel değerlere* dönmenin arzu edilmesiyle, ikinci önemli husus *otoritenin* yeniden şekillendirilmesidir. Geleneksel değerlerin ortak bir kültür, sosyal bağlılık ve uygarlık sağladığına inanılırken, otoritenin de toplumda disiplin ve saygı üreten müstesna bir mekanizma olduğu düşünülür.

Ayrıca neomuhafazakarlığın *devlet* konusundaki yaklaşımı, neomuhafazakarlık ve neoliberalizm uzlaşısının temel dinamiklerinden biridir. Şöyle ki; neoliberalizmin “devlet sosyal işlevlerinden arındırılmalı” vurgusuna neomuhafazakar kanattan büyük destek gelmiştir. Aynı şekilde neomuhafazakarların “ahlaki ve geleneksel değerler”e yaptığı vurgu da neoliberaler tarafından destek görmüştür. Bu ortak tutum neticede büyük bir kesimden destek alan bir ideolojiyi “yeni sağ” meydana getirmiştir. Yanardağ’a (2013: 13) göre neomuhafazakarlık: “*İktisadi bakımdan ültraliberal bir program ile ideolojik olarak muhafazakâr/gerici anlayışın eklektik bir siyasal ifadesidir.*” ABD’de Reagan ve İngiltere’de Thatcher yönetimlerinin ekonomik açıdan benimsediği neoliberalizmin yanında sosyal ve siyasal politikalarla uygulanma alanı bulan neomuhafazakarlık ABD’de 1990’larda ve özellikle de George W. Bush yönetimiyle birlikte etkisini bir hayli artırmıştır.

1.3.2.2. Dünyada Yeni Sağ'ın Yükselişi: İngiltere ve Amerika

Yeni sağ yaklaşım en büyük etkisini İngiltere ve Amerika'da göstermiştir ve bu ülkelerde sırasıyla Thatcherizm ve Reaganizm formunda ifadesini bulmuştur (Heywood, 2014: 79). 1980'li yılların trend anlayışı “yeni sağ”, İngiltere’de Thatcher, Amerika’da Reagan , Almanya’da Kohl ve Fransa’da Chirac yönetimleri aracılığıyla hegemonyasını gerçekleştirmiş ve bu anlayış adeta bir postüla olmuştur. Thatcherizm ve Reaganizm, vatandaşın bürokrasiden bunaldığı ve sosyal devletin örgüt açısından memnun olmadığı zamanda güç kazanmıştır (Baltacı, 2004: 366). Böylece Reagan ve Thatcher hükümetlerince uygulanmaya başlanan “arz yanlısı” neoliberal iktisat politikaları ve neomuhafazakârlık çerçevesinde oluşturulan hegemonya stratejisi ile kapitalizmin içinde bulunduğu krizi çözmeyi amaçlayan yeni bir sermaye birikim stratejisinin, diğer deyimle kapitalist devletin bir başka formuna geçişin ön koşulları hazırlanmış oldu (Topal, 2002: 64).

İnsanlığın 1980’li yıllarla birlikte tanıştığı yeni sağın, siyasi alanda özdeşleştirildiği iki ülkeye (İngiltere ve Amerika) kısa da olsa değinmekte fayda bulunmaktadır.

1.3.2.2.1. İngiltere’ de Yeni Sağ: Thatcherizm

İngiltere, 1975 yılına kadar Keynesyen bir politika benimsemiş ve uygulamıştır. Sonraki süreçte refah devleti düzeninin girdiği kriz başka bir deyimle kapitalizm krizi, ülkenin benimsediği politika ve ideolojinin sorgulanması ve değiştirilmesi gerekliliğini doğurmuştur. Yeni sağa göre, Keynesyen anlayış çerçevesinde şekillendirilmiş olan devlete haddinden fazla bir görev yüklenmiştir. Bu ağır yükün altında ezilen devlet dolayısıyla üstüne düşen görevleri yerine getiremez, mevcut veya olası sorunlara çözüm sunamaz duruma gelmiştir. Böyle bir tablonun neticesinde de devlete karşı olan güven giderek azalmıştır. “Kapitalizmin üçüncü bunalım döneminde ise, refah devleti ihtiyaç içinde olanlar için bir güvenlik ağı olmaktan çıkmış, gerçekte orta sınıfı kollayan karışık bir yeniden dağıtım organizasyonu haline dönüşmüştür. Bunun sonucunda, İngiltere’de Keynesci görüşler reddedilmiş ve enflasyonun önlenmesi yegâne amaç haline gelmiştir.” (Barry, 1989: 116-155’den Aktaran: Küp, 2012: 43-44).

Thatcher 1975 yılında İngiltere’de Muhafazakar partinin başına geçmiş ve 1979’da yapılan seçimlerde galibiyet kazanarak iktidara gelmiştir. Binaenaleyh İngiltere’de refah devleti anlayışı terk edilmiş ve Thatcher önderliğinde yeni sağ politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Yeni sağ politikaların alternatifsiz olduğunu vurgulayan Thatcher bu politikaları “başka alternatif yok” (there is no alternative) kısaca “TINA” olarak nitelemiştir (Harris ve Seid, 2000: 16’dan Aktaran: Kurtbağ, 2007: 122-123). Üç dönem boyunca yönetimde olan Thatcher hükümeti, ekonominin serbest piyasa ilkelerine göre yeniden yapılandırılması, para politikalarının uygulanması, kamunun küçültülmesi, kamu işletmelerinin özelleştirilmesi, sosyal yardım programlarına ayrılan bütçe paylarında kesintiler yapılması ve genel olarak kamu harcamalarının azaltılmasını amaçlamıştır (Sallan Gül, 2006: 215). Ancak her ne kadar devletin küçültülmesi ve kamu harcamalarının azaltılması vurgusu yapılsa da Thatcher hükümetleri dönemlerinde sosyal güvenlik harcamalarında artış olmuştur. Sosyal politika adına güzel bir tablo çizen bu girişim sonucunda 1980-1990 yılları arasında toplam sosyal güvenlik harcamalarında %18.4 oranında bir artış, sosyal harcamaların kamu harcamaları içindeki payında da %54.1’den %57’ye bir artış gerçekleşmiştir (Sallan Gül, 2006: 216-217). Bu tabloya bakınca İngiltere’nin refah devletinden köklü bir kopuş yaşamadığı ve yeni sağ projenin tam anlamıyla uygulanamadığı söylenebilirse de neoliberalizmin serbest piyasa ekonomisi ve girimşiciliğe yönelik politikalarında büyük adımlar attığı da bir gerçektir. Thatcher hükümetleri dönemlerinde “yeni liberal politikalar genelde özelleştirme ve kupon sistemi⁴ dahilinde uygulanmışsa da, konut ve gıda yardımları gibi sosyal yardım alanlarında popülist kaygılar ön plana çıkmıştır.” (Sallan Gül, 2006: 225).

Şunu belirtmek gerekir ki; sosyal harcamalardaki yukarıda verilen oranlarda gerçekleşen artış daima istikrarlı bir seyir izlememiştir. Kamusal alanı canlı tutan eğitim, sağlık, medya organları ve toplu konut projelerine verilen devlet desteği zamanla büyük oranda azalma eğilimi göstermiştir .

⁴ Kupon sistemi, eğitim alanında uygulanan herkesin istediği okula kamu veya özel gidebilmesi ve eğitim masraflarının belirli bir oranının da devlet tarafından karşılanmasını öngören bir sistemi ifade eder. Eğitim finansmanında eğitim kuponunun isim babalığı monetarizmin baş temsilcisi olan Milton Friedman’a aittir. Friedman “Kapitalizm ve Özgürlük” adlı eserinde bu konudaki düşüncelerini açıklar. Bkz. (Friedman, 1988: 143-177; Hesapçıoğlu, 1991: 157-169).

Thatcher yönetiminde genel olarak sosyal güvenlik programlarının sunumunda evrensellikten, seçiciliğe bir kayış yaşanmıştır. Böylece, Beveridge Planının öngördüğü toplumdaki tüm bireyleri içine alan sosyal güvenlik çemberi daraltılmış, bunun yerine sadece çalışanlar ve oy potansiyeline sahip gruplar çemberde yer alabilmiştir. Thatcher, *“fakirliğin ve işsizliğin bireylerin sorumsuzluğundan kaynaklandığını ve bu bireysel konumdan dolayı, kişilerin utanç duyması gerektiğini ileri sürmüştür.”* (Helvacıoğlu, 2002: 44). Thatcher’ın bu mantalitesinin, sosyal güvenlik çemberinin daraltılma sebebinin düşünsel altyapısını oluşturduğu söylenebilir.

1.3.2.2.2. Amerika’ da Yeni Sağ: Reaganizm

İngiltere’de olduğu gibi Amerika’da da 1970’lere kadar refah devleti anlayışı hakim olmuştur. Bu zamandan sonra itibarını kaybeden refah devleti anlayışının yerini Ronald Reagan’ın temsil ettiği yeni sağ anlayış almıştır. 1981 yılında Cumhuriyetçi Partinin başkanı olarak girdiği seçimi yüksek bir oy farkıyla (yüzde 59) kazanan Reagan’ın iki dönemlik iktidarlığı boyunca uyguladığı yeni sağ politikalara “Reaganizm” denmiştir. Reagan dönemindeki yeni sağ ideanın temel hedefleri; para politikalarını uygulamak, sermaye birikim sürecini hızlandırmak ve girişimciyi piyasada engellediği düşünülen düzenlemeleri kaldırmak (deregulation) ve ulusal savunmayı güçlendirmek olmuştur (Niskanen, 1988: 4’den Aktaran: Sallan Gül, 2006: 244). Reagan döneminde devletin sosyal harcamalarını azaltmak amacıyla sosyal politikaların federal devletten yerel birimlere devri gerçekleştirilmiştir. Devletin ricatı ile boşalan bu alanın aile, kilise ve geleneksel dayanışma kurumları gibi muhafazakar kurumlarla doldurulması ve istikrarın sağlanması için ise; otoriter ve güçlü bir iç güvenlik hizmetinin sağlanması gereği üzerinde durulmuştur (Walker, 1995: 155-159’dan Aktaran: Sallan Gül, 2006: 245).

Reagan *yoksulluk* veya *işsizlik* gibi olgulara karşı sert bir tavır takınmıştır. İktidara gelir gelmez *“sokağa atmayalım da besleyelim mi?”* diyerek tüm darülaceze ve tımarhane türü bakımevlerini boşalttıran Reagan, yoksulluk ve işsizlik gibi olguların sebebinin bireylerin kendi kusur ve başarısızlığına bağlamıştır. Asıl sorunun *yoksulluk* değil *bağımlılık* olduğunu seçim kampanyalarında sıklıkla dile getirmiştir.

Bu doğrultuda uygulanan refah politikasında refah devletine olan bağımlılığın terk edilip, bunun yerine çalışabilir durumdaki her bireyin çalışarak serbest piyasa sistemine dahil olması ve sosyal yardım programlarından çıkarılması gerektiği savunulmuştur. Bireylere, sosyal haklardan yararlanabilmesi ve sosyal refah hizmetleri alabilmesi için “çalışma” koşulunun getirilmesini ifade eden bu yaklaşıma “workfare state” denilmektedir (Özdemir, 2007: 323). Ayrıca, sosyal yardım programlarının yürütülmesi için yerel yönetim ve eyaletlere sağlanan mali kaynaklar, sosyal yardım programlarından ziyade, neoliberal ilkeler çerçevesinde girişimci sınıfların lehine olacak şekilde ve ekonomik kalkınma amaçlı olarak kullanılmışlardır. Bu durumdan sosyal yardım programından yararlananlar, en çok da çocuklar, yaşlılar, kadınlar ve yoksullar çok muzdarip olmuşlardır (Sallan Gül, 2006: 247).

Neoliberal uygulamanın öncüleri Thatcher ve Reagan hükümetlerince başlatılan yeni vergi reformları ile, yüksek gelirliiler üzerindeki vergilerde düşüşler gerçekleştirilmiş, bu durum küreselleşme tarafından daha ilerilere taşınmıştır. Daha fazla piyasa ve daha az devlet merkezli neoliberal felsefe, daha düşük gelir vergisi oranları ve hükümet harcamaları dikte etmeye başlamıştır (Özdemir, 2007: 276).

Özetle Thatcher ve Reagan iktidarları yeni sağ yaklaşımın esnekleştirme, düzensizleştirme, özelleştirme ve piyasalaştırma gibi temel stratejilerinde mutabıktır. Her ikisi de, “yedek işçi gücünün yeniden biçimlendirilmesi, sendikaların belirli bölgelerdeki geleneksel güçlerinin kırılmasını, sosyal harcamaların kısıtlanmasını ve kısıtlayıcı düzenlemelerin azaltılmasını amaç edinmiştir” (Davis, 1985: 133’den Aktaran: Küp, 2012: 46).

1.3.2.2.3. Yeni Sağın Sosyal Politika Üzerindeki Etkisi

Bilindiği gibi başta İngiltere ve Amerika olmak üzere çeşitli dünya ülkeleri 1970’li yılların sonlarından itibaren politikalarını yeni sağ ideolojiye göre belirlemeye başlamış, ülkelerin sosyal politikaları da haliyle yeni sağ yaklaşımla uyumlu bir şekle sokulmaya çalışılmıştır. Refah devleti döneminde vatandaşlık kavramının sosyal vatandaşlığı da içerecek biçimde geliştirilerek, vatandaşların kamusal hizmetlerden evrensel bir sosyal ve ekonomik hak olarak yararlanabilmesi

ilkesi benimsenirken; yeni sağ yaklaşımla birlikte bu ilkedен oldukça uzaklaşmış ve refah devleti kazanımları zamanla teker teker kaybedilmeye başlanmıştır.

Yeni sağ yaklaşımın ağırlık kazandığı ülkelerde devlet, serbest piyasa anlayışı çerçevesinde, ekonomik ve toplumsal yaşama karışmama ilkesini benimsemiş, bu ilkenin sosyal politika alanına yansması ise devletin sosyal politika konusunda geri plana çekilmesi ve sorumluluğu başka aktörlerlere devretme eğilimine girmesi şeklinde olmuştur. Bu çerçevede eğitim başta olmak üzere sağlık, ulaşım, kültür vb. kamu hizmetleri özelleştirilmeye, kamu çalışanlarının ücretleri düşürülmeye, işçi sendikalarının gücü kırılmaya, özel sektörün gelişmesi için daha esnek bir yasal mevzuat hazırlanmaya, sosyal yardım programlarına ayrılan bütçe paylarında kesintiler yapılmaya, yoksulların sosyal yardımlardan yararlanma koşulları ağırlaştırılmaya ve genel olarak kamu harcamaları azaltılmaya çalışılmıştır (İnal, 2015: 59; Sallan Gül, 2006: 215). Kısaca yeni dönemde, refah devleti döneminin korumacı ‘devlet baba’ modelinin yerine, girişimcilik fikri temelinde bir model tercih edilmiş, toplumsal refah ise bireysel bir sorumluluk olarak görülmüştür.

Yeni sağın sosyal politika üzerinde yarattığı daha doğrusu yaratması beklenen etki genel olarak böyle ifade edilebilir. Bu etkiyi bir de Thatcher ve Reagan hükümetleri açısından ele almak gerekirse; Thatcher hükümetleri dönemlerinde “sosyal güvenlik ödemelerinde kesintilere gidilmiş, annelik ve ölüm yardımları sosyal yardım niteliğine dönüştürülmüş ve sadece en yoksul kitlelere verilir hale gelmiş, sosyal yardımlar katı kurallara bağlanarak, çalışma koşulu getirilmiştir” (Sallan Gül, 2006: 225). Dahası yoksullara yönelik konut harcamalarında ciddi düşüşler gerçekleşmiş, eğitim politikalarında neoliberal piyasa anlayışı hakim kılınmaya çalışılarak okullar arasında bir hiyerarşi yaratılmış ve din dersi zorunlu ders olarak düzenlenmiş, son olarak da sağlık politikalarında diğer alanlarda olduğu gibi piyasa güçleri egemen kılınmaya çalışılmış ama bu konuda çok başarı sağlanamamıştır.

Reagan hükümetinde ise, sosyal güvenlik harcamaları azaltılmış, yoksulluk ve işsizlik gibi olgular bireysel bir kusur ve başarısızlık olarak görülerek sosyal yardım programından yararlananların serbest piyasa sistemine girip çalışmalarının

sağlanması hedeflenmiş, sosyal yardım programlarında ciddi kesintiler yapılmış ve yararlanabilme şartları ağırlaştırılmış, girişimci sınıfa birçok vergi muafiyeti sağlanmış, sağlık alanında özel sağlık hizmetleri teşvik edilmiş, konut konusunda ise düşük gelirli ailelere ve gereksinim içindeki kişilere yönelik kamu lojmanlarına ayrılan kaynaklar büyük oranda azaltılmıştır (Sallan Gül, 2006: 244-257).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YENİ SAĞ'IN GELİŞİMİ VE SOSYAL POLİTİKA ALANINA YANSIMALARI

Çalışmanın bu kısmına kadar sosyal politika ve yeni sağ konuları kuramsal ve kavramsal açıdan ve dünya ölçeğinde bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu kısımdan itibaren; yeni sağ ve sosyal politika konuları Türkiye özelinde değerlendirilecektir. Burada yeni sağ projenin Türkiye'de hegemonya kurma süreci, bu süreci tetikleyen unsurlar ve olaylar ele alınacak olup, bu siyasi projenin toplumsal, siyasal ve ekonomik düzende, bilhassa sosyal politika üzerinde yarattığı etki ve değişim Anavatan Partisi (Özal Hükümeti) ile Adalet ve Kalkınma Partisi (Gül ve Erdoğan Hükümetleri) dönemlerini içine alan kapsamda incelenecek, sonuç olarak yeni sağ politikanın sosyal yardım alanında uyguladığı programı irdelenecektir.

1970'li yılların kriz ortamı, birçok az gelişmiş ülkenin dolayısıyla Türkiye'nin dış borçlarını ödeyemez duruma gelmesine ve ağır yaralar almasına sebep olmuştur. İşte yeni sağ formülü de 1983 yılında iktidara gelen Turgut Özal tarafından deyim yerindeyse yaralara merhem olarak görülmüş ve neticede geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Yani dünyada Thatcher ve Reagan hükümetleri öncülüğünde yürütülen yeni sağ politikaların Türkiye'de sahneye ilk çıkışının 1980 sonrası dönemde, özellikle Turgut Özal'ın iktidara gelmesiyle birlikte olduğu söylenebilir. 1990'lı yıllara kadar Özal'ın ANAP'ı tarafından benimsenen yeni sağ anlayış, 1990 sonrasında belli bir dönem farklı zihniyetteki partiler iktidara gelmiş olmasına rağmen Türk siyasetindeki konumunu günümüze değin muhafaza edebilmiştir. Günümüz Türkiye'sinde yeni sağın siyasi arenanın bir parçası olarak mevcudiyetini sürdürebilmesinin en büyük etkenlerinden birisinin, 2002 yılından bu yana iktidarda olan AK Parti hükümetinin izlediği yeni sağ yönelimli siyaset olduğu söylenebilir. Özetle Türkiye'de yeni sağın gelişimi şu seyri izlemiştir: Öncelikle Türkiye'de yeni sağ politikalarla ilk defa ANAP hükümeti döneminde tanışılmıştır. Tezde *adaptasyon süreci* olarak nitelendirilecek bu dönemin ardından, yeni sağ çizgiden ayrılan farklı partilerin iktidarlığı sırasında yeni sağ anlayış *durgunluk* sürecine girmiş ve en

nihayetinde AKP hükümeti politikalarıyla yeniden *yükselişe* geçmiştir ve günümüze değin etkisini sürdürmüştür.

Türkiye'nin 1980'li yıllarla birlikte siyasal ve toplumsal açıdan büyük bir değişim sürecine girdiği yadsınamaz bir gerçektir. Sosyal politikanın devlete ait ve topluma yönelik politikalar dizisi olduğu hatırlanırsa, siyasal ve toplumsal yapıda meydana gelen değişimlerin doğal olarak sosyal politikayı da hem kavramsal hem de uygulamalar açısından değişime sürüklediği anlaşılabılır (Koray, 2007: 19). Sosyal politikada meydana gelen bu değişimi, yeni sağ yönelimli iki parti olan Anavatan Partisi ile Adalet ve Kalkınma Partisi uygulamaları 'özelinde' değerlendirmek; bu çalışmanın konusal kapsam ve sınırlarından ileri gelmektedir.

2.1. Türkiye'de Yeni Sağın Doğuşu: ANAP'lı Yıllar ve Sosyal Politika (1980-1989)

Türkiye'de yeni sağ, 1970'li yılların sonlarında yaşanan ekonomik ve siyasi olaylar ile 1980 askeri darbesi sonrası izlenen siyasetin bir ürünü olarak doğmuş ve gelişmiştir. Yeni sağ yaklaşım 1970'lerin sonundan itibaren batılı ülkelerde hegemonik bir biçim almaya başlamışken, anılan tarihte Türkiye'de toplumsal kargaşa ve neredeyse iç savaş boyutunda çatışmalar hakimdi ve bu anarşi ortamı Türkiye'nin yeni sağ değerlere uyum sağlamasını mümkün kılmıyordu. Bu kargaşa ortamı neticede bir askeri darbe "1980 Askeri Darbesi" ve anti-demokratik oluşumlar doğurdu. 1980 darbesi Türkiye'de "*yeni sağın oluşumunda kurucu bir moment*" olarak görülmektedir (Özkazanç, 1998: 196). "Dolayısıyla 1980 sonrasında Türkiye, küresel kapitalizmin yeni evresine öncelikle darbe eşliğinde başlatılan pasif bir devrim yoluyla yapısal uyum göstermeye zorlanmıştır" (Uzun, 2008: 51). Bu askeri müdahale, çatışma yaratan sol yaklaşımların elimine edilmesini ve Türkiye'de yeni sağ yaklaşımın hegemonya inşasına yönelik bir kırılma noktasını ifade ederken, aynı zamanda batıdan farklı olarak Türkiye'ye has bir neoliberal dönüşüm sürecini de ifade etmektedir. Özkazanç (1996: 1219) bu süreci şöyle özetlemektedir: "*Sol eğilimli toplumsal canlanışı geri püskürtmek ve ekonomiyi ihracata dayalı olarak yeniden yapılandırmak işlevini üstlenen askeri rejimler, 1980'lerin başında 'demokrasiye dönüş' ile birlikte ortaya çıkan Yeni Sağın varoluş koşullarını belirlediler*".

1970’lerin sonunda az gelişmiş ülkeler, dolayısıyla Türkiye, ithal ikameci stratejilerin krizine sahne olmuştur. Burada şunu özellikle belirtmek gerekir ki; anılan dönemde yaşanan *iktisadi* kriz aslında geniş çerçeve dahilinde bir *hegemonya* kriziydi ve iktisadi kriz, bu geniş kapsamlı krizin önemli bir ögesini oluşturuyordu (Topal, 2002: 64). Türkiye’de yaşanan bu geniş kapsamlı kriz; paralel kapsamdaki ekonomik, siyasi ve toplumsal dönüşümleri yani Topal’ın (2002: 64-65) ifadesiyle ‘yeni bir hegemonya projesinin inşasını’ gerekli kıldı. Bu gereklilikten hareketle 1980’ler Türkiye’inde bir dönüşüm süreci diğer deyimle yeni sağa kayış başladı. Sürecin ilk ayağı; hükümetin 12 eylül askeri darbesinden sonra uygulamaya koyduğu *ekonomik* bir politika, *24 Ocak kararları*’dır. Kısa bir süre sonra kabul edilen *1982 Anayasası* ise, sürece kurumsal bir çerçeve kazandırmıştır. Bu gelişmeler yeni sağ dönüşüm sürecinin ilk ayağını oluşturmaları hasebiyle önemli olsalar da, sürecin ikinci ayağı yani 1983 yılında Turgut Özal’ın seçimi kazanıp iktidara gelmesi de sürece hız kazandırdığı için bir o kadar önemlidir (Sallan Gül, 2006: 284).

12 Eylül 1980 askeri darbesi öncesinde devletin ekonomik alanda izlediği “ithal ikameci”, “kalkınmacı” politikalara sıcak bakmayan yeni sağ, bu politikalar yerine “büyüme” eğilimli serbest piyasa ekonomisine dayalı bir politika izlenmesi önerisinde bulunuyordu. Bu yeni sağ öneri ancak darbe sonrasındaki koşullar içinde Turgut Özal tarafından hazırlanan 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte karşılık buldu ve kalkınma modeli liberalize edilerek serbest piyasa ekonomisi doğrultusunda dönüştürülmeye çalışıldı (Ersoy, 2002: 27; Sallan Gül, 2006: 260). Yeni sağ projenin Türkiye’deki etkisi, sadece iktisatla sınırlı kalmamış, siyasi ve toplumsal alanda da büyük etkilerine şahit olunmuştur (Köroğlu, 2012: 122). Örneğin; maliyet unsuru olarak görülen ücretler üzerindeki, sendikacılık hareketleri ve çalışma yaşamına ilişkin kurumsal düzenlemeler üzerindeki baskı ve sınırlamalar yeni sağın sosyal politikaya yansıyan etkisinin (olumsuz)⁵ bir sonucudur.

⁵ Yeni sağ ideolojinin sosyal politika üzerinde oluşturduğu olumsuz etki –çalışmanın ileriki aşamalarında ayrıntılı olarak açıklanan- temel felsefesinden; “bir yandan sermayenin desteklenmesi, buna karşın emeğin baskılanması, öte yandan devletin sosyal (koruyucu kollayıcı) politikalarından vazgeçilmesi bunun sonucunda kamu harcamalarının azaltılması” (Koray, 2007: 20) kaynaklanmaktadır.

12 Eylül askeri yönetiminin yeniden yapılanmaya verdiği destek aynı zamanda Özal ve öncülüğündeki yeni sağ yaklaşıma verilen destek demektir. Çünkü; Türkiye’de 1980’li yıllarla birlikte adından söz edilmeye başlanan yeni sağ siyasetin uygulayıcısı büyük ölçüde Turgut Özal ve partisi Anavatan Partisi (ANAP) olmuştur.

Neoliberal ve neomuhafazar değerler sentezini “*Özalizm*”⁶ adıyla Türkiye’de ilk kez hayata geçiren Özal ve partisi ANAP olduğu için çoğunlukla yeni sağ anlayışın Türkiye’deki mimarı olarak anılmaktadırlar. Bu çerçevede ANAP bir yandan muhafazakar, dini değer ve sembollere önem atfederken, öte yandan da liberalizme, ekonomik büyümeye büyük önem vermiştir.

Bu aşamada Özal ve partisi ANAP’ın ideolojisi hakkındaki detaylara geçmeden önce, 1980 sonrası Türkiye’de yaşanan paradigmatik dönüşümün ekonomik ve siyasi arkaplanını, Özal yönetiminden hemen önce gerçekleşen olaylar dizisini incelemek yerinde olacaktır.

2.1.1. 1980 Sonrası Türkiye’de Ekonomik ve Siyasal Yeniden Yapılanma Süreci

1980’li yıllar, yeni sağ yaklaşımın dış konjonktürdeki üstün etkisinin Türkiye üzerindeki kaçınılmaz yansımalarının yarattığı muazzam değişimin yıllarıdır. Yeni sağ çizgide olsun veya olmasın tüm araştırmacılar 1980 sonrası Türkiye’de Özal’ın uyguladığı yeni sağ politikalar sonucunda çok boyutlu ve büyük bir değişimin yaşandığını kabul eder. Lakin değişimin yönü ve niteliğini, Türkiye’ye neler kazandırdığı veya kaybettirdiğini tespit etmek çok boyutlu bir analiz gerektirir.⁷

2.1.1.1. Yeniden Yapılanmanın Ekonomik Boyutu: 24 Ocak Kararları

1977-79 yılları, Türkiye için ekonomik bunalımın çıkmaza girdiği ve alınan istikrar önlemlerinin yetersiz kaldığı kara yıllardı. Hâl böyleyken hükümet, 12 Eylül askeri darbesinden sonra 24 Ocak 1980’den itibaren yeni bir ekonomik politika uygulamaya koydu: 24 Ocak Kararları.

⁶ Özalizm kavramı, Turgut Özal’ın başbakanlık yaptığı dönemlerde (1983-1991) benimsediği ve uyguladığı neoliberal politikaları ifade etmek üzere kullanılan bir kavramdır (Sunar, 1996: 149’dan Aktaran: Sallan Gül, 2006: 281).

⁷ Bu gereklilikten hareketle bu tezde değişimin sosyal politika boyutu analiz edilmeye çalışılmıştır.

Dönemin Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı, Turgut Özal tarafından oluşturulan ve Türkiye için bir dönüm noktası olan bu istikrar programı “...serbest faiz, döviz kuru ve düşük ücret politikalarıyla ihraacatın arttırılmasının yanısıra, kamu harcamalarının kısılmasını, özelleştirmeyi, devletin ekonomiye müdahalesinin azaltılmasını ve dünya pazarıyla bütünleşmeyi hedefliyordu” (Özkazanç, 1996: 1220). “24 Ocak kararlarının görünür amacı, enflasyonu düşürmek, ödemeler dengesi açığını azaltmak ve giderek ortadan kaldırmaktır. Ama, bu amaçları gerçekleştirmede yeni liberal politikaların kullanılması öngörülmüştür” (Sallan Gül, 2006: 282). Bu bağlamda 24 Ocak kararlarının, Türk yeni sağının gelişimi açısından önemli bir yere sahip olduğunu söylemek yanlış olmaz. 24 Ocak kararlarını önemli kılan bir başka husus; bu kararlar doğrultusunda başta IMF (Uluslararası Para Fonu) olmak üzere uluslararası finansal kuruluşların beklentilerini karşılayacak “ihracata yönelik büyüme eğilimli” yaklaşımın tercih edilmesidir. Bu kararlar Boratav’ın (2004: 148) haklı tespitiyle; “...sadece bir istikrar programı niteliği taşımamaktaydı; beynelminel sermayenin özellikle Dünya Bankası aracılığıyla ‘pazarladığı’, içte ve dışa karşı piyasa serbestisi ile beynelminel ve yerli sermayenin emeğe karşı güçlendirilmesi gibi iki stratejik hedef etrafında oluşan, bir ‘yapısal uyum’ perspektifi de taşımaktaydı”. 24 Ocak programı bu yönüyle uluslararası mali kuruluşlar nezdinde bir “tedbir paketi” olarak algılanabilir. Sözün özü, 24 Ocak kararlarıyla birlikte Türkiye ekonomisindeki devletçi anlayış yerini liberal politikalara bırakmış, ithal ikameci politikaların yerini serbest piyasa mekanizması almıştır. Böylece ekonomi teknokratikleşme eğilimine girmiş, devlet piyasa özdeşliği yok olmaya yüz tutmuştur (Ersoy, 2002: 26). Boratav’a göre (2004: 148) 24 Ocak kararları, ancak 1980 askeri darbesi sonrası gerçekleşen rejim değişikliğiyle birlikte uygulanabilirlik kazanmıştır. Bunun nedeni ise; Demirel hükümetinin, 24 Ocak programının “sermaye yanlısı” ve “emek aleyhtarı” yapısına uyum sağlayabilecek ve sistemi sürekli bu doğrultuda yönlendirip, geliştirebilecek araçlardan yoksun olmasıdır.

2.1.1.2. Yeniden Yapılanmanın Siyasal Boyutu: 1982 Anayasası ve Yeni Siyasi Partilerin Oluşumu

1980 darbesinin yürütücü pozisyonundaki Kenan Evren, darbeyi gerekli kılan ve darbeye hedeflenenlerin bahsinde Türkiye’nin rotasını iyiye çevirecek bir

yeniden yapılanmaya ve Türk toplumuna layık yeni bir anayasanın gerekliliğine özellikle vurgu yapmıştır. Bu doğrultuda MGK (Milli Güvenlik Konseyi) tarafından onaylanan ve antidemokratik bir ortamda gerçekleşen referandum neticesinde kabul edilen 1982 Anayasası, siyasal yeniden yapılanma sürecinin ve demokrasiye geçişin - ki bu Özkazanç'ın deyişiyle "onların arzuladıkları türde demokrasi"- düğüm noktasını oluşturur. MGK kararlarının yasal dayanağını oluşturan 1982 Anayasası, yine askeri darbe neticesinde kabul edilen 1961 Anayasası'ndan belli noktalarda ayrılmaktadır. Özellikle sosyal politika açısından değerlendirildiğinde 1961 Anayasası'nın sosyal dinamiklerin gelişmesine olanak tanıyan sosyal ve özgürlükçü bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. Ancak Çelik'in (2013: 16) de belirttiği gibi; 1982 Anayasası ve 1983 yılında çıkarılan sendikal yasalar (2821-2822), 1961 Anayasası'nın getirmiş olduğu özgürlükçü düzeni ortadan kaldırmıştır. 1982 Anayasası'nın arkasında temel siyasi, sosyal hak ve özgürlüklere dayalı "çoğulcu, katılımcı ve demokratik" siyaset anlayışına karşı bir zihniyet yatmaktadır (Özkazanç, 1996: 1220).

Büyük oranda 24 Ocak kararlarının pratiğe dönüştürülmesine hizmet eden ve yeni sağ doğrultuda hazırlanan 1982 Anayasası, askeri yönetimce demokrasi ve özgürlük vaadiyle sunulmuştur. Lakin sonuç itibarıyla 1982 Anayasası; demokrasi ve özgürlüğün yerine, gerek siyasi ve sosyal alanı sınırlandırıcı gerekse sadece 12 Eylül yönetiminin istek ve beklentilerini karşılayacak kararlar içermesi yönüyle devlet ve otoriteyi öncülleyen bir çerçeve sunmuştur (Tanör, 1986: 154). Tanör'e göre (1986, 133), 1982 Anayasası'nın ilk cümlesinde "Kutsal Türk Devleti" ibaresinin yer alması, devletin üstünlük ve dokunulmazlığının bireye daha en baştan hissettirilmeye ve dikte edilmeye çalışıldığının göstergesidir. 1982 Anayasası için özetle, birey ve sivil toplumu devlete bağımlı kıldığı, kutsallaştırdığı devlet için birey ve toplumun hak ve özgürlüklerini büyük ölçüde sınırlandırdığı, sosyal ve sendikal faaliyetlere ve özgürlüklere ket vurduğu söylenebilir. Bu durumu Topal (2002: 78), aynen şöyle çerçeveler: "Öğrencilerin ve devlet memurlarının siyasal partilere üye olmaları engellenmiş, sendikaların siyasal partilerle olan ilişkileri kesilmiş, toplantı ve gösteri yürüyüşü, dernek kurma, sendikal faaliyet, partisel özgürlükler konusunda getirilen

sayısız yasaklama ile siyaset alanı yalnızca sermayenin arz-ı endam ettiği, yasalarla emekçilere kapatılmış bir alan haline getirilmek istenmiştir”.

12 Eylül askeri yönetiminin siyasal yeniden yapılandırma sürecinde, hedeflerini gerçekleştirmek üzere kullandığı en önemli yasal araçlardan biri 1982 Anayasası’dır. 1982 Anayasası’na eşlik eden iki önemli araç daha vardır ki, bunlar özellikle siyasal partileri ve siyasal yaşamı büyük oranda sınırlandırmış ve kontrol altına almıştır: 1983 Siyasi Partiler Kanunu ve Milletvekili Seçimi Kanunu (Sakallıoğlu, 1996: 1248). Örneğin; 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu’nun ikinci maddesi gereği partilerin görev, yetki ve sorumluluklarının düzenlenmesi işi dahi yasama organına bırakılmıştır. Bu madde, siyasal partiler üzerindeki sınırlamanın ne boyutta olduğunu saptanmasında açık bir referans teşkil etmektedir.

12 Eylül 1980 darbesini takiben oluşturulan MGK, demokratik hayata geçişin ancak siyasal alanda yapılacak birtakım değişiklikler sonucunda gerçekleşebileceğini savunuyordu. MGK bu düşünceden hareketle ilk olarak yerleşik siyasal parti üyeleriyle devlet kadrosunda yer alan sağ-sol düşünce eğilimindeki kişilerin tasfiyesine girişmiştir (Erdoğan, 2001: 119). 1980 öncesi siyasal kadroların seçime girmeleri engellenerek, bunların yerine darbe yönetiminin şartlarını sağlayan ve onu destekler nitelikteki partilerle siyasal yapı şekillendirilmeye çalışılmıştır. Yeni kurulacak siyasal partilerin darbe yönetimine karşı herhangi bir beyan, tutum ve davranış içinde bulunmaları yasal dayanaklarla⁸ engellenmiş ve darbe yönetimi süresince bu konuya azami hassasiyet gösterilmiştir.

Askeri müdahale öncesi yerleşik siyasal partilerin 16 Ekim 1981’de kapatılışı ve yeni partilerin kuruluşunun ardından girilen yeni seçim döneminde darbeci söylem artık terör ve anarşiye karşı değil eski siyasilerle⁹ karşı yoğunlaşmıştır (Özkazanç, 1998: 216). MGK’nın yeni siyasal partiler kurulmadan önce hazırladığı dört maddelik yasaklar listesinde;

⁸ Bkz. 2820 no’lu Siyasi Partiler Kanunu, md. 97: 12 Eylül 1980 Harekatına karşı beyan ve tutum yasağı.

⁹ Eski siyasilerden kasıt ufaklı büyüklü tüm partiler ve üyeleri değil daha ziyade AP ve CHP gibi merkez partiler ve üyeleridir (Özkazanç, 1998: 216).

- Kapatılan partilerin, eski üyelerinin partilerini ve kendilerini savunacak beyanda bulunamayacağını,
- Yeni kurulan partilerin, eski partileri ve siyasileri eleştirici veya müdaafa edici beyanlarda bulunamayacağını,
- 12 Eylül'den itibaren MGK icraatı, Cumhurbaşkanı'nın beyanları ve sıkıyönetim komutanlarının yasakları ve kararlarının tartışılmayacağını,
- Anayasa'da özel yasak getirilmiş eski siyasilerin durumunun değişmeyeceğini,

belirtmesi eski siyasilere karşı yoğunlaştığını ortaya koymaktadır (Cumhuriyet Gazetesi, 1983:1).

Kısaca siyaset sahnesi yeni sağ oyunu oynayacak yeni siyasi aktörler için temizlenmiş ve başrol olacak siyasi partinin belirlenmesi için genel seçime gidilmiştir. Böylece 6 Kasım 1983 tarihindeki genel seçim MGK'nın onayını alabilen sınırlı sayıda partiyle (ANAP, MDP ve HP) yapılabilmektedir. Tanör'ün (1986: 101) "sınırlı yarışma" olarak nitelendirdiği 1983 seçimi, ANAP'ın %45.15 oy alarak birinciliği elde etmesi ile sonuçlanmıştır.

2.1.2. ANAP ve Yeni Sağ'ın Seçim Zaferi

Bir üst pasajda da belirtildiği gibi darbe yönetiminin veto engelini aşabilen ve 6 Kasım 1983 genel seçimine katılma şansı elde eden sınırlı sayıdaki siyasi partilerden birisi ANAP olmuştur. ANAP'ın darbe yönetimi süzgecinden sonra halk süzgecinden de geçerek seçim zaferi elde edebilmesi; Özal ve partisinin geliştirdiği "ikili strateji" yani hem darbecilere hem de sivil topluma yakın görünme stratejisine ve "eski"den köklü bir kopuş gerçekleştirebileceği vaadine dayanmaktadır (Özkazanç, 1996: 1220). Ayrıca Özal'ın DPT müsteşarlığı yaptığı sıralarda tanıştığı ve kamuoyunun tanımadığı bürokratları parti kurucusu yapması da ANAP'ın hiçbir partinin devamı olmadığını kamuoyuna ispat etme çabası olarak değerlendirilebilir (Yücel, 2006:57'den Aktaran: Şener ve Çolak, 2015: 405).

Anavatan Partisi'nin benimsediği politika ve bu doğrultuda oluşturduğu parti programı, diğer partilerinkinden belli başlı noktalarda ayrılmaktadır. Ekonomide liberalizmin benimsenmesi ve bu anlayış doğrultusunda devletin düzenleyici, yönlendirici bir pozisyona indirgenmesi; yine diğer partilerden farklı olarak, tarım konusu, özellikle de tarımsal faaliyet aşamaları (üretim ve pazarlama) üzerinde durulması; halkı ve bilhassa köylüyü koruyucu söylemlere sıklıkla yer verilmesi, ANAP'ın diğer partiler arasında sıvırılmasını ve seçimde elde ettiği yüksek oy oranıyla karşılık almasını sağlamıştır.

1983 seçimi ile birlikte Türk siyasal hayatı, normalleşme adına büyük bir aşama kaydetmiştir. ANAP'ın seçim zaferinden sonra siyaset gündemini artık Özal'ın yeni sağ eğilimli politikaları meşgul etmeye başlamıştır.

2.1.3. Özalizm ve ANAP Dönemi Sosyal Politikalarına Yansımaları

ANAP dönemi sosyal politikaları incelendiğinde; parti lideri Özal'ın siyaset felsefesinin bu alana büyük oranda yansımaları olduğu görülebilir. Özal'ın siyaset felsefesi veya diğer bir deyişle Özalizm, liberal-muhafazakar değerler eklemlenmesini temsil eden yeni sağ anlayışa dayanmaktaydı. Temel vurgusu, liberalizmin girişimcilik ruhu ve rekabetçi bireyi ile muhafazakarlığın dini değerleri üzerineydi (Oral ve Erdoğan, 2014: 39). “Yeni sağ olarak adlandırılan bu görüşe sahip çıkanlarda fonksiyonel bir bakış açısıyla sosyal politikanın üniversiteler, medya, hükümetler, okullar, Ar-Ge yatırımlarını yürüten fonlar, özel araştırma ve anket kuruluşları, Avrupa Birliği ve Dünya Bankası gibi içinde sermayenin ağırlıklı olarak temsil edildiği örgütler tarafından üretildiği görüşü hakimdir” (Şahin, 2015). Yeni sağ görüşü benimseyenlerin sosyal politika anlayışı içerisindeki tematik söylemleri ise: “Bilginin artan gücü ve sınırsız dolaşma kapasitesi, işçi deyiminden ziyade sosyal sermayesi yüksek, vasıflı ve beyaz yakalı çalışanlar olarak tanımlanan yeni sınıf tezi, çalışmanın değişen doğası ve otomasyon, insan kaynakları yönetiminin ağır basan yapısı, serbest piyasanın evrensel gerekliliklerine uygun yönelimli ve tektipleşmeye yakın reform çalışmaları” olarak sıralanabilir (Şahin, 2015). İşte Türkiye’de 1980’li yıllarla birlikte sosyal politika alanında yapılan düzenlemeler bu yeni sağ anlayışın bir parçasıdır.

1970'lerin krizini bir verimlilik krizi olarak tanımlayan yeni sağ anlayış, refah harcamalarının artışı ve devlet tekellerini krizin temel sebepleri olarak saymıştır. Bu problemler ve dahasının önüne geçebilmenin yolu; devletin küçültülmesi, kamu harcamalarının sağlık ve eğitim alanlarını da kapsayacak şekilde kısılması, sosyal politikaların serbest piyasa kuralları doğrultusunda düzenlenmesi olarak tanımlanmıştır (Şenkal, 2011: 148). Bu perspektif sonuç olarak yeni sağın özelleştirme politikalarını doğurmuştur. Yeni sağ yaklaşım, özelleştirme formülünü küreselleşme formülüyle de destekleyerek güçlendirmiştir (Güler, 1996: 2).

Türkiye'de özelleştirme politikaları ANAP'lı yıllardan itibaren gündeme gelmiş ve uygulanmaya başlanmıştır. Eğitim ve sağlık kurumları, sosyal kurumlar devletin sırtında bir yük olarak değerlendirilmiş ve dolayısıyla bu alanlara özel sermayenin hizmet etmesi gerektiği vurgulanmıştır (Topal, 2002: 78). Bu dönemde birçok özel okul ve dersane açılarak, eğitim alanında ciddi bir piyasa yaratılmış; benzer düzenlemeler sağlık alanında da yapılarak hastaneler ticari bir işletme gibi yönetilmeye ve doktorların hastane kârından pay almasını sağlayan döner sermaye sistemi uygulanmaya başlanmıştır (Buğra, 2015: 213).

Anavatan Partisi hükümetlerinde gündemdeki önemli uygulamalardan bir diğeri de yerelleşmeye yönelik siyasi ve idari düzenlemelerdir (Topal, 2002: 81). Özal, sosyal hizmet alanındaki yetkilerin merkezi hükümetten alınıp mahalli idarelere verilmesi gerektiğinin sıklıkla altını çizmiştir ve mahalli idareleri demokratik sistemin temeli olarak gördüğünü ve hizmetlerin daha etkin bir biçimde dağıtılmasına olanak sağlayacak bir yapılanma olduğunu dile getirmiştir. Fakat burada Güler'in (1996: 6) değindiği bir noktaya dikkat çekmek gerekir ki; Özal'ın yerel yönetim dostu olması ya da Thatcher uygulamalarındaki yerel yönetim düşmanlığı, yeni sağ ideolojinin de yerel yönetim dostu veya düşmanı olduğu anlamını doğurmaz. Yeni sağ ideoloji bir yerel yönetim dostu ya da düşmanı değildir. Farklı ülkelerde göze çarpan bu çelişkili görüntü; yerelleşmenin, özelleştirmenin gerçekleşme aracı işlevi yüklenmesinden kaynaklanmıştır¹⁰.

¹⁰ Türkiye'de işgücünün kendini yeniden üretme sürecine katkı işlevinin sınırlı olması, yapısal uyarılma programını "yerel yönetici" kılmıştır. Bkz. (Güler, 1996: 163-165).

ANAP döneminde oluşan yerelleşme eğilimleri genel çerçevede değerlendirildiğinde, sermayenin çalışan sınıflar karşısında güçlü bir konuma oturtulduğu, bunun da sonuç olarak emekçiler açısından aleyhte bir durum yarattığı görülmektedir. Emekçi sınıfların kazanımları ve mevcut örgütlülükleri için tehdit teşkil eden (Şengül, 2000: 150) bu durum Topal (2002: 81) tarafından şu sözlerle açıklanmaktadır:

“...bu yeni yapı açıkça ulusal piyasa ve ulusal ölçekli sınıf mücadelelerinin altını oymak anlamına gelmekte, emekçi sınıfların ulusal ölçekli etkin örgütlülüğünü, bir yandan yerel ve küresel ölçekler arasında diğer yandan kimlik siyaseti ile sıkıştırıp işlevsizleştirme gayesindedir. Farklı yerellikteki emekçiler birbirleri ile yarışır konuma getirilip sınıflar arası bölüşüm mücadelesinin yerini emekçi sınıfların kendi içinde verdikleri bölüşüm mücadelesi alır.”

Türkiye’de 1980 ANAP’lı yıllardan itibaren yeni sağ hegemonya projesinin palazlandığı uygulamaların sonuçları ise şöyle özetlenmiştir:

“1980’lerden beri egemen olan özelleştirme politikaları ile eğitim, sağlık ve diğer kamu hizmetleri metalaşmış, yerellik ve demokratikleşme söylemi ile emekçi sınıflar merkezleşmiş sermayenin karşısında etkin örgütlülüğünü kaybetme noktasına gelmiş ve yasal-kurumsal düzenlemelerle yeni-liberal küreselleşme sürecinin önündeki engeller temizlenmiştir.” (Topal, 2002: 83-84).

Artık devlet paternalist ve koruyucu devlet anlayışını çok geride bırakmış; sosyal sorunlar ve de ücretli çalışanlar açısından “liberal ya da seyirci devlet” konumuna geçmiştir (Koray, 2000: 248).

1980’li yılların yeni sağ formülü olarak ifade edilebilecek olan “yapısal uyarılama programları”na uyum çabaları, birçok ülkede sosyal politikanın ihmal edilmesine neden olmuştur. Devletin sosyal gelişmeyi sağlayıcı rolünü terketmesine ve sosyal harcamaları azaltmasına yol açan bu düzen, sadece zorunlu sosyal politikaların uygulanmasına izin vermiştir ve bu da sonuç olarak sosyal politikaların büyük ölçüde ihmal edilmesine neden olmuştur. Başta azgelişmiş ülkeler olmak

üzere dünya genelinde sosyal politika krizine yol açan bu durumun, Şenkal'ın (2011: 148) haklı tespitiyle; önümüzdeki yıllarda etkisini sürdürme ihtimali yüksektir.

Türkiye'de ANAP dönemiyle birlikte neoliberal politikalar doğrultusunda ekonomik gelişmeye büyük önem verilmiştir. Bu, partinin siyasi söyleminde sıklıkla karşılaşılan “*çağ atlamak*” sloganından da anlaşılmaktadır. Sonuç olarak neoliberal politikalar, ülke ekonomisinde kayda değer bir canlanma yaratmış, dış ticarete müspet gelişmeler gerçekleşmiştir. Lakin madalyonun bir diğer yüzü daha vardır ki; enflasyon, işsizlik, iç ve dış borçlarda artış olmuştur. Küreselleşmeyle birlikte neoliberal bir devlet ortaya çıkması, özellikle azgelişmiş ülkelerde ücretlerde durgunluğa, işsizlikte artışa, yoksulluğa, bütçe açıklarına ve sendikal hareketin güç kaybetmesine, kısaca sosyal güvencesizliğe neden olmuştur (Şenkal, 2011: 233).

ANAP döneminde ekonomik liberalizm adına atılan adımlar siyasi liberalizm açısından yetersiz kalmıştır. Askeri rejim döneminde 1982 Anayasası başta olmak üzere birtakım yasal dayanaklarla sosyal ve siyasi alana getirilen sınırlamalar, Özal döneminde kayda değer bir değişim kaydetmemiş; basın ve düşünce özgürlüğü ve sendikal özgürlükler üzerindeki sınırlamalar bu dönemde de devam ederek, siyasal liberalizmin tahakkuk etmesine engel oluşturmuştur (Uyar, 2008: 26). 1982 Anayasası ile büyük oranda sınırlandırılan dernekleşme özgürlüğü 1983 sonrası dönemde de -dini esaslara dayalı dernek kurma yasağının kaldırılması dışında- aynı şekilde devam etmiştir. 1983 tarihli yasayla gösteri yürüyüşleri ve toplantı özgürlüğü; Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu ile de grev hakkı ciddi ölçüde kısıtlanmıştır (Tanör, 2000: 95). Dolayısıyla, Özal'ın liberal düzen anlayışı iktisadi alanla sınırlı kalırken politik program ve icraatı, siyasi liberalizmi içermemiştir (Eştürk, 2006: 118).

Bu dönemdeki düzenleme ve gelişmelerin siyasal liberalizm açısından olumsuz bir tablo çizdiği doğrudur. Fakat dönemin göz ardı edilemez olumlu gelişmeleri de olmuştur: “Avrupa Konseyi ile Birleşmiş Milletler bünyesinde çıkan ve işkencenin önlenmesiyle ilgili sözleşmeler, Avrupa Sosyal Şartı, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na bireysel başvuru hakkının tanınması, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Divanı'nın zorunlu yargı yetkisinin kabulü, Uluslararası Çalışma Örgütü (İLO)

sözleşmelerinden bazılarının (77 nolu Çocukların ve Gençlerin İşe Elverişlilikleri Yönünden Sağlık Muayenesine Tabi Tutulmaları Hakkında Sözleşme gibi) kabulü” (Tanör, 2000: 97).

Özal, yönetim anlayışlarını “*hükümetimiz milliyetçi ve muhafazakar, sosyal adaletçi, rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisini esas alan bir hükümettir*” şeklinde tanımlamıştır (Sallan Gül, 2006: 284). Özal, kurucusu olduğu Anavatan Partisinin, kapatılan partilerin en değerli ilkelerini yani; Adalet Partisinin muhafazakarlığını, Milli Selamet Partisinin gelenekselci ve İslâmi değerlere saygılı yaklaşımını, Milliyetçi Hareket Partisinin milliyetçiliğini ve hatta Sosyal Demokratların sosyal adaletçi yaklaşımını bir arada barındırdığını savlamıştır (Ahmad, 1995: 270’den Aktaran: Sallan Gül, 2006: 284). Fakat Özal, sosyal adalet ilkesini sosyal demokratlarınkinden farklı bir biçimde ve Özalizm mantığında (yeni sağ değerler çerçevesinde) yeniden yorumlamıştır. Yeni yorum hükümet programında¹¹ şöyle izah edilmiştir:

“Sosyal adaletçilik, sadece belirli ideolojilerin, peşin hükümlü, kalıplaşmış formüllerin inhisarında değildir... Hakiki ve gerçekçi sosyal adalet anlayışına sahip hükümetimizin ilk hedefi, enflasyonla her ne pahasına olursa olsun mücadele etmektir... Nihai faturası daima dar ve sabit geliriyle yüklenen müdahalecilikten kaçınılacak, mal, para ve döviz değerinin serbestçe teşekkül ettiği ekonomik politikalara geçiş hazırlanacaktır... İthalatta kademeli olarak liberasyona gidilerek tüketicinin ucuz ve kaliteli mal alması temin edilecektir... Üçüncü olarak, Ortadireğin tek gelirini arttırıcı tedbirlere ağırlık verilecektir. Bu istihbarla (bilgiyle); tasarruf eğiliminin artırılması için her türlü tedbir alınacaktır. Tasarrufların bankalar yanında, hisse senedi, kâr ortaklığı senedi ve tahvil gibi menkul değerlere de kaydırılması suretiyle sınıai mülkiyetin geniş bir tabana yayılması temin edilecektir... Çiftçi, işçi, memur, emekli ve esnafın tasarruflarının en iyi şekilde değerlendirilmesi suretiyle elde edecekleri ek gelir orta direğin geçimine olumlu katkıda bulunacaktır... Sosyal güvenlik ve sosyal yardım politikamız, çalışmamayı teşvik edici değil; muhtaçların korunmalarına, gelişmelerine, yararlı

¹¹ I. Özal Hükümeti Programı. Bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP45.htm>

hale gelmelerine yönelik olacaktır” (Dağlı ve Aktürk, 1988: 31-53’ten Aktaran: Sallan Gül, 2006: 284).

Özal’ın bu konuşması tahlil edildiğinde; sosyal adalet ve sosyal güvenlik anlayışının serbest piyasa sistemi temelinde girişimciliği ve bireysel tasarrufları teşvik edici özellikte olduğu anlaşılabılır. Yine Özal’ın 1985 yılında bir basın toplantısında sosyal adalet anlayışı hakkında yaptığı konuşmasında; “*daha az elektrik tüketen aileye daha düşük fiyatla elektrik satıyoruz*” şeklindeki tabiri de tasarruf faktörünü ön plana çıkardığını gösterir¹². Ayrıca Özal’ın bu söyleminde yeni sağ anlayışın izlerini de bulmak mümkündür. Şöyle ki; elektrik hizmetini sunan kamu kuruluşu bir “işletme” gibi, bu hizmeti alan vatandaş ise “müşteri” gibi değerlendirilmiş ve iç tüketimin sınırlandırılması adına elektriğin daha az kullanılması gerektiği belirtilmiştir (Sallan Gül, 2006: 284-285).

Özal’ın yönetim anlayışında sosyal adaletçiliğin yanısıra muhafazakarlık da önemli bir yer tutmuştur. Muhafazakar değerler doğrultusunda *aile* kurumuna büyük önem atfeden Özal, sosyal güvenlik konusunda yeni sağ anlayışın *gönüllü sosyal dayanışma* modelini vurgulamıştır. Yeni sağın sosyal politika anlayışını yansıtan bu model özünde toplumun ahlâki bir sorumluluğu olduğu düşüncesine dayanır; bu düşünce aynı zamanda liberal ve muhafazakar yaklaşımın sosyal politika konusunda uzlaşa sağladığı noktayı ifade eder. Yazar (Sallan Gül, 2006: 52) bu modeli şöyle açıklamaktadır: “...devletin küçültülmesi, kamusal sorumluluk ve adalet anlayışının ve eşitlikçi politikaların terk edilmesi savunulmaktadır. Sosyal güvenlik sisteminin bireysel nitelikli olması ve piyasa sistemi ilkelerine göre sağlanması beklenmektedir. Yani, klasik liberalizme ve “bırakınız yapsınlar” bir ekonomi anlayışına göre biçimlenmiş, bireycilik ve gönüllülük temeline dayanması istenmekte ve sosyal güvenlik hizmetlerinin piyasa merkezli olarak sunulması öngörülmektedir. Kamusal sorumluluğun yerine, aile, yerel ve dinsel toplulukların yardım ve dayanışma ruhunun yeniden canlandırılması gereği dile getirilmektedir.”

¹² Konuşma için bkz. Tercüman, 17 Eylül 1985, “Özal: Artık İşimiz Kolay”.

2.1.3.1. Sosyal Güvenlik Politikaları

1980 Askeri rejim döneminden sonra yeni sağ ilkelere ağırlık verilmesi, sosyal güvenlik uygulamalarının da bu yönde şekillenmesine neden olmuştur. Sosyal güvenlik sisteminin önemli bir unsuru olarak sosyal sigorta sisteminde de bu bağlamda yeni sağ yönelimli birtakım değişiklikler gerçekleşmiştir. Bu değişikliklerin ilki 1980 yılında SSK prim ödeme oranlarının işveren lehine ve dolayısıyla işçi aleyhine yükseltilmesidir. 1970’li yıllarda prim tahsil oranı 8-14 ve işçilerin sigorta prim ödeme oranı yüzde 58 iken; bu oran 1980 yılında 11-18 olarak değiştirilmiş ve oran yüzde 63’e yükseltilmiştir (Sallan Gül, 2006: 285). Emekli Sandığı kapsamında çalışanlar için de yine benzer bir gelişme olmuş; çalışanların 1980 yılında yüzde 12 olan sigorta katkı yüzdesi, 1983-1989 yılları arasında yüzde 13’e 1990’da ise yüzde 14’e çıkartılmıştır. Sigorta sisteminde işverenler lehine yapılan bu tür düzenlemeleri, 1984 yılında çıkarılan Vergi Kanunu izlemiştir. Yeni kanun ile sermaye kanadının vergi yükü hafifletilmiş, vergi denetimlerindeki servet bildirim sistemi kaldırılmış ve sonuç olarak gelir vergisi ücretliler tarafından karşılanır hale gelmiştir.

Turgut Özal, iktidarlığı boyunca sadık kaldığı yeni sağ politikaları her alanda uygulama gayretinde bulunmuştur. Özal döneminde sosyal güvenlik sisteminde yapılan köklü değişikliklerin de bu doğrultuda gerçekleştirildiği söylenebilir. Söz konusu değişikliklerle ilgili; ilk olarak, sigorta sisteminin aşırı bürokratik yapısından arındırılması, -ki bu 1983 tarihli 2977 sayılı Yetki Kanunu ile gerçekleştirilmiştir- yönetim giderlerinin kısılması, prim oranlarının enflasyona endekslenmesi ve prim tahsilat sürecindeki güçlüklerin yok edilmesi amaçlanmıştır. İkinci olarak, 1985 yılında artış gösteren enflasyon oranlarının paralelinde SSK prim tahsilatını artırma ve gecikme zamlarını günün şartlarına uygun duruma getirme esasları belirlenmiştir. Üçüncü olarak da girişimci sınıfı destekleyici ve onların sigorta sistemindeki mevcut haklarının genişletilmesini sağlayacak yeni bir yasa hazırlanmıştır (Sallan Gül, 2006: 286).

Özal döneminde sosyal sigorta alanında gerçekleşen bir başka önemli gelişme; yeni sağ ilkeler ışığında serbest piyasa sigortacılık anlayışının geliştirilmeye çalışılmasıdır. Böylece 1985 yılında hayat sigortacılığı ile ilgili yeni uygulamalar

oluşturulmuş ve 7397 sayılı “Sigorta Murakebe Kanun”unda düzenleme yapılmış, ayrıca kamu sektöründe çalışan memur ve işçilerin özel sigortacılık kapsamında yer almaları teşvik edilmiştir (Sallan Gül, 2006: 290).

Tüm bu gelişmelerle birlikte 1980-1986 yıllarını içeren süreçte sigortalı çalışanların aldığı sosyal yardımların sürekli bir düşüş meylinde olması da dikkat çekici bir noktadır. Sigortalı çalışanlara yönelik yapılan sosyal harcamalar genel çerçevede emeklilik ödentileri (yaşlılık, malullük, yetim, dul), geçici hastalık ve sosyal yardımlar olmak üzere üç kategoriye ayrılmıştır. Bunların toplam sosyal harcamalardaki yüzde olarak payları ise; geçici hastalık için 0.01-0.02, sosyal yardım için 1980 yılında 3.2, 1983 yılında 2.8 ve son olarak en büyük paya sahip olan emeklilik ödentileri için ise yaklaşık yüzde 96’dır (Sallan Gül, 2006: 292).

1987 yılında yapılan genel seçimde yüzde 8 gibi yüksek bir oy kaybına uğrayan (yüzde 45’den 36’ya) Özal hükümeti, tekrar çıkış elde edebilmek için ibreyi “orta direk” olarak nitelendirdiği işçi, memur, esnaf, emekli ve çiftçiye yönelterek, bu gruba yönelik iyileştirme faaliyetlerine girişmiştir. II. Özal Hükümeti döneminde sosyal güvenlik kuruluşlarında yer alanlara yönelik yeni yardım programlarının geliştirilmesi (1987 yılında kamu çalışanı için ‘çalışmayan eşe’ yönelik başlatılan ‘aile yardımı’ ve 1989 yılında başlatılan ‘çocuk’ yardım programı) buna örnek olarak gösterilebilir.

2.1.3.2. Eğitim Politikaları

Eğitim; bireysel ve toplumsal gelişme gayesinin gerçekleşme aracı sayılır. Ayrıca eğitim, iktidara gelen siyasi partilerin kendi ideoloji ve düşüncelerini topluma aktarması işlevi de görebilir. Siyasi partiler bunu eğitim sistemini değiştirerek yapmaya çalışırlar. İşte ANAP döneminde eğitim alanında yapılan reform çalışmaları da büyük oranda partinin savunduğu yeni sağ ideolojiyi topluma aktarma isteğiyle yapılmıştır.

Özal ve partisi ANAP’ın benimsediği değerlerin izlerini taşıyan ve bu doğrultuda yönlendirilen eğitim sistemi, partinin 1983 yılındaki ilk seçim beyannamesinde belirttiği şu anlayış çerçevesinde şekillenmiştir:

“Yüksek ahlak sahibi, dengeli bir nesil yetiştirilebilmesini teminen, devletin ilk ve orta öğretim kurumlarında dini eğitim ve öğretim yapılması için gerekli tedbirleri almasını zorunlu görürüz” (ANAP, 1983: 21).

“Eğitim ve öğretim devletin başlıca görevleri arasındadır. Ancak devletin koyacağı kaideler içerisinde fertlerin ve özel kuruluşların da eğitim ve öğretim hizmetleri yapabilmeleri sağlanmalıdır” (ANAP, 1983: 37).

Seçim beyannamesinin 6. ve 21. maddelerinde yer alan bu ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla Özal’ın eğitim anlayışı; birey esaslı, milli muhafazakar ve neoliberal değerleri, diğer bir deyişle yeni sağ ilkeleri göz önünde bulunduran bir eğitim modeline işaret ediyordu (Ayaz, 2015: 330). Özal dönemi eğitim politikalarının fikri arkaplanını bu temel değerler oluşturmuştur. Eğitim alanındaki refomlar da bu değerlerle uyumlu bir çizgide yürütülmüştür.

Türkiye’deki ilk özel üniversite olan Bilkent Üniversitesi’nin açılmış olduğu Özal dönemi eğitim alanında özel teşebbüslerin devreye sokulduğu bir dönem olmuştur. Ayrıca bu dönemde çağı yakalayabilmek için özel sektörün iş hayatının çok gerçekçi atılımlarına, ihtiyaçlarına uygun bir eğitim politikası takip etmenin bir zorunluluk olduğuna inanılmış, mesleki eğitim ile okul-sanayi işbirliğinin artırılması hedeflenmiştir (Ayaz, 2015: 334). Bu tür gelişmelere Özal döneminde rastlanmış olmasının sebebini, benimsenen yeni sağ değerlere dayandırmak mümkündür.

I. Özal Hükümeti döneminde uygulamaya konulan V. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1985-1989) eğitim için ayrılan pay 1980 yılından itibaren izlenen politikaların bir devamı olarak, yıldan yıla azaltılmış, eğitim alanında bazı dini grup ve tarikatlardan yararlanılmaya başlanmıştır. Eğitimin GSMH içindeki payı 1980 yılında 3.44 iken 1983 ve 1985 yıllarında sırasıyla 2.96 ve 2.42’ye gerilemiştir (Sallan Gül, 2006: 293). 1989 yılından sonra tablo tersine dönerek, eğitim bütçesi artmaya başlamış ve bu artış ilerleyen yıllarda istikrarlı bir görünüm sergilemiştir. Ancak önemli olanın rakamsal artıştan ziyade, artışın niteliği ve ne için kullanılmış olduğuyla ilgili olduğu unutulmamalıdır (İnal, 2015: 67).

2.1.3.3. Sağlık Politikaları

Sağlık alanında ANAP'lı yıllardan günümüze değin yapılan reformlar, yeni sağ politikaların önemli bir ayağını oluşturmuş ve sağlık alanındaki özelleştirme uygulamaları, devletin -neoliberal ilkeler bağlamında- sosyal yanının eritilmesinde veya kamu hizmetlerindeki rolünün değişmesinde önemli bir işlev üstlenmiştir. 1980 yılından sonra sağlık alanındaki neoliberal yönelimli değişiklikler Soyer (2009: 301) tarafından iki farklı eğilim ile (kamusal hizmetlerin aşındırılması ve özelleştirilmesi) ilişkilendirilmiştir: “Bir yandan sermayenin kamu finansmanına katkısının azaltılmasıyla birlikte devletin sosyal harcamalara ayırdığı kaynaklar aşındırılır ve doğrudan sermayeye aktardığı kaynaklar artırılırken, bir yandan da sermayenin elinde biriken kaynaklar yeni yatırım alanlarına yayılarak geçmişte kamu tarafından yürütülen sosyal hizmetlerin özelleştirilmesi yönünde baskı yaratmaktadır.”

Anavatan Partisi'nin 1983 yılına ait seçim beyannamesinde sağlık konusundaki yaklaşımı şu şekilde ifade edilmektedir:

“Vatandaşlarımızın bedeni ve ruhi sağlığının korunması için gerekli tedbirleri almak veya alınmasını temin etmek devletin asli görevleri arasındadır” (ANAP, 1983: 39).

“Devletin yapacağı hizmet ve faaliyetlere ilaveten, özel sağlık müesseselerinin kurulmasını teşvik için tedbirler alınmasını faydalı görürüz” (ANAP, 1983: 40).

İfadelerden görüldüğü gibi, ANAP'ın kamu hizmetlerindeki özel teşebbüs vurgusu sağlık hizmeti için de geçerliliğini korumuştur. Parti programıyla büyük ölçüde örtüşen V. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda sağlık alanıyla ilgili olarak; kamu sağlık kurumlarında rasyonellik ve verimlilik sağlanması, sağlık kuruluşlarının işletme mantığı çerçevesinde idame ettirilmesi, özel sağlık kuruluşları ve hastanelerin desteklenmesi, bu hastanelerdeki ücretlerin serbest bırakılması öngörülmekteydi. Bunlar, ilk dört kalkınma planındaki sosyal vurgunun azaldığını ve Özal'ın sağlık alanında özel çözümlere yönelik bir politika izlediğini göstermektedir (Er, 2011: 69).

ANAP hükümetleri döneminde kamu sosyal güvenlik harcamaları içindeki - belki de Cumhuriyet tarihindeki- en düşük paya sahip olan sağlık olmuştur. 1980 yılında kamu sağlık hizmetlerinin bütçe payı yüzde 4.2 iken, 1983 yılında oran yüzde 2.9'a gerilemiş ve Özal'lı yıllar boyunca (1983-1988) oran yüzde 2-3 arasında seyretmiştir (Sallan Gül, 2006: 294; Soyer, 2009: 309).

Aşağıdaki tabloda Türkiye'nin 1985-90 yıllarında sağlık alanındaki sayısal verileri diğer ülkeler ile karşılaştırmalı olarak incelendiğinde; hizmet düzeyinin oldukça geri kaldığı ve özel sektör harcamalarının kamu harcamalarının üstünde olduğu görülmektedir (Güler, 1996: 111).

Tablo 5: Genel Sağlık Göstergeleri (1985-90)

	Doktor/Bin Kişi	Yatak/Bin Kişi	Sağlık Harcaması/ GSYİH	Sağlık Harcaması/ GSYİH	1990
	1988-1992	1985-1990	Kamu (%)	Özel (%)	Toplam (%)
Gelişmiş Ülkeler	2,52	8,3	5,6	3,5	9,2
Latin Amerika	1,25	2,7	2,4	1,6	3,0
Sosyalist Ülkeler	4,07	11,4	2,5	1,0	3,5
Romanya	1,79	8,9	2,4	1,5	3,9
Tunus	0,53	2,0	3,3	1,6	4,9
Türkiye	0,74	2,1	1,5	2,5	4,0

Kaynak: World Bank; World Development Report 1993, s: 208-211'den aktaran Güler, 1996: 111).

2.1.3.4. Konut Politikaları

I. Özal Hükümeti Programı'nda, iktidara gelen tüm siyasi partilerin tabiatıyla Anavatan Partisi'nin, milletin ve devletin tüm meseleleri ile ilgilenmesi gerektiği belirtilmiştir. Ama üzerinde ayrıca durulacak olan, temel mesele sayılan, belirli konular olduğu vurgulanmıştır. Bu temel konular; huzur ve güven, işsizlik konusu,

orta direğin güçlendirilmesi, kalkınma, bürokrasi meselesi olarak sayılırken, konut meselesi de bu konulara dahil edilmiş ve hatta en önemlisi olduğu belirtilmiştir. Konutun da dahil edildiği temel meselelerin ancak ve ancak köklü yaklaşımlar ile çözülebileceği ifade edilmiştir (Dağlı ve Aktürk, 1988: 36).

Özal dönemi konut politikaları da diğer sosyal politikalar gibi yeni sağ yaklaşımın bir parçası olarak tasarlanmıştır. 1980’li yıllarla birlikte konut alanında beliren “*özel mülkiyetin teşvik edilmesi bağlamında piyasanın ima edilmesi, bireylere sağlanmak istenen tercih özgürlüğü, vergi yükünün hafifletilmesi ve konut sahipliği aracılığıyla ailenin güçlendirilmesi*” şeklindeki vurgular, yeni sağ ideolojinin hem neoliberal hem de neomuhafazakar kanadının emarelerini taşır (Olgun, 2013: 94).

Bu dönemde mülk edinmek bireysel bir sorumluluk gibi görülmüş ve konut sorununun çözümünde yeni bir yöntem olarak ‘konutun finansallaşması’ denilebilecek yeni uygulamalar gündeme gelmiş, böylece konut; birikim ve yatırım olarak görülmeye, sosyal konutlar özelleştirilmeye başlanmıştır (Şiriner Önver, 2016: 58).

“*Hükümetimiz konut yapımı için, her türlü imkan ve kaynağın seferber edilmesini zorunlu bulmaktadır*” diye söyleyen Özal, konut konusundaki düşüncelerini ve alınacak tedbirleri şu sözlerle açıklamıştır:

“*Finansman, konut yapımında temel problemdir. Konut kredilerinin bütün ticari bankalarda yaygınlaştırılması sağlanacak. Toplu Konut Kanunu tadil edilecek, formalitelerden uzaklaştırılacak. Memur ve işçilerin konut sahibi olmaları teşvik edilecektir*” (Dağlı ve Aktürk, 1988: 61-62).

Bu anlayışın bir sonucu olarak devlet, konut üretimine doğrudan katılmak yerine vergi muafiyeti ve konut kredileri aracılığıyla dolaylı yoldan destek sunmuş, kamu harcamalarını azaltmaya ve vatandaşları konut sahipliğine özendirmeye çalışmıştır.

V. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda konut sorununa çözüm politikaları iki grup dahilinde değerlendirilmiştir. İlk çözüm olarak; orta ve üst gelir grubundakiler ile özel sektörün konut kredisi yoluyla desteklenmesi öngörülmüştür. Bu amaçla 1984

yılında bütçe dışı kaynaklara dayalı bir Toplu Konut Fonu oluşturulmuş ve özel sektöre konut yatırım teşviği için vergi muafiyeti sağlayacak 2982 sayılı kanun yürürlüğe sokulmuştur (Sallan Gül, 2006: 295). İkinci olarak ise; dar gelirli grupların gecekondulaşma faaliyetleri görmezden gelinmiş ve hatta seçim dönemlerindeki tapu tahsis belgesi uygulamasıyla destek görür olmuştur (Sallan Gül, 2006: 295). Özal hükümeti 1987 yılındaki seçim hazırlıklarına kadar dar gelirli bir nevi kendi kaderlerine terk etmiştir ama seçim endişesinin etkisiyle 1986 yılının sonlarında dar gelirlilerin konut sorununa yönelik öneriler geliştirmeye, popülist ve pragmatist bir politika izlemeye başlamıştır (Sallan Gül, 2006: 296).

2.2. ANAP'ın Yeni Sağ Mirası: 90'lı Yıllar Türkiye'sinin Sosyal Politika Anlayışına Genel Bir Bakış (1989-2002)

1980 yılından itibaren Türkiye yeni sağ yaklaşımın etkisi altında ekonomik, toplumsal ve siyasi açıdan büyük bir değişim sürecine girmiştir. Bu dönemdeki oluşumlar sonraki sürece yani 1990'lı yıllar Türkiye'sine kaçınılmaz olarak miras kalmıştır. Özal'ın 1980'li yıllar boyunca yeni sağa dayandırarak uyguladığı serbest pazar, ekonomik büyüme ve özelleştirme gibi politikalarda keyfice davranışlara imkan tanınması, 1990'lı yıllarda ekonomik sorunlarla karşılaşılmasına neden olmuştur (Allahverdiyev, 2015: 57). Türkiye ekonomisinde keskin bir büyüme sağlama amacıyla yapılan harcamalar sonuçta Türkiye ekonomisinin küçülmesine ve enflasyonun yükselmesine neden olmuştur.

“Kayıp yıllar” olarak adlandırılan 90'lı yıllarda Türkiye; sadece ekonomik sıkıntılarla karşılaşmamış, buna siyasi ve toplumsal sorunlar da eşlik etmiştir. Turgut Özal'ın iktidarlığı döneminde yeni sağın özgür bireyi temel alan yaklaşımına ters bir şekilde sendikal özgürlükleri sınırlandırması, buna karşın dini cemaat ve tarikatlara fazlasıyla özgür ortam sağlaması, 90'lı yıllar Türkiye'sinde toplumsal kargaşalar yaşanmasına zemin hazırlamıştır.

1980'li yılların sonuna doğru ANAP ve uyguladığı politikalar sorgulanmaya, alternatif parti ve anlayış talepleri gündeme gelmeye başlamıştır. Bu bağlamda 1987 yılında, askeri rejim döneminden beri süregelen ‘siyasi yasakların kaldırılması’ yönünde talepler doğmaya başlamıştır. Fakat dönemin lideri Özal, bu konuya hiç

sıcak bakmamış; söylemlerindeki özgürlükçü vurgu, siyasi yasakların kaldırılması konusundaki karşıt tavrıyla çelişmiştir (Can, 2010). Dolayısıyla Özal, konunun meclis kabulü yerine referanduma sunulmasına karar vermiş ve 6 Eylül 1987’de referandum yapılmıştır. Referandumun kabul edilmesiyle birlikte Bülent Ecevit, Süleyman Demirel, Necmettin Erbakan ve Alparslan Türkeş gibi yasaklı parti liderleri siyasete geri dönerek, siyaset ortamının yeniden hareketlenmesini sağlamışlardır.

ANAP döneminde ayrıntılarıyla ele alındığı üzere 1980’li yıllar; piyasa köktencilığının hakim olduğu, bölüşüm dinamiklerinin emekçi kesimin aleyhinde şekillendiği bir dönemdi. Bu tarz gelişmeler sosyal mekanizmaların tahribatına ve piyasaya olan güvenin giderek azalmasına yol açtı. Yaşanan sosyal sorunlar, 2001 yılındaki ekonomik krizinden sonra yeni bir sosyal politika anlayışını gündeme getirdi¹³. Yeni sosyal politika anlayışı, 2002 yılında iktidara gelen AK Parti Hükümeti aidiyetinde olmakla birlikte; 1980 ve 1990’larda bu anlayışla örtüşen bazı önlemlere de rastlanmaktaydı. Buğra’ya (2015: 199) göre bu önlemler, AKP hükümetleri dönemindeki sosyal politika anlayışıyla iki noktada örtüşüyordu: Bunlardan ilki, sosyal sorunların çözümünü hayırseverliğe sevk etme eğilimiyken; ikincisi de, sosyal güvenlik sisteminin belirli bir kesim yerine bütün vatandaşları kapsayacak şekilde dönüştürülmesi gerekiyordu. 1980’li yıllar boyunca iktidarda bulunan Anavatan Partisi’nin düşünce yapısı, AK Parti’nin sosyal politika anlayışının sadece bir yönüyle (hayırseverlik eğilimiyle) uyum gösterirken; vatandaşlık hakkına vurgu yapan sosyal güvenlik anlayışına ters düşüyordu.

AK Parti’nin vatandaş odaklı sosyal güvenlik yaklaşımı, ANAP politikalarına yansımaya da, siyasi yasakların kaldırılmasından sonra 1991 yılında iktidara gelen ilk koalisyon hükümetinin (Doğru Yol Partisi - Sosyal Demokrat ve Halkçı Parti) politikalarında görmek mümkündür. Sağlık güvencesi olmayan yoksullara yönelik sağlık hizmetlerinin karşılanmasını sağlayan “Yeşil Kart” kanununun yürürlüğe sokulması bu yöndeki bir girişimdir. Dönemin Sağlık Bakanı Yıldırım Aktuna’ya göre Yeşil Kart Kanunu geçici ve basamak niteliğinde bir uygulamaydı ve asıl

¹³ AK Parti dönemine ait olan yeni sosyal politika anlayışı bir sonraki başlık altında ayrıntılı olarak ele alınmıştır, burada sadece anlayışın 80 ve 90’lı yıllardaki uygulamalarla örtüşen yanları değinilmiştir.

hedeflenen herkesin yararlanabileceği (yeni sosyal politika anlayışını yansıtan) bir genel sağlık sigortası kanunu çıkartmaktı. Özetle; “DYP için Yeşil Kart uygulamasının muhtaçlara şefkat kavramından vatandaşlık hakları kavramına geçişin bir aşaması olduğu, ANAP’ın ise bu ayrıma yabancı olduğu söylenebilir” (Buğra, 2015: 215).

Bu dönemde yeni sağ yaklaşımın durumuyla ilgili olarak ise 1980’li yıllardaki parlaklığını aynen muhafaza ettiği söylenemez. 80’li yıllardan itibaren süregelen yeni sağ anlayış, 90’lı yılların kaos ortamında etkisini azaltsa da neticede varlığını koruyabilmiş ve kendini 2000’li yıllara taşıyabilmiştir. Kısaca; “1980’lerde daha rasyonel kurgulanan yeni sağ, 90’lı yıllarda devletlerin yönetilmesi için araç olarak kullanılmaya başlanmıştır”(Allahverdiyev, 2015: 64).

2.3. Türkiye’de Yeni Sağın Yükselişi: AK Parti’li Yıllar ve Sosyal Politika (2002 - 2014)

Türkiye’de 1990’lı yıllarda istikrar sağlayamayan hükümetlerin ve ekonomik, toplumsal kaos ortamının etkisiyle durgunluk sürecine giren yeni sağ ideoloji, 2002 yılında tek başına iktidar olan Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AKP) yaklaşımıyla birlikte 1980’li yıllardaki parlaklığını yeniden kazanmaya başlamıştır. Lakin parlaklık kelimesinin olumlu kavramlar çağrıştırmaması, yeni sağın Türkiye’de - özellikle çalışmanın odak noktasını oluşturan sosyal politika alanında- olumlu etkiler yarattığı şeklinde yanlış bir çıkarıma yönlendirmemesi gerekir. Burada parlaklıktan kasıt; yeni sağ politikaların, 2000’li yıllardan itibaren gündemi yeniden yoğun olarak meşgul etmeye başlaması ve ANAP’dan sonra ilk defa AK Parti hükümetiyle bu kadar geniş kapsam ve süreçte uygulama zemini elde etmesindendir.

Anavatan Partisi’nin sürdürdüğü yeni sağ politikaların 2000’li yıllardaki takipçisi ve uygulayıcısı olan Adalet ve Kalkınma Partisi (Türe, 2005: 50), 2001 yılında kurulduğu tarihten bu yana siyasi-ideolojik bir duruş sergilemektedir. AK Parti dönemi, yeni sağ politikalar ve bu bağlantıdaki uygulamalar açısından 80’lerden beri süregelen yapıyla uyumlu bir görüntüye sahiptir ve partinin bu bağlamda Özal geleneğinin bir devamı olduğu söylenebilir. Fakat partinin önceki dönemin toplumsal sorun ve sızıntılarını iyice gözlemleme şansı elde etmiş olması,

bunlara karşı söylem ve politikalar üretmesini ve neoliberalizm-muhafazakarlık harmanlamasını güçlü bir araç olarak kullanmasını sağlamıştır (Koray, 2015: 30).

AKP'nin siyasi-ideolojik zihniyetinin Türkiye'de çok boyutlu bir değişim yarattığı ve sosyal politika anlayışının biçimlenmesinde büyük rol oynadığı yadsınamaz bir gerçektir ve Türkiye'de 1980 ANAP'lı yıllarla birlikte sosyal politika alanında meydana gelen dönüşümü kararlılıkla sürdürmek ve bu dönüşümü türlü dayanaklarla sürdürülebilir kılmak, AK Parti hükümetlerine kalmıştır (Durmaz, 2016: 155). AK Parti dönemi sosyal politikalarının yeni sağ anlayış çerçevesinde belirlendiği düşünülürse; dönemin sosyal politikalarından önce 'partinin iktidara geliş koşulları ile hangi ideolojik temelde iktidara geldiği'ni ve 'AKP için yeni sağ yaklaşımın ne anlama geldiği'ni tahlil etmek daha doğru bir seçim olacaktır.

2.3.1. AK Parti İktidarının Temelleri

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin kuruluş ve iktidarlık serüveninin esasında ilk çıkış noktası "Post-Modern Darbe" olarak anılan 28 Şubat sürecidir: 28 Şubat 1997'de iktidardaki Refah Partisi'nin 'Yeni Dünya Düzeni' dolayısıyla 'Yeni Sağ' ile uyumsuz politikalar izlemesi ve irticai faaliyetler yürütmesi üzerine ordu tarafından uyarı alması, Türk siyasi iklimi ve Milli Görüş hareketinde büyük değişim yaratmıştır. Süreci izleyen dönemde Refah Partisi'nin kapatılması, kapatılan parti yerine Fazilet Partisi'nin kurulması gibi gelişmeler yaşanmış, nitekim Milli Görüş hareketini ayakta tutmak adına gerçekleştirilen mücadele girişimleri sonuçsuz kalmış ve süreç, hareket içindeki ayrımın büyümesiyle sonuçlanmıştır.

Milli Görüş hareketinden "Yenilikçiler" adıyla ayrılan diğer bir deyişle "Milli Görüş gömleğini çıkarmış" kişilerce kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi, 14 Ağustos 2001 tarihinde 39. parti olarak siyaset sahnesine çıkmış olup 3 Kasım 2002 tarihinde elde ettiği iktidarlık zaferiyle bir dönüm noktası yaşamıştır. Anılan zamanda AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, siyaseten yasaklı olduğu için seçimlerde aday olamamış ve hükümet, Kayseri Milletvekili Abdullah Gül tarafından kurulmuştur. Siyasi yasağının kaldırılmasının ardından 9 Mart 2003 tarihinde milletvekili seçilen Erdoğan, 14 Mart günü Başbakanlık koltuğunu Gül'den devralarak 59. Cumhuriyet Hükümeti'ni kurmuştur.

AK Parti, 2002 Genel Seçimleri’nde aldığı oylar ile Cumhuriyet tarihinin en başarılı seçim sonuçlarından birine imza atarak iktidara gelmiştir. AK Parti kadrosu, partilerinin iktidara gelmesi ve bu konumunu koruyabilmesi için öncelikle Türk siyasi tarihindeki olumsuz deneyimlerden ders çıkarılması ve kendi içlerinde bir dönüşüm yaşanması gerektiğinin farkında olarak; öncelikle Milli Görüş Teşkilatı’ndan ayrılma kararı almıştır ve bu karar ideolojik açıdan bir dönüşüm (yeni sağ ideolojiye yöneliş) yani açmak gerekirse Milli Görüş geleneğinin Batı karşıtı, devletçi/kalkınmacı ve milliyetçi öğelerinden olabildiği kadar uzaklaşıp, iktidarı ılımlılaştırma sürecine karşılık geliyordu. Dönüşümün ikinci aşaması ise, Kemalist ideoloji ve devletçi anlayışın liberaller aracılığıyla dönüştürülmesine ve küreselleşme süreci için sorun teşkil eden unsurların arındırılmasına karşılık geliyordu (Uzgel, 2013: 12).

Partinin iktidara geliş koşullarından söz edilecek olursa; AKP’yi iktidara öncelikle neoliberalizm ve yeniden yapılanma sürecinin ardından yaşanan ekonomik ve siyasal krizlerin taşıdığı söylenebilir (Koray, 2015: 31). 2001 yılında patlak veren ekonomik krizin neredeyse iki milyon insanı işinden etmesi bunun da halkı öfke ve kaygıya sürüklemesi; koalisyon oluşturan partilerin tasfiyesinde ve AK Parti’nin tek güç olarak yükselmesinde tetikleyici bir unsur olarak görülebilir (Timur, 2014: 25). Öte yandan “küresel kapitalizmin hegemonyasının ve mantığının da, 1980’lerden sonra büyüyen sosyo-ekonomik sorunlar ve artan istikrarsızlık ile islâmi burjuvazinin yükselişi ve vakıf, dernek, cemaat ve tarikatlar aracılığıyla toplumla kurdukları bağların da” AKP’nin seçim başarısında büyük payı olduğu söylenebilir (Koray, 2015: 31).

AKP hükümeti, kuruluşu ve iktidara gelişiyile olduğu kadar Türkiye’nin geçmiş acı tecrübelerinden çıkardığı dersler doğrultusunda uyguladığı politikalarla da kendinden söz ettirmiştir. AK Parti kuruluşundan hemen sonra -kök partileri olan MNP-MSP-RP-FP’nin Batı karşıtı politikalarının aksine- Avrupa Birliği üyeliği konusuna eğilerek bu konuda ciddi hamleler gerçekleştirmiş, Özal döneminde çözülememiş ve AK Parti iktidarı dönemine kadar gelmiş olan Kıbrıs Sorunu’nun da AB politikasıyla çözüme kavuşacağını öne sürmüştür. Daha önceki liderleri

Erbakan'ın Batı karşıtı yaklaşımının aksine Gül ve Erdoğan'ın Batı'ya yakın durarak, daha iktidar olmadan ABD'ye ziyaretler gerçekleştirmesi; büyük ihtimalle Erbakan'ın 28 Şubat deneyimine şahitlik etmiş ve bu deneyimden ders çıkartmış olmalarındandır.

Öte yandan halkın AKP öncesi dönemde yaşadığı hem kısa hem de uzun erimli krizleri neoliberal politikalara bağlayarak, neoliberalizme nispeten daha uzak bir partiyi tercih etme eğilimi de AKP'nin ders çıkardığı ve iktidara geliş sürecinde dikkat ettiği noktalardan birisi olmuştur. Şöyle ki; Boratav'a (2011: 195) göre AK Parti'nin iktidara gelmesindeki en önemli etkenlerden biri seçim kampanyasının başında neoliberal çizgide olduğunu gizlemeyi başarmış olmasıdır. İktidara gelişinden sonra AKP hükümeti de kendisinden önceki iktidar partilerin siyasi parametrelerini oluşturan neoliberal politikaları uygulamayı sürdürmüştür (Zabcı, 2013: 140). Kıbrıs Sorunu ve Irak Krizi gibi meseleler AKP hükümeti döneminin deyim yerindeyse zorlu sınavı olmuştur ama hükümet, gündemini meşgul eden bu konu ve sorunlara rağmen uyguladığı neoliberal ekonomi politikalarıyla Türkiye'yi 90'lı yılların bıraktığı ekonomik enkazdan temizleyebilmiş ve ekonomik alanda kaydadeğer bir iyileşme sağlamıştır (Allahverdiyev, 2015: 103). Bazıları ise ekonomide yakalanan bu olumlu ivmenin 2007 yılından sonra kayba uğradığı ve ilerleyen süreçte sürdürülemeyeceği kanaatindedir (Pamuk, 2014'den Aktaran: Koray, 2015: 36). İlk zamanlar ağırlıklı olarak ekonomik alanda uygulanan neoliberal politikalar sonraları sosyal ve siyasi alanlarda da yansıma bulmuştur.

İktidara uzanan yolda AKP'nin serüveni Uzgel'in (2013: 11) sözleriyle şöyle özetlenebilir: “Gerek partinin kurulduğu ve iktidara geldiği iç ortam (2001 krizi, merkez sağ ve soldan gelen partilerin artık Türkiye siyasetinin ve dönüşümünün yükünü taşıyamaz hale gelişleri) gerekse dış ortam (Irak savaşı, bütün Orta Doğu'da yükselen siyasal İslam ve Batı karşıtlığı) AKP'nin hem bir siyasal parti olarak önemini artırdı, hem de onu bu çok önemli gelişmelerin kavşağına yerleştirdi.”

2.3.2. AKP Yeni Sağ ve Muhafazakar Demokrat Söylem

AK Parti'nin kuruluş dönemi Türk siyasetinde merkez sağın krize girdiği bir döneme rast geliyordu ve AKP bundan büyük fayda sağlamıştı. Böylece AKP hem

merkez sağ oyları hem de Milli Görüş çizgisindeki oyları toplama şansı elde ederek, seçime büyük bir avantajla girmiş ve neticede iktidar parti seçilmişti. Özellikle iktidara geldiği ilk dönemler İslamcı kimlik tanımlamasına uzak duran AKP, kendisini siyaset bilimindeki yeni bir kavramla “Muhafazakar Demokrat” kimliğiyle tanımlamıştır. AKP’nin muhafazakar demokrat şeklindeki kimlik tanımlamasının stratejik bir seçim olduğu söylenebilir. Şöyle ki; “AKP bu yeni kavramın bir yandan Türkiye siyasetinde yeni kapılar, kanallar açacağını ve siyaseti normalleştireceğini savunurken, öte yandan Milli Görüş çizgisinden uzaklaştığını da göstermek istiyordu” (Uzgel, 2013: 22). Ayrıca “... ismi İslam, uygulamaları liberal, tutumu demokrat, yürüngesiyle Batı olan politik kimlikle, global tüketiciliğin nimetlerini tatmış bir tabana cazip gelme hesaplarını” göz önünde bulundurduğu da söylenebilir (Sarıbay, 2003’den Aktaran: Koray, 2015: 41).

Muhafazakar demokrat kimlik ile muhafazakar yaklaşım ön plana çıkarılırken bir yandan da arka planda neoliberal politikaların kamuflesi sağlanmıştır. Bu bağlamda AKP muhafazakarlığı, “yeni sağ çizgide” bir muhafazakarlık olarak düşünülebilir. Dolayısıyla AK Parti döneminde, neomuhafazakarlık ve neoliberalizm uzlaşması “yeni sağ” ideoloji hakimiyeti ve yakınlığının varolduğu söylenebilir.

Recep Tayyip Erdoğan’ın (Uluslararası Muhafazakarlık ve Demokrasi Sempozyumu, 2004) “*artık çok katı ve kesin hatlarla ideolojilerin birbirlerinden ayrılması ve kutuplaşmasına değil, farklı ideolojiler arasındaki geçişkenliklerle birlikte yeni siyasal kulvarların oluşmasına tanık oluyoruz*” diyerek (yeni) siyasi anlayışlarına atıfta bulunduğu konuşmasında, yukarıda değinilen neomuhafazakarlık-neoliberalizm eklemlenmesiyle ilgili ipuçlarına ulaşılabilmektedir¹⁴. Ayrıca Türkiye’de yeni sağ hegemonya projesini gerçekleştirme hedefinde olan Liberal Düşünce Topluluğu’nun bahsedilen sempozyumun organizasyoncularından biri olması, -AKP’nin ideolojik yaklaşımını ilan etmesi amacıyla tasarlanan bir sempozyum olduğu göz önüne alınırsa- oldukça manidardır (Bakırezer ve Demirer, 2013: 161).

¹⁴ Konuşmanın tamamı için bkz.

https://tr.wikisource.org/wiki/Recep_Tayyip_Erdo%C4%9Fan%C4%B1n_15_Ocak_2004_tarihli_ko%C5%9Fmas%C4%B1, Erişim Tarihi: 14.02.2017.

Muhafazakar demokrasi özünde, sınırlı devlet, serbest piyasa ekonomisi, hukuk devleti, güçlü sivil toplum, bireyi merkeze alan bir yapı, diyalog ve hoşgörü, evrensel insan hakları gibi demokratik ve liberal değerleri barındırır ve dikkat edildiğinde bu değerler muhafazakarlıktan çok liberal ideolojiyi çağrıştırmaktadır (Kandemir, 2013: 124). Buradan hareketle liberal ideolojinin seyri ve AKP dönemindeki konumundan söz etmek gerekirse; Türkiye’de 1990’lı yıllarla birlikte baş gösteren sorunlar (iktidarların istikrar sağlayamaması, İslamcı hareketin gidişatındaki belirsizlik, Kürt sorunu, ekonomik krizler vs.), liberallerin taleplerini (liberal ideoloji ve demokratikleşme projeleri) karşılayacak siyasal bir aktörün varolmasını zorlaştırıyordu ve hal böyleyken 1990’lı yıllar neoliberal dönüşüm açısından kayıp yıllar anlamına geliyordu (Uzgel, 2013: 25,28). Ancak 2000’li yıllarla birlikte AK Parti, neoliberal dönüşümü canlandıracak ve bu yöndeki talepleri karşılayacak siyasi bir aktör olarak doğmuştur.

Neoliberal dönüşümün baş aktörü olarak AK Parti; *ekonomik liberalizme* ilişkin olarak, tercihini piyasa ekonomisinden yana kullanmış, devletin ekonomik açıdan düzenleyici ve denetleyici rolde olması gerektiğini ve özelleştirmeyi savunmuş, iktisadi etkinliği değerli sayarak, gelir dağılımı ve sosyal politikayı ekonomik etkinliğe tâbi kılmış (Bakırezer ve Demirer, 2013: 159-160) ve bunlara ilaveten Seçim Beyannamesi’nde (2002: 75) “ekonomi politikalarının sosyal politikalarla dengeli bir şekilde yürütüleceği” şeklinde toplumcu politikalarla yana vââdlerde bulunmuştur. Öte yandan “anayasa ve yasal düzen, temel hak ve özgürlükler, hukukun üstünlüğü, çok partili siyaset, serbest seçimler, şeffaflık” gibi *siyasi liberalizm* ve demokrasi gereklerini, temel taşları olarak muhafazakar demokrasi söylemine katmıştır (Koray, 2015: 31).

Söyleme bakılırsa AKP; “Batı yanlısı, ekonomide liberal, siyasal anlayış açısından demokrat, topluma yaklaşımında muhafazakar, sosyal politikalar açısından sosyal devletçi” bir izlenim yaratmakta ve bu yönde beklentilere yol açmaktadır (Koray, 2015: 32). Ancak hakikat konu olduğunda “uygulama, beklentilere ne oranda cevap veriyor veya cevap veriyor mu? Bu, yanıt bekleyen önemli bir soru olarak

karşımıza çıkmakta. Çalışmada soru'nun sosyal politika açısına odaklanılmış, sosyal politika özelinde bir yanıt üretilmeye çalışılmıştır.

Buraya kadar söylenenler AKP'nin siyasi-ideojik duruşu, teorik konumu hakkında temel noktaları özetlemektedir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında ise AKP özgünlüğünde uygulanan yeni sağ politikaların toplumsal düzlemdeki etkilerine ve bunun en çok hissedildiği alanlardan birine sosyal politika alanında yaşananlara yer verilecektir.

2.3.3. Yeni Sağ Yaklaşımın AKP Dönemi Sosyal Politikalarına Yansımaları

Bilindiği üzere sosyal politika eğitimden sağlığa, sosyal güvenlikle sosyal yardıma, sosyal hizmetlerden çalışma ilişkilerine, ulaşım ve barınmaya kadar birçok alanı içine alan bir kapsama sahiptir. Hangi sosyal politikaların nasıl çalışacağı ve ne gibi değerleri önde tutacağı ise onların ait olduğu tarihsel döneme, daha doğru ifadeyle o dönemin hâkim paradigmasına bağlıdır ve hatta kapsam alanını da o paradigma karakterize eder (Durmaz, 2016: 147). Sosyal sorunlara yönelik çözüm önerilerinin (sosyal politikaların) fazlasıyla ideolojik ve sınıfsal olduğunu vurgulayan Durmaz'ın (2016: 147) yorumundan hareketle; Türkiye'de AKP dönemi sosyal politikalarının hâkim paradigma “yeni sağ” doğrultusunda şekillendirildiğini söylemek mümkündür.

Daha önce de değinildiği gibi AKP, 90'lı koalisyon hükümetleri yıllarında sekteye uğrayan “neoliberal dönüşüm”ü hayata geçirmeye aday bir aktör olarak doğmuştur. AKP'nin bu dönüşümü gerçekleştirebilmesi ise “neoliberalizmin toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini sürdürülebilir kılacak yeni bir sosyal politika tesisi” ile mümkündür -ancak bununla sınırlı değildi- (Durmaz, 2016: 154). Önemli olan sosyal politikayı yeni sağ politikalarla uyumlu hale getirmek ve neoliberal dönüşümü sürdürülebilir kılmaktır.

Buğra'ya (2015: 219) göre AKP hükümetinin ilk yılları sosyal politika açısından göze çarpıcı bir paradoks barındırıyordu çünkü söz konusu parti, neoliberalizmi sonuna kadar benimseyen bir partiydi ve partiden hâliyle yeni sağın

sosyal politika karşıtı tavrını benimsemesi bekleniyordu ama o günler Türkiye’de ilk defa “formel sektörde çalışanları değil, tüm yurttaşları kapsayan bir sosyal politika anlayışının” gündeme gelmesi sarıh bir çelişki yarattı. Yazara göre AKP’yi sosyal politika konusunda zihniyet değişikliğine sevk eden ve söz konusu çelişkiye kaynak oluşturan başlıca üç unsur vardır: Bunlardan ilki; IMF’nin sosyal politika alanıyla ilgili özellikle sosyal güvenlik reformu hakkında Türkiye’ye önerdiği politikaları. Önerilen politikaların değerlendirilmesi sürecinde, Türkiye’nin sosyal güvenlik sisteminde varolan yapısal sorun ve tıkanıklıklar ister istemez konu edildi ve mevcut sistemde, belli bir kesimin korunurken diğer bir kesimin dışlandığı gerçeği ortaya çıktı. Böylece sosyal politika ilk kez “sosyal içerme” meselesi altında ele alınmaya başlandı. İkinci unsur; 2001 krizi ve su yüzüne çıkardığı sorunlardı. 2001 krizi, Türkiye’nin deyim yerindeyse ekonomik depremiydi ve enkaz altında kalan(yoksul)ları kurtarma işi, depremin ardından kurulan AKP hükümetine düşüyordu. Kısaca yoksulluk sorunuyla mücadelede sorumluluk kaçınılmaz olarak devlete yükleniyordu (2015: 221). AKP’yi yeni sosyal politika anlayışına yönlendiren üçüncü bir unsur ise; Türkiye’nin Avrupa Birliği ile olan ilişkisiydi. Türkiye’nin AB ile uyum sürecinde, sosyal politika açısından AB standartlarına kavuşma hedefi, Sosyal İçerme Belgesi (JIM-Joint Inclusion Memorandum) hazırlamasını zorunlu kıldı (2015: 221). Böylece yoksulluk sorunu, hükümet tarafından “sosyal dışlanmayla mücadele” ve “sosyal içerme” kavramlarıyla ele alınmaya başlandı. Sonuç olarak tüm bunlar, sosyal politika anlayışının tekrar gözden geçirilmesine ve yoksulluk sorunuyla mücadele noktasında devlete bazı görevler düştüğünün kabul edilmesine yol açmıştır.

Yoksulluk konusu mevzu edilmişken, ‘AKP’nin sosyal politika anlayışı içinde yoksulluk konusu nasıl bir yer edinmiştir’e bir giriş niteliğinde -ki yoksulluk ve sosyal yardım konusunda ayrıntılı değerlendirmeye çalışmanın son aşamasında yer verilmiştir- bir açıklama getirilirse; AKP, yoksullukla mücadele konusunda devletin önemli bir rolü olduğunu kabul etmekle birlikte, bu konuda siyasi irade dışı çözümlere başvurmuş, temel olarak gönüllülüğe vurgu yaparak sorumluluğu, gönüllülük ve sivil toplum kuruluşlarına aktarma eğilimine girmiştir (Buğra, 2015:

222). Nitekim AKP programında¹⁵ yer alan ifadeler de bu yorumu teyit eder niteliktedir: *“Devletin özellikle mağdur ve muhtaç kesimler üzerinde sosyal politikalar sürdürmesi gerekliliğine inanılmakla birlikte, özel sektör, gönüllü kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları ön plana çıkartılmaktadır”* (AKP, 2004: 8). Hükümetin sosyal yardım alanında attığı adımlar da bu doğrultuda gerçekleşecektir.

O halde AK Parti dönemi sosyal politika anlayışının ezcümle; uluslararası sermaye güçlerinin talepleri ve yeni sağ ideoloji çerçevesinde şekillendiği, yeni liberal devlet hayırseverliğini sosyal refah işlevinin yerine geçirdiği (Köse ve Bahçe, 2013: 492), -tüm yurttaşları kapsayan bir sosyal politika anlayışının gündeme gelmesi örneğinde olduğu gibi- toplumsal problemleri, küresel düzlemin önerilerini temel alarak çözümlemeyi yeğlediği söylenebilir.

AKP dönemi sosyal politikasının konu edildiği bu bölümde Koray’ın önemli bir tesbitine de yer vermek gerekir; Koray’ın (2015: 43) “Sosyal Politika’nın AKP’cesi” başlığı altında yaptığı değerlendirmesine göre AKP döneminde modern anlamda sosyal devlet ve sosyal politika büyük bir karmaşa ve çelişkinin varlığına karşılık gelmektedir ve bu karmaşa şöyle örneklendirilmektedir: “...bir yandan sosyal devlet denmekte, öte yandan sosyo-ekonomik haklar yok sayılmaktadır; bir yandan neoliberal politikalar uygulanmakta ve kamu hizmetleri tasfiye edilmekte, öte yandan gerçekte sosyal yardımları koordine etmek üzere, ancak adında Sosyal Politika olan Bakanlık düzeyinde bir kurumlaşmaya gidilmektedir; bir yandan yoksul kitlelerin desteğini almak üzere geleneksel dayanışmanın temsilcisi rolü oynanmakta, öte yandan her adımda klientalist beklentilerin hesabı yapılmaktadır”. Koray’ın bu yorumunun haklılığı, aşağıda ele alınan sosyal politika alanlarının -sosyal güvenlikten sağlığa, eğitimden konut politikalarına kadar- içeriğinde alenen görülebilmektedir.

AKP ve sosyal politika başlığı altında buraya kadar yazılanlar; ‘AKP dönemi sosyal politikalarının, dönemin yeni sağ çizgisiyle uygun bir biçimde tasarlandığı’ tezini genel çerçevede, mantıksal ve teorik açıdan açıklama çabasını yansıtmaktadır. İzleyen pasajlarda ise sosyal politika üzerindeki yeni sağ etki, sosyal politika

¹⁵ AK Parti Programı. Bkz. http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi#bolum_

yelpazesinin farklı alanları özelinde, söz konusu alanlara ait somut örnekler (uygulama, düzenleme vb.) aracılığıyla pekiştirilerek ele alınmaya çalışılmıştır.

2.3.3.1. Sosyal Güvenlik Politikaları

Neoliberal politikaların yaygınlaşması, 30 yılı aşkın bir süredir dünyanın farklı ülkelerinde “sosyal güvenlik reformu” önerilerlerini gündeme getirmiş, bu süreçte tırnak içindeki kavram anlamını yitirerek artık “sosyal koruma düzeyinde bir gerileme, indirim, korumayı hak etme koşullarının güçleştirilmesi ve özel bireysel harcamaların artırılması” anlamı kazanmıştır (Kapar, 2015: 196). AKP dönemi sosyal güvenlik politikaları, yeni sağ iklimin, özellikle de neoliberalizmin etkisi altında şekillenmiş, bu da “Keynesçi refah devleti anlayışını yansıtan kamusal sosyal güvenlik sisteminin yerine, yeni liberal birey ve piyasa merkezli bir sosyal güvenlik anlayışının” (Sallan Gül, 2000: 52) tercih edilmesine neden olmuş ve böylece yeni sosyal güvenlik anlayışı, dünya sistemine eklemlenmenin bir parçası olarak dönüştürülmeye (2000: 64); sosyal güvenlik sistemi, sermaye beklentileri temel alınarak yeniden şekillendirilmeye çalışılmıştır. Sosyal politika adına son derece vahim bir tablo yaratan bu durumu özetlemek için Kapar (2015: 226) şu ifadeleri kullanmıştır: “Sosyal politikaların sosyal adalet ve sosyal ilerleme sağlayarak sosyal barışı ve bütünlüğü geliştirmesi gibi temel amaçları AKP iktidarı döneminde bütünüyle terk edilmiş, politikalara sosyal niteliği kazandıran amaç, unsur ve işlevlerin ortadan kalkmasıyla, sosyal politikalar doğrudan sermaye birikimini teşvik eden, özel sektör yaratma, işletme ve piyasa önceliklerini esas alan ekonomik politikalar haline dönüştürülmüştür”.

AKP iktidarı sırasında sosyal politikaya ilişkin ortaya çıkan olumsuzluklardan sosyal güvenlik de payını almıştır ve bu olumsuzlukları bir yönüyle yeni sağın özelleştirme politikalarına bağlamak mümkündür. Şöyle ki; özelleştirme, sosyal güvenlik sisteminin “yeni sağ doğrultuda” şekillendirilmesine hizmet eden en önemli araçlardan biridir. Ancak özelleştirme ve sosyal güvenlik sistemi arasında negatif yönlü bir ilişki söz konusudur çünkü özelleştirmeye birlikte sosyal güvenlik hizmetlerinde maliyet artışı görülmekte ve bu da düşük gelirli kesimin söz konusu hizmetlerden yararlanma olanağını azaltmaktadır (Aydoğanoglu, 2011). Türkiye’de

özelleştirme politikalarının en yoğun olarak AKP döneminde (2002-2011) uygulandığı göz önüne alınırsa (Tablo: 6); -yukarıdaki açıklamaya binaen- sosyal güvenliğe ilişkin olumsuzlukların da en yoğun bu dönemde yaşandığı söylenebilir.

Tablo 6: 1980 Sonrası Hükümetler ve Uygulanan Özelleştirme Gelirleri

Hükümet Adı	Tarih		Özelleştirme Miktarı	Toplam İçindeki Payı
45. Hükümet	1986-20 Aralık 1987	1. ANAP Hükümeti	1.787.737	0
46. Hükümet	21 Aralık 1987- 8 Kasım 1989	2. ANAP Hükümeti	149.773.655	0
47. Hükümet	9 Kasım 1989- 22 Haziran 1991	3. ANAP Hükümeti	694.818.333	0.02
48. Hükümet	23 Haziran 1991- 19 Kasım 1991	4. ANAP Hükümeti	43.295.747	0
49. Hükümet	20 Kasım 1991- 24 Haziran 1993	DYP-SHP Koalisyonu	826.539.43	0.02
50. Hükümet	25 Haziran 1993- 4 Ekim 1995	DYP-SHP/CHP Koalisyonu	1.008.485.627	0.03
51. Hükümet	5 Ekim 1995- 29 Ekim 1995	DYP Hükümeti	124.891.662	0
52. Hükümet	30 Ekim 1995 - 5 Mart 1996	DYP-CHP Koalisyonu	68.038.624	0
53. Hükümet	6 Mart 1996 - 27 Haziran 1996	ANAP-DYP Koalisyonu	229.987.685	0.01
54. Hükümet	28 Haziran 1996 - 29 Haziran 1997	RP-DYP Koalisyonu	362.758.662	0.01
55. Hükümet	30 Haziran 1997 - 10 Ocak 1999	ANAP-DSP-DTP Koalisyonu	1.131.162.175	0.03
56. Hükümet	11 Ocak 1999 - 27 Mayıs 1999	DSP Hükümeti	18.354.195	0
57. Hükümet	28 Mayıs 1999 - 17 Kasım 2002	DSP-MHP-ANAP Koalisyonu	3.374.683.091	0.09
58. Hükümet	18 Kasım 2002 - 13 Mart 2003	1. AKP Hükümeti	21.364.061	0
59. Hükümet	14 Mart 2003 - 28 Ağustos 2007	2. AKP Hükümeti	21.925.160.855	0.61

60. Hükümet	29 Ağustos 2007 - ...	3. AKP Hükümeti	5.861.375.532	0.16
-------------	--------------------------	--------------------	---------------	------

Kaynak: T.C. Başbakanlık, Özelleştirme İdaresi

Sosyal güvenlik politikaları, AKP iktidarı öncesinde, geniş bir kesimi içine alan kapsamda ve bir hak olarak değerlendirilmekte, toplumun yaklaşık 65-70'i sosyal sigortalar vasıtasıyla korunmakta; ama buna rağmen sistem, birçok açıdan yetersiz ve sosyal adaletsiz vasıflarını ihtiva etmekteydi. AKP iktidarı süresince uygulanan politikalar ise, sistemdeki mevcut olumsuzlukları gidermek bir yana, bu olumsuzlukları daha da kökleştirmiş ve hatta bunlara yenilerinin eklenmesine yol açmıştır (Kapar, 2015: 195).

Sosyal güvenlikle ilgili bir başka konu; AKP'nin sosyal güvenliğe ilişkin yaklaşımının, diğer sosyal politika alanlarına olan yaklaşımına kıyasla biraz farklılık taşımasıdır. Açmak gerekirse; AKP'nin sosyal politika alanına ilişkin yaklaşımı - genel çerçeve dahilinde- değerlendirildiğinde “hak” kavramına yer verilmediği; eğitim, sağlık, konut vb. konularda politikadan söz edilse bile, bunları sosyo-ekonomik bir hak olarak değerlendirmekten kaçınıldığı dikkat çekmektedir (Koray, 2015: 45). Ancak AKP'nin 2007 Seçim Beyannamesi'nde yer alan “Partimiz sosyal güvenliği anayasal bir hak sayar ve her bireyin bu haktan yararlanmasını sağlamayı devletin bir görevi olarak kabul eder” (AKP, 2007: 84) ifadesi, sosyal güvenlik konusunda bir anlamda istisna olarak, söz edilen genellemenin dışına çıkıldığı ve sosyal politikaya ilişkin ilk defa “anayasal bir hak” nitelmesi yapıldığını göstermektedir. Kısaca bu ifade, sosyal güvenlik konusunda bir parça farklı yaklaşım içerisinde bulunulduğunu göstermekte; “tüm bireyleri” kapsayan bir sosyal güvenlik anlayışından bahsediliyor olması da sosyal güvenlik kapsamını genişleten bir anlayışı yansıması sebebiyle olumlu bir izlenim yaratmaktadır. Lakin “sosyal hizmet, sosyal sigorta ve sosyal yardım” üçlüsü ile ilişkilendirilen sosyal güvenliğin uygulamada sosyal yardım ayağına ağırlık verilmesi, bu anlayışın esasında “yoksullukla mücadele” anlamı taşıdığını düşündürmektedir (Koray, 2015: 45). Binaenaleyh AKP'nin sosyal güvenliği, sosyo-ekonomik hakları gerçekleştirmekten çok, en yoksul kesimin korunmasını hedefleyen bir “sosyal yardım” pratiğine karşılık

gelmektedir. Koray'ın (2015: 46) AKP sosyal politikası için “dip mağduriyetler politikası” nitelemesini kullanması da buradan kaynaklanmaktadır.

Hak kavramıyla ilişkili olarak AKP hükümeti aidiyetindeki “Genel Sağlık Sigortası (GSS)” sistemi örneğine değinmekte yarar vardır. Genel sağlık sigortası, 59. Erdoğan hükümeti döneminin sosyal güvenlik gelişmeleri içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Sistem, 18 yaşın altındaki çocuklara prim ödeme zorunluluğu olmaksızın sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı vermesi ve vatansızları, sığınmacıları da kapsam dahiline alması gibi nedenlerle olumlu etkilere sahiptir. Ancak bu olumlu yanlarının yanı sıra sistem, birtakım olumsuzluklar da barındırmaktadır. Şöyle ki sistem, sağlığı bir insan hakkı olarak, sosyal güvenliği de bir vatandaş hakkı olarak kabul eden yaklaşıma uzak, özel sigortacılık mantığı üzerine kurulmuş, prim ödeme esasına dayanan sistemde ödeme gücü olmayan kişilerin (asgari ücretin üçte birinden az geliri olanlar) bunu ispat etmeleri şart koşulmuştur (Erdoğan, 2013: 685; Öztürk, 2015: 81). Bu anlayış çerçevesinde sağlık, kamu hizmeti olmaktan çıkarak piyasa düzleminde alınıp satılan bir metaya dönüşmüş, genel sağlık sigortası da bu düzeneğin finansman modeli olarak varolmuştur (Erdoğan, 2013: 685).

AKP dönemi sosyal güvenliğindeki yeni sağ etkinin birey ve piyasa merkezli bir anlayışa yönlendirdiği, bunun da sosyal korumayı geriletğine daha önce değinilmişti. AKP'nin “özel sigortacılık ve bireysel fonlar” adına gerçekleştirdiği girişimler de bu açıklamanın somut örnekleri olarak açıklanabilir. AKP hükümetinin özel sigortacılık ve bireysel fon uygulamalarını geliştirmek adına gerçekleştirdiği girişimler, sosyal sigortaların sosyal dayanışmacı ve geliri yeniden dağıtıcı işlevini daraltmış, koruma düzeyini gerileterek yoksulluk sınırına yakınlaştırmış; sosyal güvenlik sisteminin mevcut karakteristiğinden daha nitelikli bir koruma talep edenleri de, piyasa temelinde işleyen özel sigortacılık ve bireysel fon uygulamalarına yönlendirmiştir (Kapar, 2015: 226).

Nitekim, sosyal güvenlik alanında yapılan bu düzenlemeler Erdoğan'ya (2013: 666) göre “...sosyal devletin küreselci devlete dönüştürülmesi sürecinin bir aşaması ve sosyal krizdeki büyümenin habercisi”dir. Yani tüm bu örnek ve açıklamaların

özeti; “yeni sağ kıskacında” sosyal güvenliğin, temel anlam ve işlevini yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığıdır.

2.3.3.2. Sağlık Politikaları

Sağlık hizmetleri, yeni sağ eklemleme hedefinin önemli bir ayağını, sosyal politika alanının da en önemli icraatlarını oluşturmaktadır. Sağlık hizmetlerinin bu özel öneminden kaynaklı olarak, AKP de dahil birçok hükümet sağlıkta “reform” arayışı içinde olmuş, ANAP hükümeti döneminde başlayan bu arayışlar özellikle 1991-1993 yıllarında faaliyet gösteren koalisyon hükümeti döneminde “Sağlık Reformu” ismiyle sistematize edilmiş ve bu girişimler, AKP iktidarı döneminde “Sağlıkta Dönüşüm Programı (SDP)” adı altındaki uygulamalarla hayata geçirilmeye çalışılmıştır (Öztürk, 2015: 77). Üst başlık içerisinde değinilen GSS düzenlemesi de söz konusu dönüşüm çerçevesinde yapılmıştır. Program içeriğine bakıldığında “özel hastanelerin kurulması, sağlık yatırımlarının özel sektör eliyle gerçekleştirilmesi, hatta bu hizmet arzının piyasa tarafından gerçekleştirilmesi” (Aydoğanoglu, 2011) gibi -yeni sağ izler taşıyan- vurgular dikkat çekmektedir.

AKP döneminde (58. Gül Hükümeti ile 59,60,61. Erdoğan Hükümetleri kapsamında) sağlık alanında SDP adı altında yapılan reform çalışmaları bir dizi değişimi beraberinde getirmiştir. Bunlar Öztürk’ün (2015: 97-98) değerlendirmesi ışığında şöyle özetlenebilir: “Sağlık ocakları tasfiye edilerek aile hekimlikleri kuruldu -ki bu aile hekimlerinin ve merkezlerde çalışan tüm personelin ücretlerinin performans esasına bağlanması, aile hekimlerinin aile sağlığı merkezlerine dönüştürülen sağlık ocaklarında sözleşmeli olarak hizmet vermeye devam etmesi, hizmet verdiği oda için kira ödemeye, ayrıca yardımcı personel ve malzeme masraflarını kendi ücretlerinden karşılamaya başlaması anlamına gelmekte (Balta, 2013: 159-160)-, devlet hastaneleri işletmelere dönüştürüldü, Kamu Özel Ortaklığı (KÖO) modeli adı altında büyük kamusal kaynakların özel şirketlere devrini sağlayan Şehir Hastaneleri kurulmaya başlandı, taşeronlaşma yaygınlaştırıldı, özel sağlık sektörü kamusal kaynaklarla beslenerek geliştirildi, bütün yurttaşlar için zorunlu ve prim ödeme esasına dayalı GSS’ye geçildi”. SDP ismiyle nitelendirilen bu adımlara geniş gözle bakıldığında; yeni sağın amaç yolundaki temel aracı

“özelleştirme” ye ağırlık verildiği, yeni sağ anlayışı bir adım ileri götürmeye aracılık ettiği görülmektedir. AKP’nin çözüm noktasında başvurduğu özelleştirme uygulamaları, bir yandan geçmiş iktidarları tekrarladığını gösterirken; öte yandan da vatandaşın cebine -hakkı olan hizmeti alabilmesi için- her geçen gün bir fazla külfet yüklemektedir.

Sözün özü şu ki; AKP’nin bulunduğu ideolojik ortam, yeni sağ iklim ve bu bağlamda devleti küçültme, sosyal harcamaları azaltma takıntısı, hükümet yaklaşımını esir almış ve sağlık da bu yaklaşımın olumsuz etkilerine maruz kalan sosyal politika alanlarından birisi olmuştur (Buğra, 2015: 235). Buna karşın bazı kaynaklarda (Allahverdiyev, 2015: 133) yapılan açıklamalarda, AKP dönemi kamu sağlık harcamalarındaki artış (TÜİK verilerine göre 2002’den 2014’e yaklaşık 5 kat) dayanak gösterilerek, hükümetin sağlık alanında ciddi bir yeni sağcı tavır takınmadığı belirtilmiştir. Oysa “kamu sağlık harcamalarındaki bu artışın, kamudan özele kaynak aktarımı olarak gerçekleştiği” (Erdoğan, 2013: 685), “koruyucu ve önleyici sağlık hizmeti anlayışı yerine, büyük ölçüde dışa bağımlı olunan ilaç ve tıbbi teknoloji tüketimine odaklı tedavi edici sağlık hizmeti anlayışının öncelenmesi” bunun da toplam sağlık harcamalarını doğal olarak palazlandığı (Yıldırım, 2013: 93), ve son olarak “toplam sağlık harcamalarının neredeyse yüzde 80’inin kişilerin ödediği primler ve ceplerinden yaptığı harcamalarla gerçekleştiği” (Hamzaoglu, 2013: 464) göz ardı edilmiştir. Bu açıklamayı verilerle desteklemek gerekirse; Sağlıkta Dönüşüm Programı sürecinde kamu sağlık harcamaları reel olarak artarken kamunun özel sağlık kurumlarından aldığı tedavi hizmetleri de artmıştır. Örneğin koruyucu ve önleyici sağlık hizmeti anlayışı yerine büyük ölçüde dışa bağımlı olduğumuz ilaç ve tıbbi teknoloji tüketimine odaklı tedavi edici sağlık hizmeti anlayışının sonucu olarak toplam sağlık harcamamız 2002 yılında 13 milyar dolar (20 Milyar YTL) iken 2007 yılında geri ödeme kurumlarının borçları da göz önüne alındığında 39 milyar dolara (50 milyar YTL) sıçramıştır (www.tipkurumu.org, 2007: Erişim Tarihi: 17.06.2017). OECD verilerini (2005) yansıtan aşağıdaki tablo (Tablo: 7) incelendiğinde kişi başına koruyucu nitelikte halk sağlığına yönelik yapılan harcamaların düzeyinin en düşük Türkiye’de olduğu ve 1999 yılında kişi

başına 5 dolar düzeyinde olan koruyucu sağlık harcamasının 2003 yılında 4,8 dolara düştüğü görülmektedir.

Tablo 7: Seçilmiş Ülkelerde Kişi Başına Koruyucu Sağlık Hizmetleri (ABD Doları)

	1999	2003
Avusturya (2002)	31	32
Kanada	133	202
Çek Cumhuriyeti	8	19
Finlandiya	57	85
Fransa	59	73
Almanya	123	151
Macaristan (2002)	17	24
İzlanda	20	52
İtalya	7	13
Japonya (2002)	77	58
Kore	8	9
Lüksemburg (2002)	27	39
Meksika	2	12
Hollanda	107	160
İspanya	11	19
İsviçre	95	108
Türkiye*	5	4.8
Amerika Birleşik Devletleri	174	216

Kaynak: (www.tipkurumu.org, 2007: Erişim Tarihi: 17.06.2017).

Oransal olarak 2012 verileri ele alındığında 2012 yılında sağlık harcamaları 4.44'tür ve bunun yüzde 3,27'si SGK tarafından yapılan ilaç ve tedavi harcamalarıdır. Geri kalanı ise Sağlık Bakanlığı, Kamu Hastaneleri Kurumu ve Halk Sağlığı Kurumu tarafından yapılan sağlık harcamalarıdır. Tüm harcamalar bir araya getirildiğinde 2012 yılı için toplam sağlık harcamalarının %89'unun ilaç ve tedavi hizmetlerine gittiği, sadece %11'inin koruyucu hizmetlere ayrıldığı dikkat çekmektedir (Tablo: 8).

Kişi	Kamu
72.73	27.27
74.13	25.87
70.05	29.95
70.87	29.13
72.98	27.02
73.78	26.22
72.66	27.34
72.80	27.20
71.65	28.35
73.27	26.73
69.01	30.99
73.08	26.92
72.96	27.04
79.46	20.54

Kaynak: Hamzaoglu, Onur (2013). Türkiye’de Sağlık Harcamalarının Kaynağı ve Sağlık Bakanlığı 2014 Yılı Bütçe Sunumu. Toplum ve Hekim Dergisi, Sayı: 6, Syf: 464.

2.3.3.3. Eğitim Politikaları

Yeni sağın elinde araçsallaşan sosyal politika alanlarından birisi de kuşkusuz eğitimidir. İnal’a (2015: 63) göre AKP lideri Erdoğan’ın 2010 yılına kadar eğitim yoluyla izlediği strateji, “neoliberal bir birey” tipi yaratmaktı; sonraki yıllarda ise bunu “İslamcı Müslüman” tipi izledi. Performans ve proje bazlı, Toplam Kalite Yönetimi mantığında bir eğitim sistemi uygulanması, ders kitaplarında neoliberalizmi çağrıştıran kavramlara (girişimcilik, rekabet, pazarlama vb.) yer vermeye başlanması ve özelleştirme uygulamalarına hız kazandırılması yeni sağın neoliberal kanadını temsil eden örnekler olarak görülebilirken; eğitimi dini değerlerle çevrili bir kalıba sokmak amacıyla atılan adımlar ise (imam hatip okullarına yoğunluk verilmesi, ders kitaplarında dinsel içeriğin artırılması vb.) neomuhafazakar kanadını temsil eden örneklerden sayılabilir (İnal, 2015: 63-66).

AKP’nin ikili, yeni sağ eğitim politikası ve geliştirdiği eğitim sistemi ile ilgili özet bir açıklamaya İnal’ın (2015: 75) yorumuyla yer vermek gerekirse; “bu sistemde gençler bir yandan yırtıcı bir kapitalist aktör gibi yetiştirilip¹⁶, tüketimci felsefe baş tacı edilirken, öte yandan paradoksal bir şekilde aza kanaat getiren Müslüman bir birey yetiştirilmeye çalışılıp, bireylerin şahsiyet kazanmasında dini değerlere temel rol atfedilmiştir.” Birbiriyle çelişen bu ikili politikayı aynı paydada buluşturan nokta

¹⁶ Çocukların girişimci bir ruhla yetişmelerini sağlamayı hedefleyen yeni müfredat, verimliliğe dönük bir program öngörmekte ve verimlilik, piyasaya rahat bir şekilde uyarlanabilmenin anahtarı olarak düşünülmektedir. “Bir ürünün gerekliliğini sezme”, “ürünü planlama”, “üretme”, “pazar araştırması yapma”, “arkadaşlarını müşteri olarak görme”, “ürünü pazarlayabilme” (T.C. MEB, 2004b:364); bütün bunlar, çocukların daha okul sıralarında kapitalist bir girişimci gibi yetiştirilmesi anlamına gelmektedir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. (İnal, 2006: 265-287).

bizi yeni sağ uzlaşısına (neo liberalizm-muhafazakarlık) götürmektedir. AKP'nin başvurduğu yeni sağ uzlaşmayı -ki bu bilinçli bir uzlaş- daha net anlamlandırmak açısından ilk bölümde yer alan bir ifadeyi tekrarlamak yerinde olacaktır: “Neoliberalizm ve neomuhafazakarlık eklemlenmesindeki nihai amaç; bir taraftan devletin iktisadi alandan geri çekilmesini sağlamakken; diğer taraftan devlet aygıtında meydana gelen bu değişimin topluma yansımaları sonucu oluşabilecek boşluk ve tepkileri aile, din, milli kimlik gibi muhafazakar kurum ve değerlerle bertaraf etmektir.”

Yönetici ve politika yapıcılarının bu bilinçli tercihi, eğitimin ticarileşmesi ve piyasaya devredilmesine, sosyal devlet anlayışı gereklerinden uzaklaşarak cemaate terk edilmesine neden olmuş ve bu da eğitim alanına yeterli kaynak ayrılmaması sonucunu doğurmuştur (Gül, 2008: 187). Veriler incelendiğinde 1997-1998 eğitim öğretim yılında MEB bütçesinden yatırımlara yüzde 30 pay ayrılırken, AKP'nin iktidara geldiği 2002 yılında bu oran yüzde 17 olmuş, 2017'de ise yüzde 8,5'e gerilemiştir (<http://www.egitimis.org.tr>, 2016: Erişim Tarihi: 26.06.2017).

Yukarıda belirtilen ve dahası eklenilebilecek örneklerden anlaşılan o ki; AKP döneminde eğitim reformu adı altında yapılanlar, eğitimin ticarileştirilmesi ve dinselleştirilmesinden başka bir şey değildir. Başka bir şey olduğunu iddia edenler olsa bile bunun sosyal politikayı, sosyal devlet anlayışını savunur bir yanının ol(a)mayacağı beklenti ötesidir. Oysa Gül'ün (2008: 194) de söylediği gibi “eğitim hakkı, insanlığın en temel haklarından ve sosyal devlet bu alandaki temel sorumluluğundan vazgeçmemelidir.”

2.3.3.4. Konut Politikaları

AK Parti'nin iktidara gelir gelmez eğildiği konulardan biri konut ve barınma sorununa ilişkin politikalar olmuş, yürürlüğe sokulan acil eylem planı ile bahsi geçen konuda işbirliğine girilerek -TOKİ eliyle- toplu konut ve kentsel dönüşüm projelerine dair faaliyetler yürütülmüş ve sosyal konutlar, hükümet tarafından önemli bir sosyal politika aracı olarak kullanılmıştır (Akalin, 2016: 116). Partinin neoliberalizmi ve neomuhafazakarlığı içeren ikili stratejisi diğer sosyal politika alanlarında olduğu gibi konut alanında da vuku bulmuş ve takipçisi olunan yeni sağ

politikalar, konut rejiminde kamunun rolünü sınırlandırarak bunun yerine devreye özel sektörü sokmuş ve neticede konutun kamu hizmeti olarak deklare edildiği anlayış terk edilmiştir. Yani yeni politikalar “...konut hakkının bir insan hakkı olarak tanınması ile konutun piyasada bir metaya dönüşmesi arasındaki gerilimi” artırmıştır (Firidin Özgür, 2013: 51).

Orta ve alt gelir grubunda yer alanların konut edinmesinde önemli bir işlev görmüş olan konut kooperatifçiliği ise, bu stratejinin bir sonucu olarak çökme noktasına gelmiştir (Akalin, 2016: 118; Cem, 2007). 2002 yılına kadar konut kredisi sağlama işlevi gören TOKİ’nin 2002’den sonra konutları bizzat kendisinin yapmaya başlaması da bu çöküş sürecinin tetikleyici unsuru olarak varolmuştur. Sosyal adı altında yapılan, başlangıçta yoksul kesime umut kapısı olmuş olan TOKİ konutları, sonuca varıldığında barındırdığı maddi şartlar (konuttan yararlanabilmek için asgari ücretin yaklaşık üç katı gelir şartı getirilmesi, konutların alt gelir grubundakilerden ziyade orta ve üst kesim için yapılması gibi) ve fiziksel problemler (binaların kullanışsız ve kalitesizliği, sosyal donatılardan uzaklığı vb.) nedeniyle bu oluşumu anlamsızlaştırmış, daha net ifadeyle sosyal sıfatının karşılık geldiği anlamı geri planda bırakmıştır (sosyal konutların eksik ve negatif yönlerini ele alan genel bir değerlendirme için bkz. Akalin, 2016: 118-122). Çoban’ın (2012: 77) ifade ettiği gibi barınma sorunu insanların sadece barınacak yer bulamaması değil bunun yanında veya ötesinde, nitelsiz ve gereksinimleri karşılamaktan uzak konutlarda barınıyor olmalarıdır.

Yukarıda aktarıldığı gibi AKP’nin konut politikalarında yoğunlaştığı projelerden biri sosyal konutlar olurken bir diğeri de kentsel dönüşüm olmuştur. Kentsel dönüşüm; toprak kirası elde etmek, yeni alanları metalaştırmak ve şehir alanını yeniden şekillendirmek için neoliberal politikaların aracı haline gelmiş ve bu sebeple, şehir merkezine yakın konumlanmış ve emlak değeri yüksek gecekonduları dönüştürmek temel erek olarak belirlenmiştir (Erdi Lelandais, 2015). Kentsel dönüşüm, dar gelirli kesimler için yerinden edilme, yoksulluğun derinleşmesi ve mülksüzleşme ile sonuçlanan süreçleri beraberinde getirerek bu kesim için bir yıkıma neden olurken; dar gelirli kesimlerin ardında bıraktığı alanların lüks konut, AVM, iş

merkezi vb. yapılarla rant alanına dönüştürülmesi, orta ve orta üst sınıflar ile sermaye grupları için bir kazanım doğurmuştur (Öktem Ünsal, 2015: 316).

Sonuç yerine Geray'ın (2013: 743) AKP'nin konut politikalarına ilişkin yaptığı genel değerlendirmesine yer verilecek olursa; “toplumsal içerikten yoksun uygulamalarda, IMF'nin toplumsal devletin ortadan kaldırılmasına, devletin küçülmesine yönelik olarak dayattığı özelleştirmeci neoliberal politikaların etkisi büyüktür. Bununla birlikte işin özünde işbaşındaki iktidarın ranta odaklı kentleşme, konut ve arsa yöneltileri ile konut ve arsayı metalaştırıcı, piyasalaştırıcı uygulamaları yatmaktadır.” AKP'nin konut politikalarına kısaca “yeni sağın kentlerde kurduğu hegemonya” yakıştırması yapılabilir.

2.3.4. Yeni (Sağ) Tarz Bir Sosyal Politika: Hayırseverliğe Dayalı Sosyal Yardım

AK Parti'li yıllarda Türkiye'de yeni sağ ideoloji hakimiyetinin olduğu, bunun da sosyal politika alanında ciddi bir değişim yarattığı birçok kez tekrarlandı. Sosyal yardımlar bu dönüşümün en net görüldüğü alanlardandır. Sosyal yardım alanındaki dönüşümden önce sosyal yardımın ne olduğunun üzerinde durmak gerekli görülmektedir. Buna göre genelgeçer bir tanımı olmamakla birlikte sosyal yardım, sosyal güvenlik sisteminin dışında kalan dolayısıyla bu sistemden yararlanamayan bireylere yapılan yardımları ifade etmektedir (Güzel vd, 2010: 805'den Aktaran: Gürsoy, 2011: 37). Sosyal yardım, bireylerin toplumsal yaşamda karşılaştıkları - sosyal- risklerin sonuçlarının ortadan kaldırılması olarak da ifade edilebilir (Yaşar ve Açıkgöz, 2011: 408). Sosyal yardımlar 1980'li yıllardan itibaren daha fazla ön plana çıkmaya ve sosyal politika da bu süreçle birlikte giderek sosyal yardımlara indirgenmeye başlanmıştır (Urhan ve Urhan, 2015: 229).

Yeni sağın “bir yandan sermayenin desteklenmesi, buna karşın emeğin baskılanması, öte yandan devletin koruyucu-kollayıcı politikalarından vazgeçilmesi” (Koray, 2007: 20) felsefesinden hareketle, sosyal politika alanında yarattığı dönüşümün etkileri, yoksullara yönelik yürütülen politikalarda da kendisini göstermiş; refah devleti anlayışında doğrudan devlet sorumluluğunda yürütülen sosyal yardım programları, yeni (sağ) yaklaşımda “hayırseverlik” vurgusuyla sivil

toplum kuruluşları, aileler ve hayırseverlere yönlendirilmiştir. Hayırseverlik vurgusuyla ve vergi yerine zekât mantığında geliştirilen gıda bankacılığı gibi uygulamalarla yoksulluk, devletin sorumluluk alanı dışına taşınmaya çalışılmıştır (Gürsoy, 2011: 33). Hâl böyleyken yoksullukla mücadele konusunda en önemli aktörler de hayırseverlik yaparak vergi indirimi kazanan bireyler ile bağış kabul eden hayırsever kuruluşlar olmuştur (Gürsoy, 2011: 36).

Bir ülkenin sosyal yardım politikasını belirleyen en önemli faktör, sahip olduğu refah rejimidir. Türkiye için konuşulacak olursa; 80’li yıllardan sonra neoliberal ilkelerin ağırlık kazanması, burada karma refah ekonomisi fikrinin tercih edilmesine neden olmuştur. Bu da devletin rolünde ciddi bir sınırlandırma yaratarak; temel rolün devletten sivil toplum kuruluşları, aileler ve hayırseverlere kaymasına yol açmıştır. Böylece devlet önceliği olmaktan çıkan ve hayırseverlik anlayışına dönüşen sosyal politika, “hak temelli” anlayıştan “gönüllük temelli” bir anlayışa dönüşmüş; sosyal politika ve sosyal devlet, gerçek anlam ve işlevini kaybetmeye yüz tutmuştur. Devletin zaten zayıf olan sosyal yanı liberalleşme ve dünya piyasalarına uyum hedeflerine binaen hepten kaybolmaya başlamış, yoksullukla mücadele devlet ve hayır kurumlarının “hayırseverliğine” bırakılmıştır (Koray, 2008: 470). Dolayısıyla yeni tarz sosyal politikanın klasik sosyal politikadan ciddi bir kopuş anlamına geldiği söylenebilir (Çelik, 2010: 64).

Bu durumu Koray (2007: 22) şöyle betimlemektedir: “Bugünkü gelişmeler, modern sosyal politika anlayışının çıkış noktası ve arkasındaki güçlerin unutulması, bunun yerine geleneksel ahlâki zorunluluklarla ilişkilendirilmesi yönünde bir ideolojik çerçeve dayatmakta ve bu ideolojik çerçeve içinde ise, sosyal politikanın anlam ve işlevi tahrip olmaktadır.” Kamusal hizmetler ve sosyal devletin geri plana itilmesi nedeniyle doğan boşluk, kurumsal hayırseverlik faaliyetleriyle doldurulmaya çalışılmaktadır (Çelik, 2010’dan Aktaran: Koçal, 2014: 212). Ancak sosyal yardım yükümlülüğünün devletten üçüncü sektöre devredilmesi, büyük suistimaller doğurmakta, bu yaklaşım yoksulluğa çözüm sunmaktan çok yoksulluğun kronikleşmesine neden olmaktadır. Çünkü gönüllülük esasına dayanan sosyal yardım etkinlikleri yoksulluğu yapısal bir sorun olarak kavramaktan uzak, devamlılıkları

açısından riskli, ulaşılabilirliği açısından yetersizdir (Metin, 2011: 186). Ayrıca gönüllülük esasına dayanan sosyal yardım dernekleri hayırseverlerin samimi duygularını bazen kötüye de kullanabilmektedir. Medyaya yansıyan bir örnek, Deniz Feneri Derneği'nin Almanya'daki Türklerden topladığı bağışların büyük bir kısmını amaç dışı kullanarak davalık olması ve dolandırıcılık hükmü giymesidir (Gürsoy, 2011: 58).

AKP döneminin sosyal yardım politikasıyla ilgili Yıldızcan ve Yaka (2010: 244-245) şu açıklamarda bulunmaktadır: “AKP döneminde devletin sosyal yardım harcamalarının dramatik bir şekilde artmış olması -2002 yılında sosyal yardımlara ayrılan bütçe 1,3 milyar TL iken bu rakam 2016 yılında yaklaşık 35 milyar TL'ye yükselmiştir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2016 Yılı Faaliyet Raporu)- oldukça manidardır ve sadece yoksulluğun sürdürülebilir hale getirilmesi stratejisine değil, AKP'nin yoksul kesimler üzerinde kurduğu hegemonyanın maddi araçlarına da işaret eder. Sosyal devletin formel sorumluluk ve yükümlülükleri reddedilirken devlet, vatandaşa yardım eli uzatmakta, bunu zorunlu olduğu için değil de lütfettiği için yapmaktadır. Zengin müslümanın iyi niyetinden mütevellit yoksula zekât vermesiyle benzer bir mantıkla devlet, yoksula yardım bağışlayarak “iyilik” ihsan etmektedir”.

Refah devleti anlayışında sosyal yardımlar “doğrudan” devletin finanse ettiği ve hak temelli bir yaklaşımla yürüttüğü bir yapıdayken; 1980'li yıllardan sonra, soruna daha “dolaylı” yollardan çözüm sunma şeklinde kendini göstermiştir. Bununla birlikte hak temelli sosyal politika anlayışında sosyal yurttaş olarak değerlendirilen ve bu statünün karşılığında koruma altına alınan yoksullar, AKP hükümetleri döneminde ağırlık kazanan hayırseverlik temelli sosyal politika anlayışıyla geleneksel ahlaki yapının eline (vicdanına) terk edilmiş ve yoksullukla mücadelede geleneksel dayanışma ilkeleri, sosyal politikanın yerine hâkim kılınmıştır. Böylece gönüllülük temelli yardımlaşma örgütleri ve vakıflar yardımlaşma pratiğinin temek aktörleri olarak ortaya çıkmıştır. 1990'ların sonuna doğru ortaya çıkan Deniz Feneri (1998), Kimse Yok mu (2003), Cansuyu Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (2005), İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (1992) gibi vakıflar da yardımlaşmayı ve bağış vermeyi teşvik etmek

üzere örgütlenmişlerdir. 2000’li yıllarda Dernekler Kanunu’nun değişmesi ve şirketlerin sivil toplum örgütlerine yaptığı bağışlar karşılığında gelir vergisinde indirim gerçekleştirilmesini sağlayan gelir vergisi düzenlemesi ve gıda bankası sistemi bu kuruluşların gelişmesinde itici unsur olmuştur (Yılmaz, 2013: 54). Milli Eğitim Bakanlığının 2003 yılında başlatmış olduğu “Eğitime %100 Destek” projesi de yine hayırseverlik yaklaşımının bir örneğini oluşturmakta, çok sayıda kurum ve sivil toplum kuruluşu ilk başladığı günden beri projeyi desteklemektedir. Bu proje kapsamında kurumlar ve hayırsever vatandaşlar ayni ve nakdi yardımlarda bulunmuş ve bunun sonucunda %100 oranında vergi muafiyeti elde etmişlerdir. Yani Buğra’nın (2015: 152-3) anlatımıyla, yeni sosyal yardım modelinde artık “girift bir biçimde iç içe geçmiş devlet ve gönüllü girişimler ilişkisi” görülmektedir.

Sosyal yardım politikalarının Türkiye’deki tarihi geçmişine bakıldığında, sosyal yardımlaşma temeline dayalı sosyal politika rejiminin ilk izlerine yeni sağ politikaların Türkiye’deki ilk sivil yürütücüsü ANAP hükümetleri döneminde, “fak fuk fon” adıyla anılan, 1986 yılında kurulan “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu” (SYDTF) ile rastlanmaktadır (Durmaz, 2016: 162). Bu fon ile devlet, modern ve kurumsal bir sosyal yardım programında olduğu gibi kaynak yaratan bir rolde değil, bunun yerine hayırseverlerin bağışlarını toplayan bir araç rolüyle yer almıştır (Durmaz, 2016: 162). Ayrıca bu fon ile devlet-vatandaş mantığının yerine geleneksel hayır-hasenat anlayışı devreye girmiştir -ki bu yeni sağ iklimine uygun bir yaklaşımdır- (Buğra, 2015: 211). Sonraki yıllarda buna formel sağlık güvencesi olmayan yoksulların sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlanmasını sağlayan Yeşil Kart uygulaması eklenmiştir (Buğra, 2015: 199). Yeşil Kart uygulamasıyla ilgili zamanında yöneltilen en temel eleştirilerden biri, herkesi kapsayan genel bir sağlık sigortası yerine sadece yoksullara yönelik bir uygulamanın tercih edilmesi idi (Buğra, 2015: 214). -Belki bu eleştirinin etkisinden olacak ki- Yeşil Kart uygulamasına 2012 yılında GSS’nin yürürlüğe sokulmasıyla birlikte son verilmiştir.

AKP dönemine gelinecek olursa bu dönem, önceki dönem uygulamalarında görülen “sosyal yardımların devlet işi olmadığı” şeklindeki yaklaşımın idame edildiği ve sosyal dayanışma kavramının oldukça ön plana çıkarıldığı söylenebilir

(Buğra, 2015: 218). Hayırseverlik temelli sosyal politikanın bir gereği olarak AKP’li yıllarda sosyal yardımlarda ciddi bir çeşitlenme söz konusu olmuştur. Bu çeşitlenmenin yardım kuruluşlarında yarattığı dağınıklığı gidermek, bu kuruluşları tek çatı altında toplayabilmek adına 2011 yılında “Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı” kurulmuştur. Bakanlık, sosyal hizmetler ve yardımlara ilişkin ulusal düzeyde politika ve stratejiler geliştirmek, uygulamak, uygulanmasını izlemek ve ortaya çıkan yeni hizmet modellerine göre güncelleyerek geliştirmek gibi görevler üstlenmektedir (Güneş, 2012: 153). Türkiye’nin en önemli sosyal yardım kurumu olarak ifade edilebilecek olan “Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü” (SYGM) de sosyal yardımları düzenleme ve dağıtma yükümlülüğüyle bu bakanlığın bünyesinde yer almaktadır. SYGM, sosyal yardım faaliyetlerini -ANAP döneminin ürünü olan ve AKP döneminde önemli bir araç olarak yürütülmeye devam eden- SYDTF kaynaklarını kullanarak, il ve ilçelerdeki “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları” (SYDV) aracılığıyla yürütmektedir (Urhan ve Urhan, 2015: 245-246). Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonundan vakıflar aracılığıyla yapılan harcamaların toplam tutarı ise 2003 yılında 651 milyon TL iken 2008 sonunda 1,797 milyar TL’ye ulaşmıştır (SYDGM, 2012: 3). Sosyal yardımların GSYH içindeki payı 2002’de %0,520 iken bu rakam 2011’de 1,4’e çıkmış ve 2013 yılı için %1,3521 olmuştur. SYDV'lere aktarılan periyodik payların miktarı ise 2005'te 194.052.000TL'den 2013'te 955.246.546TL'ye çıkmıştır (Tablo 10).

Tablo 10: Yıllara Göre SYDV'lere Aktarılan Periyodik Paylar (TL)

2003	108.964.000
2004	158.167.400
2005	194.052.700
2006	221.602.300
2007	295.112.100
2008	423.730.400

2009	459.982.200
2010	538.449.000
2011	596.635.200
2012	644.907.700
2013	955.246.546

Kaynak: SYDGM 2007 Faaliyet Raporu ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı 2013 Yılı Faaliyet Raporu

Sosyal politikayla ilgili tartışmaların ve etkinliklerin birçoğunun içeriğine dahil edilen hayırseverlik konusu, 2006 yılının İnsan Hakları Günü’nde Birleşmiş Milletler tarafından gerçekleştirilen etkinlikte de ana tema olarak işlenmiştir. “Yoksullukla Savaşmak: Hayırseverlik Değil, Bir Yükümlülüktür” (Fighting Poverty- A Matter of Obligation Not Charity) sloganıyla yürütülen etkinlikte hayırsever devlet modeli, sosyal devlet olma işlevini ifa edemeyeceği gerekçesiyle eleştirilmiştir (Gürsoy, 2011: 17-8; <http://www.tr.undp.org>, Erişim Tarihi: 23.04.2017). Türkiye’de ise eleştiri okları hayırseverlik anlayışını sosyal politikasının temel vurgusu yapan AK Parti’ye yöneltilmektedir. Buğra’nın (2006) bu konudaki yorumu; “AKP’nin gönüllü sorumluluk yüklenme çabalarının, yükümlülüklerin yerine getirilmediği bir duruma meşruiyet kazandıracak yönde işlediği” şeklindedir.

AKP’nin sosyal yardım konusunda uyguladığı politikalara yöneltilen eleştiriler toplanacak olursa; öncelikle ilk eleştiri AKP hükümeti sosyal politikalarının sosyal hakları sınırlayan ve itaati ön plana çıkaran tavrı nedeniyle *paternalist*, vatandaş iktidar arasında hak-yükümlülük ilişkisi yerine müşteri ilişkisi yaratması; yapılan sosyal yardımların karşılığında oy beklentisi içine girmesi nedeniyle de *klientelist* nitelikler taşıdığı yönündedir (Çelik, 2010: 69-70). 2007 yılında dönemin hükümet sözcüsü Cemil Çiçek’in gazeteye verdiği bir röportaj AKP’nin klientelist yanını açıkça gözler önüne sermektedir: “Yaptığımız her hizmetin oya dönmesini isteriz. Burada da tabiatıyla oy talep etme var. Halkımızın, ‘AK Parti benim iyi günümde de kötü günümde de yanımda’ demesini istiyoruz. Kaldı ki bu tür yardımlar, kendi inanç

sistemimizde, geleneklerimizde var.” (Tamer, 2007). Sosyal yardımların rutin yardımlar olmaktan çıkarak klientelist politikalara alet edildiğini Mart 2009 yerel seçimleri öncesi döneme ait verilere bakıldığında daha net görmek mümkündür. Buna göre SYDTF kapsamında Şubat 2008’de yaklaşık 124 milyon TL olarak gerçekleşen yardım miktarı, Şubat 2009’da yaklaşık 3 misli artarak 317 milyon TL civarında, Mart 2009’da da yaklaşık 300 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca seçim açısından kritik olan bölgelerde yardım harcamalarının yüksek olduğu görülmüş, en fazla sosyal yardım yapılan il 32 milyon TL ile İstanbul olurken bunu 17 milyon TL civarında harcama ile Diyarbakır ili izlemiştir. Seçim açısından kritik olan Şanlıurfa iline de çevre bölgelerdekilere göre daha fazla kaynak (11 milyon TL civarında) aktarılmıştır (Metin, 2011: 197). Burada partinin verdiği hizmetin karşılığını talep etmesi çok doğal karşılanmakla birlikte yardımların zamansal ve mekansal dengesizliği sorun olarak görülmektedir.

İkinci eleştiri, sosyal yardımların “hak olarak düzenlenmesi, keyfilikten çıkarılması ve yasal bir bütünlüğe kavuşturulması yerine düzensiz, dağınık ve politik etkiye açık” ‘hayırsever’ sosyal politika araçlarının tercih edildiği yönündedir (Çelik, 2010: 75). AKP’nin muhafazakar-hayırsever sosyal politikasının söz konusu araçları Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, Yeşil Kart, belediyeler, cemaatler, tarikatlar, vakıflar, dernekler, gönüllü kuruluşlar ve özel sektör olarak sayılabilir (Çelik, 2010: 70). Bu araçların yoksullukla mücadele anlamına geldiklerini söylemek çok zordur; hatta her biri ayrıca incelendiğinde imkansızdır denilebilir (Koray, 2008: 471). Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu ile Yeşil Kart uygulamasından söz edilecek olursa bu uygulamaların gerek kapsam gerek sunduğu hizmet bakımından çok yetersiz oldukları, ayrıca hak temeline dayanmayıp eşitsiz ve keyfi bir yapıya sahip oldukları; öte yandan kamu veya sivil toplum kuruluşları eliyle yapılan yardımların yardımdan öteye geçemediği ve görünüşe göre geçemeyeceği söylenebilir (Koray, 2008: 489).

Bunların yanında, yapılan yardımların etkinliğini ölçecek bir mekanizmanın bulunmaması, yardımın kime yapılacağını belirlenmesinde bilimsel kriterlerin göz önüne alınmaması ve yardımların süreklilik göstermemesi de bu konudaki başlıca eleştirilerdendir (<https://www.chp.org.tr>, 2011: Erişim Tarihi: 24.04.2017). Sosyal

yardımların sürekliliği önemli bir husustur ve sağlandığında bazı diğer eleştiri noktalarını da otomatikman düzeltme potansiyeline sahiptir. Sürekliliğin sağlanması ise Güneş'e (2012: 168) göre devletin yoksulların muhtaçlıklarını her hâlükârda bir "hak" olarak değerlendirmesine ve kendisinin de yoksulluğu gidermeyi sürdürmek adına çeşitli uygulamalar geliştirmesine bağlıdır. Böyle olduğu takdirde sosyal yardımlar hem teoride hem de uygulamada geçerlilik kazanabilecektir.

Diğer bir eleştiri ise, devletin sosyal yardım rejimindeki rolüne ilişkin bir eleştiridir. Son yıllarda yeni sağ yaklaşımın toplumsal, ekonomik ve siyasal düzlemde yarattığı değişimlerin etkisiyle, devlet temelli refahtan, karma refah modeline geçiş sağlanmaya çalışılmakta ve sivil örgütlerin rol ve sorumluluklarını yeniden tanımlama çabasına girilmektedir. Eleştirilen nokta refah karması modelinin tercih edilmesi değil, sosyal politika kurumları arasındaki geleneksel birbirini "tamamlama" ilişkisinin, "ikame" ilişkisine dönüştürülmeye, devletin sorumluluğunun -tamamıyla- diğer kurumlara devredilmeye çalışılmasıdır (Sarıipek, 2017: 81). Sarıipek'in (2017: 95) anlatımıyla; "asıl hedef, devletin üstlenmiş olduğu sorumlulukları diğer aktörlere devretmek ve daha önceleri aktörler arasında bulunan birbirini uyumlu biçimde tamamlamak şeklindeki ilişkiyi, devleti ikame etmek şeklinde yeniden tanımlamaktır." Duruma sonuç odaklı yaklaşarak önemli olanın sosyal yardımın yapılmış olması diyenler olabilir. Ancak sosyal politikalar özü itibarıyla hak temelli olmalı ve bu yüzden devlet eliyle gerçekleştirilmelidir. Çünkü bireyin sosyo-ekonomik güvencini tam anlamıyla sağlayabilecek güç yalnızca devlet aygıtındadır. Diğer aktörler ise bu sistemde başat roldeki devleti tamamlayıcı ve ona destek sağlayıcı bir rolde yer almalı ve hükümetlerin yetersiz kaldığı durumlarda onlara yardım sunmalıdır. Kısaca yoksullukla mücadele, devletin diğer aktörlerle birlikte aktif katılımı ve politik kararlılığı ile sürdürülmesi gereken ekonomik, sosyal, politik ve kültürel ve teknik boyutları olan çok yönlü bir süreçtir (Gürses, 2007: 70-71).

Özetle Türkiye'de uzun bir süredir yoksulluğa yönelik bakış açısı gönüllülük esasına dayalı olarak sürdürülmekte ve sosyal yardım etkinlikleri de bu bağlamda hayırseverlik erdemine ve sivil sorumluluk anlayışına havale edilmektedir (Buğra, 2015: 243). Yine bu yaklaşımın bir sonucu olarak, devletin sosyal yardımlara katılma

payında ciddi bir azalış meydana gelmekte, yapılan sosyal yardımlar klientelist yönüyle ön plana çıkmakta ve hak temelli sosyal politikanın yerini hayırseverlik temelli bir sosyal politika modeli almakta, gerçek anlamda yoksulluğa “hamiyet ve şefkat duygularına seslenerek” (Buğra, 2015: 153) çözüm üretilebileceği yanılgısına düşülmektedir.

Tüm bu eleştiri ve olumsuzluklar göz önünde bulundurularak, olumlu çıktı sağlayabileceği düşünülen şu çözüm önerileri dikkate alınmalıdır: Öncelikle AKP dönemi yoksullukla mücadelede devletin görevi vurgulanmak yerine vakıfların mikro kredi uygulamalarının, çeşitli sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarının ve yerel yönetimlerin yaptığı gıda ve yakacak yardımlarının ön plana çıkarıldığı görülmektedir (Gürses, 2007: 70-71). Oysa yoksullukla mücadelede başrol devlete ait olmalı ve diğer aktörler devletin “yerine” değil “yanında” yer almalıdır. Yoksullukla mücadele, hayırseverlik olarak değerlendirilip bireylerin fedakârlığına bırakılmak yerine yükümlülük ve hak temelli olarak değerlendirilip devletin zorunlu görevleri kapsamına alınmalıdır (Buğra, 2006).

Sosyal yardım yöntemi, yoksulların ihtiyacı olduğunda yardım yapmayı içeren geçici bir önlem biçiminde sunulmayıp, yoksulluk meselesine kökten çözüm sunmayı hedeflemelidir (Güneş, 2012: 176). Yani yardımlar vatandaşların geleceklerini garanti altına alabilecek nitelikte olmalı ve AKP’nin sağlık politikalarıyla ilgili verilen koruyucu ve önleyici öneri, yoksulluğun kronik hâl almasını engellemek için bu alanda da geçerli kılınmalıdır. Ayrıca yoksulluk konusunda gerçekçi bir mücadelenin Koray’ın (2008: 469) belirttiği gibi ancak “gelir dağılımındaki adaletsizliği düzeltmeye yönelik ekonomi, maliye, vergi ücret gibi temel politikalarda değişiklikler gerçekleştirme” ile olabileceği unutulmamalıdır.

Dahası Türkiye’de yapılan sosyal yardımların “miktar ve kapsam olarak ekonomik dalgalanmalara karşı (kriz, enflasyon vb.) duyarlı-esnek olmadığı” (Güneş, 2012: 177) tesbitine dayanarak; bir nevi zekât veya sadakaya dönüşmesinin önüne geçilmeli ve bu yardımlar siyasi devamlılık adına klientelist politikalara alet edilmemelidir.

Sözün özü; yoksulluk da dahil olmak üzere yeni sağ politikalarla birlikte artış gösteren sosyal sorunların aşılmasında “etkin bir devlet politikası” gerekmektedir (Koray, 2008: 506). Aksi takdirde yoksulluk sorunu Türkiye’de giderek içinden çıkılmaz güç bir durum ortaya çıkaracak; sosyal devlet anlayışı ve sosyal politika ise daha yoğun bir tahribata maruz kalacaktır.

SONUÇ

Türkiye’de hegemonya kurma süreci 1980’li yıllarla birlikte başlayan ve bugün halen etkisini sürdüren yeni sağ ideolojinin sosyo-ekonomik yapıda büyük bir değişim yarattığı görülmekte, bilhassa sosyal politikalar açısından önemli ve kaçınılmaz sonuçlarına şahit olunmaktadır. İktidar partiler tarafından uygulanan yeni sağ politikalar devletin müdahale düzeyini belirlemekte, aynı zamanda sosyal politikanın da sınırlarını çizmektedir. Dolayısıyla bu süreçte sosyal politika, yeni sağın iki kanadı olan neoliberalizm ve neomuhafazakarlık değerleri ile (-ne göre) şekil almış ve almaya devam etmektedir. Yeni Sağ’ın gölgesinde yeniden şekillenen sosyal politikanın geleneksel unsurları da bu süreçte birçok yönüyle aşınmıştır.

Yeni sağ anlayışla birlikte; öncelikle büyük mücadeleler sonucu elde edilen Keynesyen refah dönemi kazanımları birer birer terk edilmeye başlanmıştır. Yine bu süreçte eğitim, sağlık ve konut gibi kamusal hizmetler piyasalaştırılırken, sosyal güvenlik anlayışı da bireysel güvenlik anlayışına dönüştürülerek, sermayenin beklentilerini karşılayacak bir hal almıştır. Bu dönemin bir diğer dikkat çeken yönü de sendikal hakların sınırlandırılarak sendikaların gücünün kırılmasıdır. Bu değişimler genel çerçevede değerlendirildiğinde sosyal politikanın “sosyal” niteliğine ışık tutan unsurların da yok olma tehlikesiyle karşıya karşıya kaldığı farkedilmektedir. Çünkü Özuğurlu’nun (2003: 71) da belirttiği gibi sosyal nitelemesinin -siyasi hukuksal- içeriği “hak” kavramı ve “metasızlaşmış” alanların varlığı ile özetlenebilir. Ancak devletin yapmakla yükümlü olduğu kamusal hizmetlerin azaltıldığı ve özelleştirildiği yerde (eğitim konusunda özel okul ve dershaneler, sağlık konusunda özel hastaneler, sosyal güvenlik konusunda ise özel sigortacılık ve prim ödeme sistemi) hak temelli bir yaklaşımın benimsendiğini ve metasızlaşmış bir alanın var olduğunu, dolayısıyla sosyal politikanın “sosyal” nitelemesini tam olarak karşılayan bir politika yürütüldüğünü söylemek çok zordur. Dahası özel sektörün ciddi sosyal sorunlar (işsizlik, yaşlılık, hastalık vb.) karşısında devlet aygıtı gibi çözüm üretebilecek güce sahip olmasını beklemek de zordur.

Bu değişimlerin yanında daha köklü bir değişim -hatta paradigma değişikliği- ise “yoksullukla mücadele” konusunda olmuştur. Özellikle AKP döneminde sosyal güvenlikle ilişkilendirilen “sosyal sigorta, sosyal hizmet ve sosyal yardım”

üçlüsünden en çok sosyal yardıma ilgi gösterilmesi sosyo-ekonomik hakların gözetilmesinden ziyade yoksullara yönelik bir “sosyal yardım” pratiğinin tercih edildiğini, sosyal politikanın giderek sosyal yardıma indirgendliğini göstermektedir. Yoksullukla mücadele konusunda kamusal sorumluluk yerine aileler, hayırseverler ve dini toplulukların yardım ve dayanışmasına başvurulmuştur. Yani refah devleti anlayışında doğrudan devlet sorumluluğunda yürütülen yoksullukla mücadele politikaları yeni sağ anlayışta değişime uğramış, yoksulluk meselesi “hayırseverlik” vurgusuyla sivil toplum kuruluşları, aileler ve hayırseverlere yönlendirilmiştir. Bu da sonuç olarak sosyal politikanın hayırseverlik anlayışına dönüşmesine neden olmuş ve “hak temelli sosyal politika”nın yerini “hayırseverlik temelli sosyal politika” anlayışı almıştır.

Yoksullukla mücadele konusunda bir diğer önemli konu da devletin rolüne ilişkindir. Şöyle ki; yoksulluk mücadele, devletin diğer aktörlerle birlikte yürütmesi gereken çok boyutlu bir süreci ifade etmektedir. Ancak pratikte devletin üstlenmesi gereken sorumluluğun neredeyse tamamen diğer aktörlere bırakıldığı görülmektedir. Oysa olması gereken temelde devletin ciddi bir rol üstlenmesi ve diğer aktörlerin de bu konuda devlete destek sunmasıdır.

Tüm değerlendirmeler ışığında görüldüğü üzere yeni sağın sosyal politika üzerindeki etkisi ve onu dönüştürdüğü biçim çok da olumlu sonuçlanmamıştır. Bu noktada yapılması gereken; devletin sosyal yanını güçlendirmek ve sosyal sorunların çözümünde devlete daha ciddi bir rol yüklemektir. En önemlisi de hak temelli bir sosyal politika anlayışının benimsenmesidir.

KAYNAKÇA

- Akalın, Mehmet (2016). Sosyal Konutların Türkiye'nin Konut Politikaları İçerisindeki Yeri ve TOKİ'nin Sosyal Konut Uygulamaları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:1, 107-123.
- Aksoy, Şinasi (1998). Yeni Sağ, Kamu Yönetimi ve Yerel Yönetim: Eleştirel Bir Yaklaşım. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Sayı: 1, 3-13.
- Aktan, Coşkun Can (1995). Klasik Liberalizm, Neo-Liberalizm ve Libertarianizm. *Amme İdaresi Dergisi*, Sayı: 1, 3-32.
- Aktan, Coşkun Can ve Özlem Özkıvrak (2003). *Sosyal Refah Devleti*. <http://www.canaktan.org/politika/refah-devleti/dogusu-gelisim.htm>, Erişim Tarihi: 20.04.2017.
- AKP. (2002). *Seçim Beyannamesi- Her Şey Türkiye İçin*. www.tbmm.gov.tr/.
- AKP. (2004) *Parti Programı*. <http://www.akparti.org.tr>.
- AKP. (2007). *Seçim Beyannamesi- Nice Ak Yıllara*. www.tbmm.gov.tr/.
- Allahverdiyev, Ali (2015). *Türkiye'de Yeni Sağ Politikalar*. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- ANAP. (1983). *Parti Tüzüğü*. www.tbmm.gov.tr/.
- ANAP. (1983). *Parti Programı*. www.tbmm.gov.tr/.
- ANAP. (1983). *Seçim Beyannamesi*. www.tbmm.gov.tr/.
- Atik, Selda (2009). Post Otistik İktisat Çerçevesinde Küresel Ekonomik Kriz ve Neo Klasik İktisat İlişkisi (Bildiri). *Anadolu Uluslararası İktisat Kongresi*, Eskişehir.
- Ayaz, Mehmet Fatih (2015). Turgut Özal Dönemi Eğitim Politikaları ve Günümüze Yansımaları. *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 50, 325-338.

Aydoğanoglu, Erkan (2011). *AKP ve Çalışma Yaşamındaki Başlıca Değişiklikler*. <https://ozgurlukdunyasi.org/arsiv/40-sayi-220/342-akp-ve-calisma-yasamindaki-baslica-degisiklikler>, Erişim Tarihi: 25.02.2017.

Ayhan Türkbay, Rezzan ve Ferihan Polat (2011). Neoliberalizmde Özgürlük Paradoksu ve Sosyal Haklar. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 8, 85-97.

Bakın, Ali (2005). *Küreselleşme, Sosyal Politika Alanında Yaşanan Dönüşüm ve Türkiye'nin Refah Rejiminin Karmaşık Niteliği*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bakırezer, Güven ve Yücel Demirer (2013). AK Parti'nin Sosyal Siyaseti. (Derleyenler: İlhan Uzgel ve Bülent Duru). *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu (2002-2009)*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 153-178.

Balta, Ecehan (2013). Herkes İçin Sağlıktan Paran Kadar Sağlığa: Türkiye'de Sağlık Politikalarının Neoliberal Dönüşümü. *Praksis Dergisi*, Sayı: 30-31, 147-166.

Baltacı, Cemal (2004). Yeni Sağ Üzerine Bir Eleştiri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, Sayı: 2, 359-373.

Barry, Norman P. (1989). *Yeni Sağ*. (1. Baskı). (Çeviren: Cevdet Aykan). Ankara: Tisamat Basım.

Boratav, Korkut (2004). *Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2002*. (8. Baskı). Ankara: İmge Kitapevi.

Boratav, Korkut (2011). *Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2009*. (15. Baskı). Ankara: İmge Kitapevi.

Buğra, Ayşe (2006). *Yoksullukla Mücadele Hayırseverlik Değil*. <http://www.spf.boun.edu.tr/docs/radikal2-2006.12.10.pdf>, Erişim Tarihi: 27.04.2017.

Buğra, Ayşe (2015). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika* (7. Baskı). İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Can, Sadık (2010). *1980’den Bu Güne İç Politika*.
<http://www.sadikcan.com/15-konu-1980den-bu-gune-ic-politika.html>,
 Erişim Tarihi: 15.01.2017.

Cem, Hayri (2007). *AKP’nin Neoliberal Politikaları Kooperatifçiliği Bitiriyor*.
<http://www.birgun.net/haber-detay/akp-nin-neoliberal-politikalari-kooperatifciligi-bitiriyor-11426.html>, Erişim Tarihi: 24.03.2017.

Çelik, Aziz (2010). Muhafazakar Sosyal Politika Yönelimi: Hak Yerine Yardım- Yükümlülük Yerine Hayırseverlik. *I.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 42, 63-81.

Çelik, Aziz (2013). *Türkiye’de Sosyal Politika Özet- Paternalizmden Yeni Liberalizme*.
<https://azizcelik2013.files.wordpress.com/2014/01/tc3bcrkiyede-sosyal-politika-celik.pdf>, Erişim Tarihi: 29.11.2016.

Çetin, Halis (2002). Liberalizmin Tarihsel Kökenleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Sayı: 1, 79-96.

Çınar, Yusuf (2013). *AK Parti İktidarı ve Kıbrıs Sorunu*.
<http://www.usbed.org/turk-dis-politikasi/news-ak-parti-iktidari-ve-kibris-sorunu.html>, Erişim Tarihi: 01.02.2017.

Çoban, Aykut Namık (2012). Cumhuriyetin İlanından Günümüze Konut Politikası. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. Sayı: 3, 75-108.

Dağlı Nuran ve Belma Aktürk (Hazırlayanlar). (1988). *Hükümetler ve Programları 1980-1987, 1983-1987, 1988: Özal Hükümet Programının Okunması*, III. Cilt, Yayın No: 175, Ankara: T.B.M.M. Kütüphane ve Tercüme Müdürlüğü.

Durmaz, Orkun Saip (2016). Neo-liberal Sosyal Politika Rejiminin Tesisi ve AKP. *Çalışma ve Toplum Dergisi*. Sayı: 48, 143-168.

Dursunoğlu, İsmail (2016). Sosyal Darwinizm. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı: 1, 210-221.

Esin, Pars (1982). *İşbölümü, Yabancılaşma ve Sosyal Politika*. Ankara: A.Ü. SBF Yayınları, No: 52.

Eşki, Hülya (2003). *Kamu Yönetiminde Değişim ve Yeni Yönetim Modelleri*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Eştürk, Özlem (2006). *Türkiye’de Liberalizm: 1983-1989 Turgut Özal Dönemi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Hatay.

Er, Ünal (2011). *Sağlıkta Dönüşümün Aracı: Genel Sağlık Sigortası*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Erdi Lelandais, Gülçin (2015). Türkiye’de Neoliberal Muhafazakarlık Etkisinde Kentleşme. *Türkiye Politika ve Araştırma Merkezi*, Sayı: 7, 53-69, (<http://researchturkey.org/tr/urbanisation-under-neoliberal-conservatism-in-turkey/>), Erişim Tarihi: 27.03.2017.

Erdoğan, Mustafa (2001). *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*. (1. Baskı). Ankara: Liberte Yayınları.

Erdoğan, Mustafa (2002). *Sosyal- Liberal Sentez*. <http://www.liberal.org.tr/sayfa/sosyal-liberal-sentez-mustafa-erdogan,268.php>, Erişim Tarihi: 12.06.2016.

Erdoğan, Seyhan (2013). Sosyal Politikada Değişim ve Sosyal Güvenlik Reformu. (Derleyenler: İlhan Uzgel ve Bülent Duru). *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu (2002-2009)*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 660-686.

- Ersoy, Uğur (2002). *Türkiye Örneğinde Yeni Sağ: Anavatan Partisi Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Firidin Özgür, Ebru (2013). Barınma, Tüketim ve Yatırım Üçgeninde Konut ve Planlama. *Mimarlık Kültürü Dergisi*, Sayı: 47, 46-52.
- Friedman, Milton (1988). *Kapitalizm ve Özgürlük*. (1. Baskı). (Çeviren: Doğan Erberk ve Nilgün Himmetoğlu). İstanbul: Altın Yayınları.
- Geray, Cevat (2013). AKP ve Konut: Toplumsal Konut Yöneltili Açısından TOKİ Uygulamaları. (Derleyenler: İlhan Uzgel ve Bülent Duru). *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu (2002-2009)*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 743-753.
- Güç, Yunus (2015). *Refah Devletinin Gelişimi ve Türkiye’de Refah Devleti Algısı: İstanbul İlinde Bir Alan Araştırması*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gül, Hüseyin (2008). Türkiye’nin Eğitim Sorunları, AKP’nin Eğitime Bakışı ve Çözüm Önerileri. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, Sayı:3, 181-196.
- Güler, Birgül Ayman (1996). *Yeni Sağ ve Devletin Değişimi: Yapısal Uyarlanma Politikaları*. (1. Baskı). Ankara: TODAİE.
- Güneş, Mehmet (2012). Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımların Bir Kamu Yönetimi Politikası Olarak Sürdürülebilirliği. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 24, 149-184.
- Gürses, Didem (2007), Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 1, 59-74.
- Gürsoy, Seyran (2011). *Sosyal Politikada Dönüşüm ve Sosyal Yardımlar: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Güzelsarı, Selime (2007). *Küresel Kapitalizm ve Devletin Dönüşümü Türkiye’de Mali İdarede Yeniden Yapılanma*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Hamzaoglu, Onur (2013). Türkiye’de Sağlık Harcamalarının Kaynağı ve Sağlık Bakanlığı 2014 Yılı Bütçe Sunumu. *Toplum ve Hekim Dergisi*, Sayı: 6, 459-465.

Harvey, David (2007). *Brief History of Neoliberalism* (1. Baskı). New York: Oxford University Press.

Helvacioğlu, Banu (2002). Neoliberal Siyasi Ahlak: Beterin Beteri Vardır. *Birikim Dergisi*, Sayı: 158, 44-49.

Hesapçioğlu, Muhsin (1991). Eğitim Kuponları: Eğitim Finansmanında Alternatif Bir Yaklaşım. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Sayı: 3, 157-169.

Heywood, Andrew (2014). *Siyaset* (14. Baskı). (Çeviren: Bekir Berat Özipek vd.). Ankara: Liberte Yayınları.

Hobbes, Thomas (1651). *Leviathan* (3. Baskı). (Çeviren: Semih Lim). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İnal, Kemal (2006). Neoliberal Eğitim ve Yeni İlköğretim Müfredatının Eleştirisi. *Praksis Dergisi*, Sayı: 14, 265-287.

İnal, Kemal (2013). AKP’nin Neoliberal ve Muhafazakar Eğitim Anlayışı. (Derleyenler: İlhan Uzgel ve Bülent Duru). *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu (2002-2009)*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 689-719.

İnal, Kemal (2015). Piyasa ve Muhafazakarlığın Elinde Araçsallaşan Eğitim, *Himmet Fıtrat, Piyasa: AKP Döneminde Sosyal Politika*, (Der. Meryem Koray ve Aziz Çelik). İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Kalkan, Buğra (2013). *Klasik Liberalizm Geleneğinde Kendiliğinden Doğan Düzen Kavramının Gelişimi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kandemir, Kâzım (2013). *Türkiye’de Muhafazakar Siyaset ve Değişim İlişkisi: AK Parti Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Kapar, Recep (2015). AKP İktidarında Sosyal Sigortalar, *Himmet Fitrat, Piyasa: AKP Döneminde Sosyal Politika*, (Der. Meryem Koray ve Aziz Çelik). İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Karagöz, Yıldız (2002). Liberal Öğretide Adalet, Hak ve Özgürlük. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 26, 267-295.

Kızılar, Neslihan (2017). Türkiye’de Yoksullukla Mücadele ve Sosyal Transfer Harcamaları. *Journal Of Life Economics*, Sayı: 11, 77-100, http://www.jlecon.com/Makaleler/669687096_77-100.%20N.%20KIZILER.pdf (Erişim Tarihi: 01.04.2017).

Koçal, Vedat (2014). *Bir Sosyal Politika ve Siyasi Meşruiyet Aracı Olarak ‘Hayırseverlik’: Türkiye’de Sivil Yardım Organizasyonlarının Politik Ekonomisi ve Siyasal İşlevi*. V.I. Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu, 211-224, <http://www.sosyalhaklar.net/2014/bildiriler/kocal.pdf> (Erişim Tarihi: 11.04.2017).

Koray, Meryem (2000). *Sosyal Politika* (1. Baskı). Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları.

Koray, Meryem (2007). Sosyal Politikanın Anlamını ve İşlevini Tartışmak. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı: 15, 19-56.

Koray, Meryem (2008). *Sosyal Politika* (3. Baskı). Ankara: İmge Kitapevi.

Koray, Meryem (2015). AKP Dönemi: Neo-Liberalizm, Neo-Muhafazakarlık, Neo-Popülizm Beşiğinde Sallanan Sosyal Devlet ve Sosyal Politika, *Himmet Fıtrat, Piyasa: AKP Döneminde Sosyal Politika*, (Der. Meryem Koray ve Aziz Çelik). İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Köroğlu, Ahmet (2012). Türkiye’de 1990’lı Yıllarda Ortaya Çıkan Siyasi Liberalizm Pratikleri. *İnsan ve Toplum Dergisi*, Sayı: 3, 119-138.

Köse, Ahmet Haşim ve Serdal Bahçe (2013). “Hayırsever” Devletin Yükselişi: AKP Yönetiminde Gelir Dağılımı ve Yoksulluk. (Derleyenler: İlhan Uzgel ve Bülent Duru). *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu (2002-2009)*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 492-509.

Kurtbağ, Ömer (2007). *Eleştirel Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları Çerçevesinde Amerikan Dış Politikasının Analizi-Hegemonya Söylemi ve Amerikan Muhafazakâr Sağı*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Küp, Dilek (2012). *Yeni Sağ Politikalar Ekseninde Türk Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma Arayışları ve Bu Yeni Yapının Beklentilere Cevap Verebilme Düzeyi*. Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.

Metin, Onur (2011). Sosyal Politika Açısından AKP Dönemi: Sosyal Yardım Alanında Yaşananlar. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı: 1, 179-200.

Müftüoğlu, Özgür (2008). *Yeni Liberal Dönüşüm Süreci ve Sosyal Politika*. <http://ozgurmuftuoglu.blogspot.com.tr/2008/09/yeni-liberal-dnm-sreci-ve-sosyal.html>, Erişim Tarihi: 16.07.2016.

Olgun, Hakan (2013). Yeni Sağ ve Sosyal Devlet: Thatcher Dönemi Britanyası’nda Konut Politikası. *Amme İdaresi Dergisi*, Sayı: 3, 89-111.

- Oral, Naciye ve Selami Erdoğan (2014). Turgut Özal Dönemi Türkiye’de Siyasi Liberalizm. *Journal of Business Economics and Political Science*, Vol. 3, No: 6, 35-53.
- Öktem Ünsal, Binnur (2015). AKP Dönemi Kentleşme Politikaları ve Kentsel Dönüşüm, *Himmet Fıtrat, Piyasa: AKP Döneminde Sosyal Politika*, (Der. Meryem Koray ve Aziz Çelik). İstanbul: İletişim Yayıncılık, 301-316.
- Özalp, Ahmet (2008). Diyalektik Düzlemde Refah Devleti İle Yeni Sağ İlişkisi. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 23, 106-119.
- Özaydın, Mehmet Merve (2007). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye ve Avrupa Birliğinde Sosyal Politikalarda Yaşanan Değişimin Analizi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özaydın, Mehmet Merve (2013). Refah Devletinin Krizi, Sosyal Politikanın Dönüşümü ve Yükselen Sivil Toplum. *Emek ve Toplum Dergisi*, Sayı: 3, 74-91.
- Özdemir, Süleyman (2004). Sosyal Refah’ın Sağlanması Yeni Bir Anlayış: “Refah Karması” ve Sosyal Refah Sağlayıcı Kurumlar. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı: 48, 97-127.
- Özdemir, Süleyman (2007). *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti* (2. Baskı). İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Özkazanç, Alev (1996). “Türkiye’de Yeni Sağ”. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi; Yüzyıl Biterken*. İletişim Yayıncılık, 1218-1224.
- Özkazanç, Alev (1998). *Türkiye’de Siyasi İktidar ve Meşruiyet Sorunu: 1980’li Yıllarda Yeni Sağ*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Öztürk, Osman (2015). Sağlıkta Neoliberal Dönüşüm ve Hak Kayıpları, *Himmet Fıtrat, Piyasa: AKP Döneminde Sosyal Politika*, (Der. Meryem Koray ve Aziz Çelik). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Özügurlu, Metin (2003). Sosyal Politikanın Dönüşümü ya da Sıfatın Suretten Kopuşu. *Mülkiye Dergisi*, Sayı: 239, 59-74.
- Sakallıoğlu, Ümit C. (1996). “1983-1994: Siyasal Parti Topoğrafyası”. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi; Yüzyıl Biterken*. İletişim Yayıncılık, 1248-1252.
- Sallan Gül, Songül (2000). Yeni Sağ Sosyal Güvenlik Anlayışının Tarihsel Bağlantıları: İngiltere ve Türkiye Örnekleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı: 40, 51-66.
- Sallan Gül, Songül (2006). *Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa!* (2. Baskı). Ankara: Ebabil Yayıncılık.
- Sarıipek, Doğa Başar (2017). “Hak Temelli” Sosyal Politikadan “Hayırseverlik Temelli” Sosyal Politikaya Geçişte Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü. *İnsan ve İnsan Dergisi*, Sayı: 11, 81-99.
- Sombart, Werner (1998). *Aşk, Lüks ve Kapitalizm* (1. Baskı). (Çeviren: Necati Alça). Ankara: Bilim ve Sanat Yayıncılık.
- Soyer, Ata (2009). 1980’den Günümüze Sağlık Politikaları. *Praksis Dergisi*, Sayı: 9, 301-319.
- Şahin, Levent (2015). *Sosyal Politikanın Geleceğine İlişkin Söylemler*. <http://drleventsahin.blogspot.com.tr/2015/04/sosyal-politika-yazilari-4-sosyal.html>, Erişim Tarihi: 20.12.2016.
- Şener Bülent ve Çağrı D. Çolak (2015). Türkiye’de Yeni Sağ’ın Kamu Yönetimi Anlayışı: Turgut Özal ve ANAP. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:18, 393-417.

Şengül, Hüseyin T. (2000). Siyaset ve Mekânsal Ölçek Sorunu: Yerelci Stratejilerin Bir Eleştirisi, *Küreselleşme Emperyalizm Yerelcilik İşçi Sınıfı*, (Der. Ahmet Tonak). Ankara: İmge Yayıncılık.

Şenkal, Abdülkadir (2011). *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika* (3. Baskı). İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Şimşek, Hasan (1997). *21. Yüzyılın Eşiğinde Paradigmalar Savaşı: Kaostaki Türkiye* (1. Baskı). İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Şimşek, Hasan (2014). *Paradigmalar Savaşı ve Beşinci Dalga: Sosyal Devletin ve Yeni Liberalizmin Öyküsü* (1. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.

Şiriner Önver, Makbule (2016). *Konut ve Konut Politikası* (1.Baskı). İstanbul: Ijopec Yayıncılık.

Talas, Cahit (1967). *Sosyal Politika - Sosyal Politikaya Giriş ve Tarihsel Gelişim* (3. Baskı). Ankara: Sevinç Matbaası.

Talas, Cahit (1990). *Toplumsal Politika* (2. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.

Talas, Cahit (1993). Liberalciliğin Geri Dönüşü ve Sonrası. *Amme İdaresi Dergisi*, Sayı: 3, 3-12.

Tanör, Bülent (1986). *İki Anayasa: 1961-1982* (1. Baskı). İstanbul: Beta Yayın.

Tanör, Bülent (2000). Siyasal Tarih: 1980-1995, *Türkiye Tarihi 5: Bugünkü Türkiye Tarihi 1980-1995* (3. Baskı). İstanbul: Cem Yayınevi.

Tamer, Meral (2007). Yoksullar Topluca AKP'ye Oy Verecek. <http://www.milliyet.com.tr/yoksullar-topluca-akp-ye-oy-verecek/meral-tamer/ekonomi/yazardetayarsiv/30.06.2007/204223/default.htm>, Erişim Tarihi: 02.05.2017.

Timur, Taner (2014). *AKP'nin Önlenebilir Karşı Devrimi* (1.Baskı). İstanbul: Yordam Kitap.

- Topal, Aylin (2002). Küreselleşme Sürecinde Türkiye'yi Anlamaya Yarayan Bir Anahtar: Yeni Sağ. *Praksis Dergisi*, Sayı: 7, 63-85.
- Topçuoğlu, Reyhan Atasü ve Emrah Akbaş (2009). Küreselleşme Sürecinde Daralan Sosyal Haklar ve Türkiye'de Sosyal Hizmet Sunumunda Yaşanan Dönüşümün Kuramsal Ve Politik Çerçevesi (Bildiri). *Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu*, Antalya.
- Tosun, Cengiz Metin (2010). Liberalizm ve Sosyal Darwinizm Karşısında John Rawls. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 10, 81-94.
- Türe, Fatih (2005). Muhafazakarlık, Yeni Sağ ve AKP. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, Sayı: 12, 40-57.
- Uluç, A. Vahap (2014). Liberal Muhafazakâr Siyaset ve Turgut Özal'ın Siyasi Düşüncesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Sayı: 23, 107-140.
- Urhan, Gülcan ve Betül Urhan (2015). AKP Döneminde Sosyal Yardım, *Himmet Fıtrat, Piyasa: AKP Döneminde Sosyal Politika*, (Der. Meryem Koray ve Aziz Çelik). İstanbul: İletişim Yayıncılık, 229-258.
- Uyar, Sami (2008). *Özal Döneminde Sosyal Politika (1983-1989)*. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Uzgel, İlhan (2013). AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü. (Derleyenler: İlhan Uzgel ve Bülent Duru). *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu (2002-2009)*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 11-39.
- Uzun, Emel (2008). *Demokrasi Retoriği: VIII. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Konuşmalarında Demokrasi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yanardağ, Merdan (2013). *Yeni Muhafazakarlık Neo-Conlar* (3. Baskı). İstanbul: Destek Yayınları.

Yaşar, Ruhat ve Reşat Açıkgöz (2011). Yoksullukla Mücadelede Bütüncül Bir Politika: İnsani Gelişme ve Yardım Merkezi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 36, 405-429.

Yaşar, Yavuz ve Gülbiye Yenimahalleli Yaşar (2012). Neoliberal Küreselleşme ve Sosyal Politikada Dönüşüm. *Mülkiye Dergisi*, Sayı: 274, 63-92.

Yayla, Atilla (2005). *Siyasi Düşünce Sözlüğü* (4. Baskı). Ankara: Adres Yayınları.

Yıldırım, Deniz (2013). AKP ve Neoliberal Popülizm. (Derleyenler: İlhan Uzel ve Bülent Duru). *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu (2002-2009)*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 66-107.

Yıldızcan, Cemil ve Özge Yaka (2010). Çözülen Ne: Otoritarizm mi Demokrasi mi?. (Derleyenler: Çağdaş Sümer ve Fatih Yaşlı). *Hegemonyadan Diktatoryaya: AKP ve Liberal Muhafazakar İttifak*. Ankara: Tan Yayınları, 237-262.

Yılmaz, Zafer (2013). AKP ve Devlet Hayırseverliği. *Toplum ve Bilim Dergisi*, Sayı: 128, 32-70.

Zabcı, Çulha Filiz (2013). Bağımlılığın İçselleştirilmesinde AKP ve Dünya Bankası. (Derleyenler: İlhan Uzel ve Bülent Duru). *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu (2002-2009)*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 139-150.

Cumhuriyet Gazetesi (1983).

<http://www.cumhuriyetarsivi.com/katalog/192/sayfa/1983/4/25.xhtml>,

Erişim Tarihi: 20.03.2017.

Güçlü Sosyal Devlete Doğru: Herkes İçin CHP (2011).

https://www.chp.org.tr/Public/0/Folder//ailesigortasi_1.pdf, Erişim Tarihi:

24.04.2017.

Milli Eğitim Bakanlığı Bütçesinden Yatırımlara Ayrılan Pay

(2016). <http://www.egitimis.org.tr/guncel/sendika-haberleri/egitim-harcamalarinin-yuku-yine-velilerin-sirtina-yukleniyor-2201/#.WVFrsZLyhH1>, Erişim Tarihi: 26.06.2017.

İnsan Hakları Gününe İlişkin Haber Yazısı (2006).

<http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/presscenter/articles/2006/12/10/human-rights-day.html>, Erişim Tarihi: 23.04.2017.

Recep Tayyip Erdoğan'ın Uluslararası Muhafazakarlık ve Demokrasi Sempozyumu'nda Yaptığı Konuşma (2004).

https://tr.wikisource.org/wiki/Recep_Tayyip_Erdo%C4%9Fan%C4%B1n_15_Ocak_2004_tarihli_koko%C5%9Fmas%C4%B1, Erişim Tarihi: 14.02.2017.

Recep Tayyip Erdoğan'ın 15 Ocak 2004 tarihli konuşması.

https://tr.wikisource.org/wiki/Recep_Tayyip_Erdo%C4%9Fan%C4%B1n_15_Ocak_2004_tarihli_konu%C5%9Fmas%C4%B1, Erişim Tarihi: 13.01.2017.

Sağlıkta Dönüşüm Sürecinde Sağlık Harcamaları.

www.tipkurumu.org/files/SagliktaDonusumSurecindeSaglikHarcamalari-son.doc, Erişim Tarihi: 17.06.2017.